

IRODALMI SZEMLE

LXVII ■ 2024 ■ 11

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT

KUFLIK

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXIV. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐK/LEKTOROK:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
- **NÉMETH ZOLTÁN**
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, **GRENDÉL LAJOS**,
N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ,
TŐZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR,
NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS,
SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11
BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

LAPSZÁMUNKAT SLÁVIK BERNADETT ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

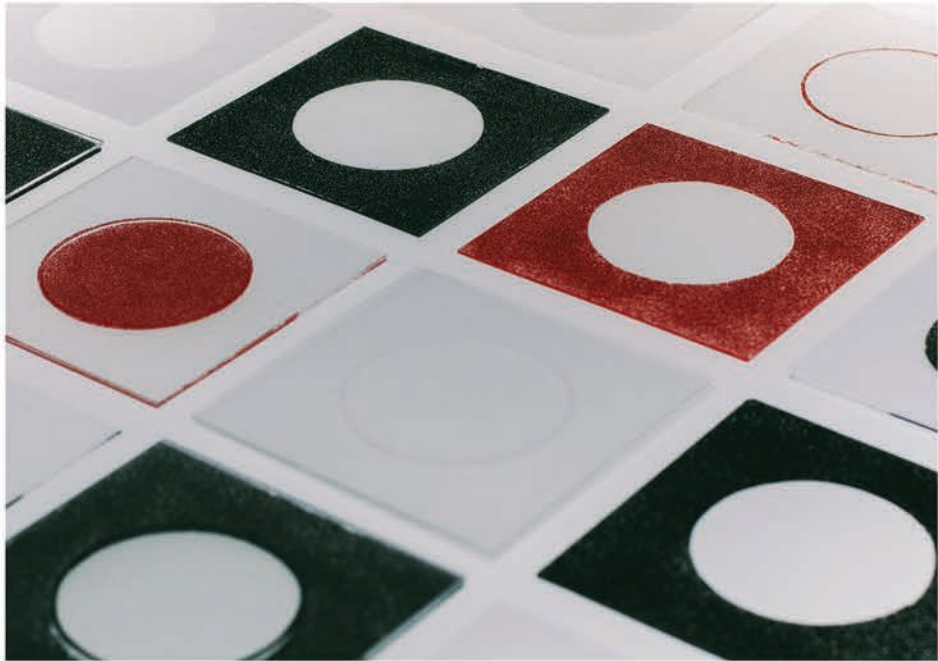
SLÁVIK BERNADETT 2002-ben született, Perbetéről származik. Jelenleg a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola üvegművészet szakán tanul, mestere Paľo Macho. Az üveggel való alkotói munkát még a Gútai Magán Szakközépiskolában kezdte Ferdics Béla műhelyében. Tagja a Pozsonyi Magyar Szakkolégiumnak és az IN SITU alkotói csoportnak. Aktív kiállító: 2023-ban a pozsonyi Liszt Intézetben, Rimakokaván, a trencsényi Bazovský Galériában és a somorjai At Home Galériában tekinthették meg munkáit. Idén a Varsói Szlovák Intézetben és a pozsonyi NOC kiállítótermében volt jelen. Kisfilmje bekerült a berlini Glass Art Society fesztiválra. Bernadett munkásságára jellemző a kifinomult formaérzék, a minimalista esztétika és a részletekre való maximális odafigyelés. Fő médiuma az üveg, de dolgozik sokszorosítható grafikai eljárásokkal, fotótechnikákkal, szkennográfiaival, és kipróbálta már a performenszt is.

A CÍMLAPON: SCAN II.
A HÁTLAGON, FÜLÖN: SCAN I.

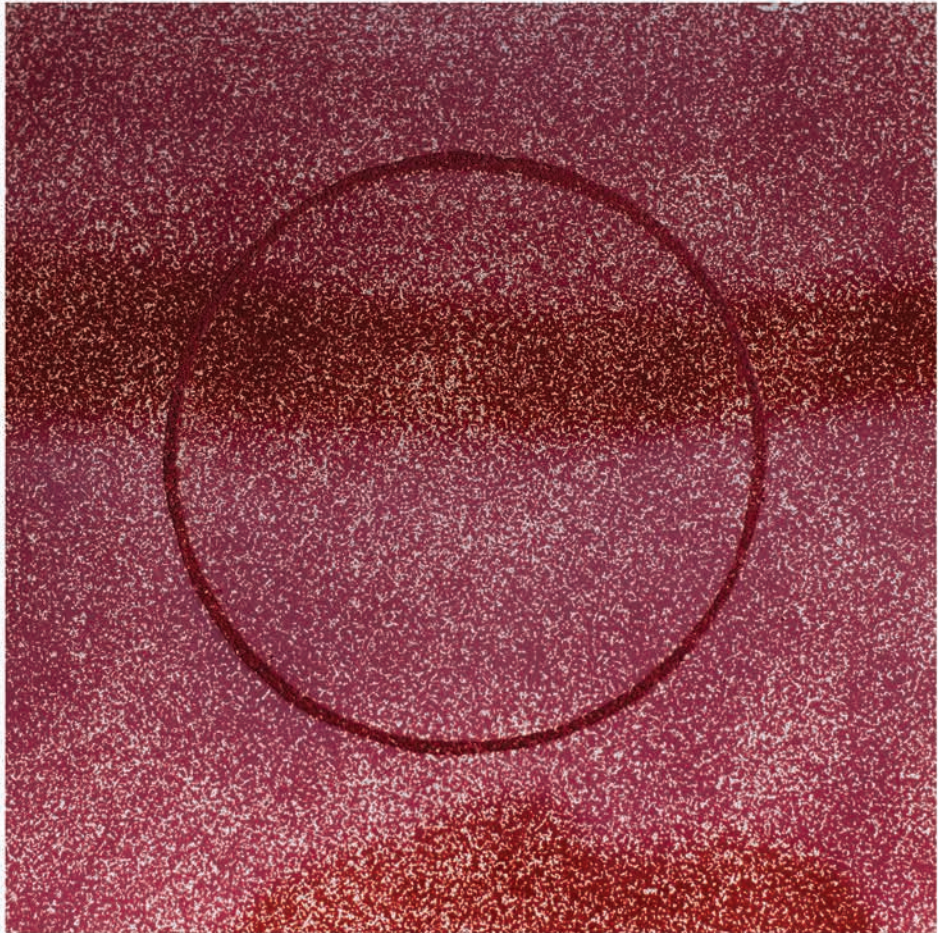

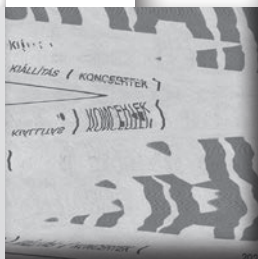
SCAN III.

KUDZU
KUDZU I

- 3 LUKÁCS FLÓRA: GANÜMÉDESZ (VERS)
- 6 NAGYPÁL ISTVÁN: BEVEZETÉS (VERS)
- 7 FODOR BALÁZS: HARMADIK ISMERETLEN; NAPÜDVÖZLET (VERSEK)
- 12 HAVRAN KATI: LÉLEGEZZ; NAPOZTATÓ; HOLD (VERSEK)
- 16 PLONICKY TAMÁS: KOTYVALÉK (PRÓZA)
- 22 PETER MACSOVSZKY: TANTALÓPOLIS (RÉSZLET, MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA)

KUFLIK

- 25 KÉRCHY ANNA: AZ ELHAGYATOTT RÉT MINT JÁTÉKTÉR: A KUFLIK MEG A PLURÁLIS IDENTITÁSPERFORMANSZ (TANULMÁNY)
- 42 NAGY GABRIELLA ÁGNES: AZ ESETLEGESSÉG ÉRTELMÉRŐL. DÁNIEL ANDRÁS KUFLI-SOROZATA (2013-2023) (TANULMÁNY)
- 61 PANÁGL ZSÓFIA GABRIELLA: A KUFLIK TEREI (TANULMÁNY)
- 73 MAROS DIÁNA: AHONNAN NEM VEZET TOVÁBB AZ ÚT (PRÓZA)
- 77 DEÁK RENÁTA - EVA ANDREJČÁKOVÁ - MÉSZÁROS TÜNDE - KIRÁLY EDIT: SOKNYELVŰ A VISEGRÁDI TÉRSÉG IRODALMA. VISEGRÁDI FORDÍTÓI KEREKASZTAL AZ IDEI PÁRKÁNYI AQUAPHONE FESZTIVÁLON (BESZÉLGETÉS)
- 93 NÉMETH ZOLTÁN: HALLUCINÁCIÓK 11. TRANSZ (PRÓZA)

- 96 SZERZŐINK

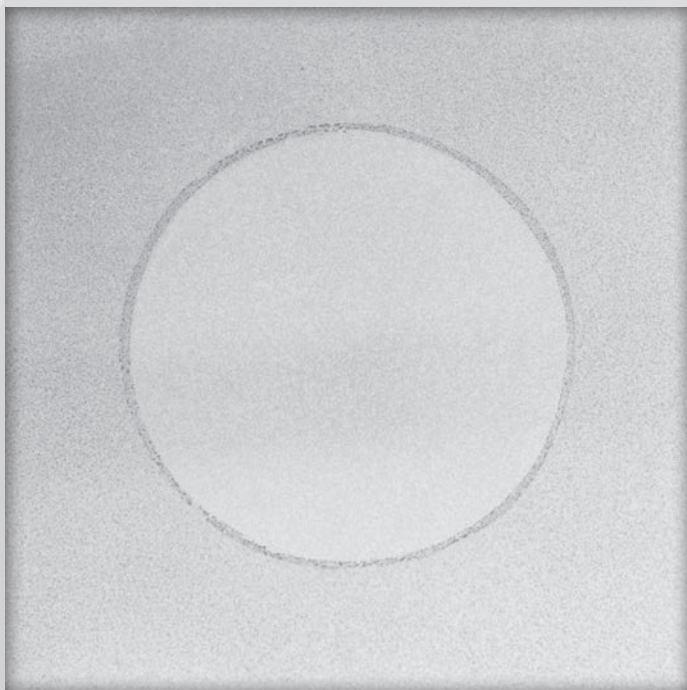
■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

■ NYOMTA AZ INFOPOINT KFT. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. ■ MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 170. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- € , EGY ÉVRE 23,50,- € , ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ LEKTOROK / RECENZENTI ČÍSLA 10/2024: ANIKÓ N. TÓTH (UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE), MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH (VARŠAVSKÁ UNIVERZITA)

■ NOVEMBER/2024 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLA EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATILA MIZSER ■ REDAKTORI/RECENZENTI: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: INFOPOINT, S.R.O. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLA EGYESÜLET ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 170. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

KUDZU II.

LUKÁCS FLÓRA

GANÜMÉDESZ

A park száraz gyepén felvert, üres sátoztábor.
Mandulafenyők felmeszelt törzsei
közé feszített függőágyban
Jonatán alszik hasán hangszerével,
üres tücsök-váz torha fán,
combját, karját aranysárga szőr borítja.

Egy pávát követsz a kálváriastációk kőfülkéi
és toszkán ciprusok közt cikázó ösvényen.
A kápolnába vezet, farktollai átsiklanak a küszöbön,
ahogy belépsz mellé, bokádhoz húzódik.

Lélegzed az olvadt viasz, az égő olaj,
a saját morzsalékukkal fedett, áttetsző tömjendarabok,
az afrikai balzsamfára festett ikon illatát.
Aranyozott kereten széles, piros szalag
ex votokkal tele. Fémre nyomtatott
emberalakok, szemek, fülek, lábak
között egy madzagra felfűzött jegygyűrű pár.

Alig érzed a földkéregben felgyülemllett energia
felszabadulásakor keletkező lökéshullámokat,
a tektonikus rengéseket, a hipocentrumból
gömbhéjszerűen terjedő feszültségeket a kőzetlemezek között.

Megkapaszkodsz egy aleppói fenyő mélyen barázdált,
vékony, pikkelyes törzsébe, az átforrósodott kút fölé hajolsz,
vizét szürcsölöd tenyeredből, akárha törökával hűtenéd magad,
vizet locsolsz nyakadra, arcodra, karodra, lábadra,
emlékezz a fürdőre, ahol feláldoztak.

Feltűrt reverendás, izmos páter rád köszön számara hátáról,
olyan cserzett a bőre, mintha sosem aludt volna fedél alatt.
Leugrik a fanyeregből, vadászsólyom arcába omlik
samottszín haja, megigazítja fővegét, az állatot itatja.

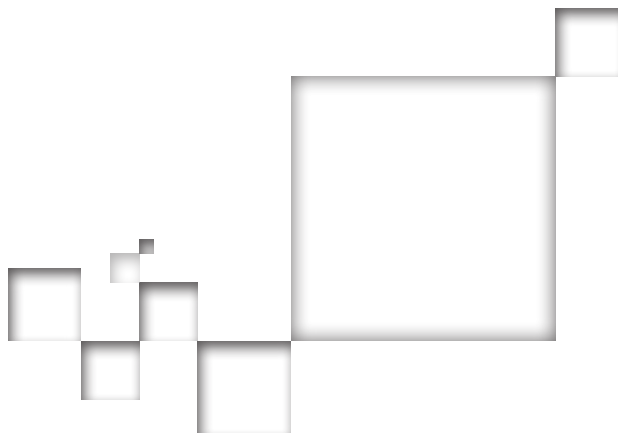
A sziklafalat, amire árnyékok vetül acélháló szorítja,
egy kaktusz minaretként áll a szakadék peremén,
korrodálódott, biomorf bronzszobor,
sérült zátonyról származó, algazöld kőkorall.

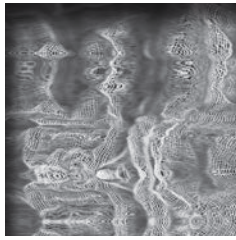
Az égésnyomokkal, repedésekkel teli
kátrányszagú beton kanyarog talpad alatt,
körülötted szalagkorlátok, villanyvezetékek tekeregnek.

*

A kőívek hajlataiban mezüzeknek kivésett mélyedések,
felirattöredékek. Földszínű falak kvadrátkövein sűrűlő testek
nyomai, kopások, hasadékok, ajtófélfákra vésett jelek,
nyitott kapukon felszögelt bronzkezek.
Megcsap a Café Grecoból áradó shisafüst és mósuszillat.

A peloponnészoszi bőrműves sovány, pusztai angyal
mézgefényben egy csupa végtag fiú elé térdel,
lábára csatol egy kecskebőr szandált.

Kopott pólóban, bokáján felhajtott farmerben áll
a kopott szekrény tükörajtajával szemközt, nyakából lógó,
hasához szorított géppel exponál.
A villanófény kereszttüzeiben beesett, barázdált kamaszarc.

Szőnyegárus nézi az üzlete kirakatából,
tenyerébe rejtett, tulipán formájú üveg pohárból
borostyánsárga fekete teát kortyol,
*az első cseppekkel szelíd tűz
terjed el az erekben, a többiek
a szívbe és a fejbe nyomulnak,
a szem fényleni, ragyogni kezd,*
körötte hajlékony vonalvezetésű, krómsárga,
mangánlila, indigókék anatóliai kárpitok.

A szűk ajtónyíláson keresztül kilép a testmeleg térből,
átverekedi magát a tömegben, eltűnik
a csipkefüggöny mögött sötétlő szoba mélyén,
ahol a ventilátor csontfehér lapátjai kavarnak fel a port,
a doboztévé fénye egy félmeztelen férfi arcát világítja,
épphogy elszenderedett a meccset közvetítő kommentátor hangjára.
A törött, karcos képernyőn kiégett ledsorok sötét sávjai feketéllnek.

NAGYPÁL ISTVÁN

BEVEZETÉS

Kék a hold és szürke az ég mennyezete –
az egy sín pár, elvisz az országodba,
egy, kettő, három, számolod lépteidet,
merre kell befordulni a sörgyár mellett,
megismered a pipacsot, frissen nyílik
mindennap, és ott, kövekhez tapad
egy gomba, és még a pillangókat
is máshogy látod, aprókat lépkedsz
és ledermedve nézed a repülőgépet,
villog a sötétben, gyanta folyik a síncsavarra,
a szétkorhadt fáklya körül méhek
döngicsélnek, tündéreknek szólítod őket,
manókat észlelsz, ahol semmi sincs,
ide is, oda is nézel, és eltűnsz örökre.

FODOR BALÁZS

HARMADIK ISMERETLEN

Csillagok remegnek a pocsolyában
mintha csak valaki véletlenül
elejtette volna őket

Mögöttük feltáratlanul
mint a fájdalom
sűrűsödik a mélyűr

Valahol ott vannak
túl az érzékelés határain
észrevétlenül

az idegenek is

Mígnem egyszer
majd partra másznak

és vonuló alakzatokba
fejlődő törzsközösségük
követni kezdi ismeretlen
humanoidák évezredes
vándorlási útvonalait

És az evolúció
– melyről úgy hittük
fejlettebb lesz minden korábbinál –

őket is hitehagyott
hordákba verődött
fosztogatókká avatja
az ismétlődő időkarambolban

Felparcellázott hegyvidékeken
elzárt villakertekben
diakockákra forgatnak
ismeretterjesztő filmeket

együvé válásunkról
a város aszfaltját
kétségbeesetten
feltörni próbáló fák
fuldokló gyökereivel

és nem értik, hogy miért
csak a diagnosztizálhatatlan
őrület nyithatja meg

a párhuzamos
univerzumok
átjáróit

De lemmingek
vándorlása
ébred bennük

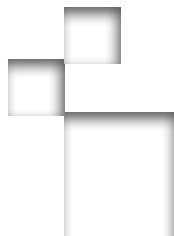
mikor *fül nélküli baglyok*
szentélyrekesztő
politikai beszédeket
hallgatnak

A triász kori
dolomit és mész
üreges halmaiban

emelkedő és ereszkedő vizek
üveghangon kezdenek
visszaszámolni

cseppenként felejtve el a kudarcot

Olvadt ércék felszínén
a létezés némán szétfolyik

NAPÜDVÖZLET

Minden a tetőtéri ablakon
rézsút bezuhanó
fénypászma

röntgensugár
a napüdvözletre éhes
tobozmirigyben

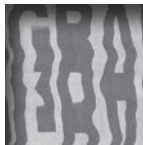
Saját
megértésére törekszik
a kozmosz

Felszínre törő tudattalanja
intelligenciává préseli
az anyagot

Engedni a nyomásnak
mégis talán inkább
geológia

Elmeszesedett csigolyáim előfossziliák

Mozgó régészeti leletként bóklászom
számban a nyelvemmel
cím nélkül
üres reflexszel

Fejemen fóliasapka

és a létezés
minden szorongása
szívemben

de boldogan nézek
egy felrobbanó
napba

ha
következményeim elől
elhajol a téridő

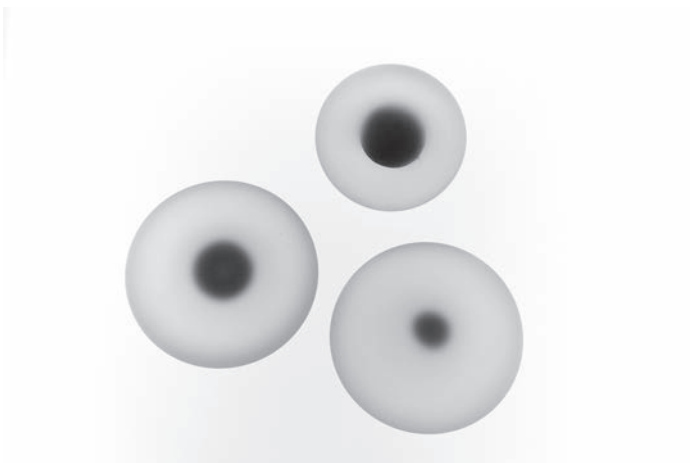
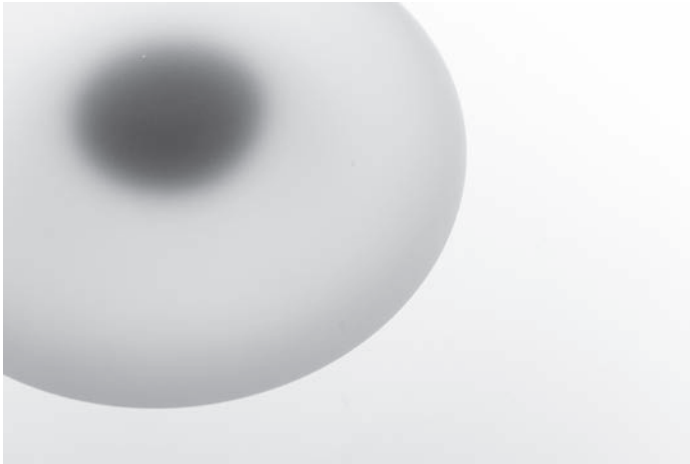
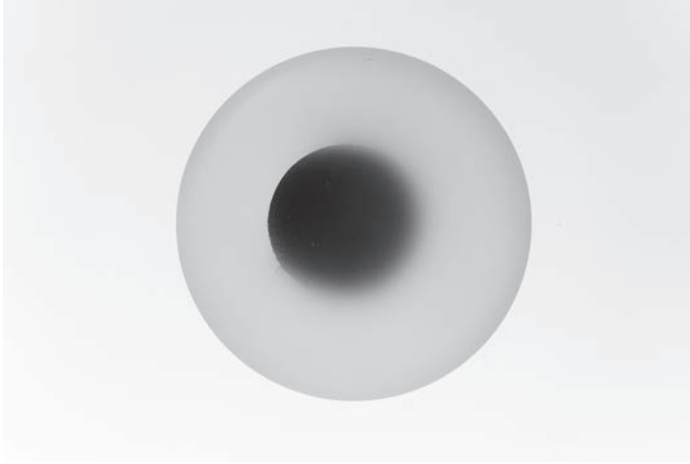
és egy atom-
villanással isten
rám kacsint

amíg a refluxos bolygó
elsavasodott óceánjaiban
betűtészta helyett
trilobiták hieroglifáival
főzi a ráklevest

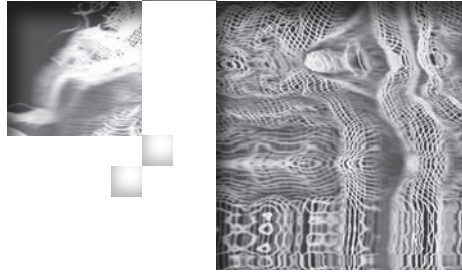
egy rosszul szerkesztett
szakácskönyvből

BÉKALENCSE I-III.

HAVRAN KATI
LÉLEGEZZ

Testem két szöglete közé
ékelve magad
találod meg a határvonalakat
a biztonságos alváshoz

légzésed egyenletes ritmusát
szeretném felvenni
álmunkban termékenyek vagyunk
pórusainkon gyökereket eresztenek a fák
ujjaink körül tekerdő indák játszanak
torkunkat belepi a moha

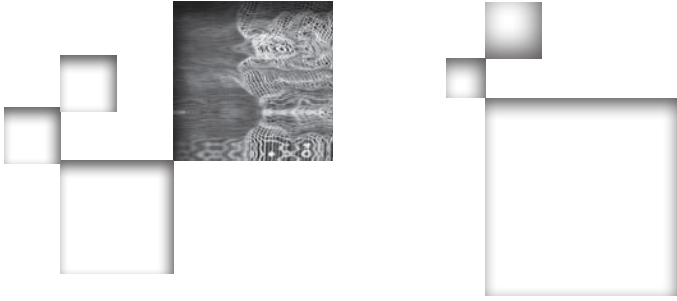
míg alszunk
esőerdő nő ki rajtunk
melyet testünk melegével táplálunk

vigyáznunk kell
hogy ébredés közben
ne tegyünk kárt a friss hajtásokban
mikor átültetjük a fákat

NAPOZTATÓ

Sárga műfény melegíti arcom.
Arcomról indul lefelé,
melegíti hangszálaimat,
bejárja a gégémet,
inda módjára tekereg körbe
lázás testemen.
Lefut a légsövemen, a torkomon,
egyenesen a tüdőmbe tart.
Összesűrűsödik, kitágítja a tüdőt
– még egy csepp fény, és robban.
A szavakat már lelkesen ízlelgeted.
A Napba nem nézünk,
magyarázom. Kézen fogsz,
hogyan keressük meg a napot az égen.
A februári búzatáblát
keresztül-kasul szőtte be
valaki leheletfinom pókhálóval.
Millió szál csillog az alkonyatban,
gyöngyházfényű összefüggésekre mutat rá.
Gyöngyházfényű összefüggésekké
áll benned össze a világ,
melyeket szavakká kezdtél formálni.
A vakító korong egyre lejjebb kúszik:
most már belenézhetünk.

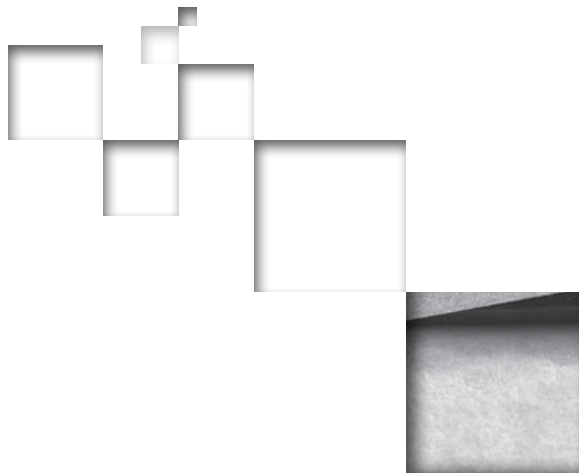
HOLD

Gomolygó fátylat
von maga elé a Hold
ketten nézzük őt
mint aki tart a kitárulkozástól
a jéghideg korong
felé nyújtod kezedet
megérintenéd
megérinted
dörccs felszínen
futnak ujjaid
millióéves krátereket
simogatsz
ködgomolyagok
törnek utat
apró ujjaid között

Azt, hogy a sötétség
az éjszakához tartozik
régén tudod
valójában már azelőtt tudtad
mielőtt megszületnél
a Hold is régi ismerősöd
mosolyogva integetsz
neki az antropocénből
csak egy pillanatra
teljes pompájában
fedi fel magát a fényes korong
a talaj fagyos borzongása
talpamba költözik

Sötét sziluettek vesznek körül
a gondolatokat lesöpörtem
magamról csupán
a lassan felkúszó hideget
érezkelem ismerős hangok
kavarognak körülöttem
beszélgetésfoszlányok
úsznak át rajtam
hasamban telepszik meg
a fehér fényt árasztó borzongás
vigyáznom kell
csak fekete ruhát
hordhatok mostantól
arra az esetre
ha bőrömön átszivárogná a fény

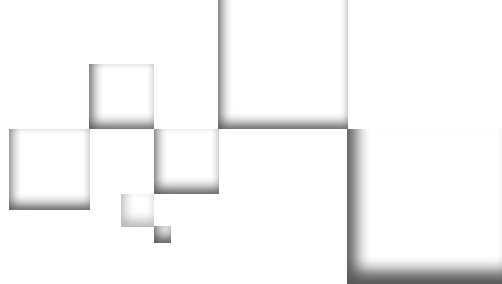

PLONICKY TAMÁS

KOTYVALÉK

..kevesen tudják azt, amit én tudok. Talán senki; talán csak a jóisten: már ha egyáltalán létezik. Így, hogy egylépésnyire vagyok a haláltól, azt hiszem, ideje megvallani a saját szkepticizmusom. Ez azért nehéz és kellemetlen a számomra, mert húsz éve vagyok római katolikus pap; húsz éve szolgálom az Urat, ennek ellenére húsz éve nem vagyok meggyőződve a saját hitem igazságáról. Ha létezik a pokol, egész biztosan oda kerülök: Isten nem fog megkegyelmezni annak a követőjének, aki mélyen, legbelül többször is megtagadta őt. Egyébként más bűnt nem követtem el; igyekeztem betartani mindent: még a tízparancsolatra is odafigyeltem... Amit így utólag kicsit bánok: néha talán rám fért volna némi paráználkodás... A hosszú évtizedeken át tartó képmutatáson kívül egy nagy bűnt fogok még elkövetni; a bűnöm az lesz, hogy nagyjából fél órán belül megölöm magam. Erre azonban a keresztény-katolikus vallás alapján nincs bocsánat; kétség sem férhet hozzá, hogy elkárhozom. A lehető legegyszerűbb módon leszek öngyilkos: azt is kevesen tudják, hogy pár perc alatt tökéletes méreg keverhető ki otthon, házilag. Az asztalomon egy tálban kétfajta könnyen beszerezhető kifőzött virág szirmaiból készült massa van, ebbe belekevertem még három különböző típusú, patikában vény nélkül kapható gyógyszert; az így létrejött végzetes koncentrátum bármelyik háztartásban megtalálható többi összetevőjét azonban nem fogom leírni: nem szeretném ugyanis, hogy utánam csinálják. Orvosi és kórboncnoki körökben ennek a titkos toxikus anyag elkészítési módszerének neve is van: a *recept*. Ha tudod a *receptet*, könnyedén elkészítheted a halálos *kotyvaléket*. A *kotyvalék* a nem offciális elnevezése annak az egyszerűen összeállítható, ugyanakkor bivalyerős méregnek, amivel méltóságteljesen és fájdalommentesen megölheted magad szinte bárhol és bármikor. A halálba vezető út ezáltal garantáltan egyszerű, megbízható és villámgyors; szépen, csendesen el fogok szenderedni. A holttestemen nem lesznek sem külsérelmi nyomok, sem pedig öngyilkosságra utaló jelek: úgy fogok kinézni, mintha csak aludnék. A családtagjaim hűledezve törölgetik majd a könnyeiket; a patológus pedig mindössze annyit mond majd, hogy a halál oka akut szívleállás. Ha azonban a kórboncnok a beavatott szakmabeliek közé fog tartozni és sikerül megtalálnia a gyorsan felszívódó szert, tudni fogja az igazságot; erről azonban egészen biztosan nem fog beszélni: a *recept* ugyanis titkosítva van. A hatóságok valósággal vadásznak az információk terjesztőire; ha bárki is elárulja a titkot és

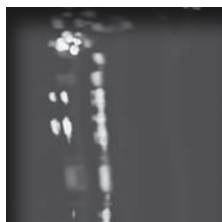
ez kiderül, az illetőt akár évtizedekre is lecsukhatják. Bármennyire tiltják azonban, a *kotyvalékről* való tudás elképesztő sebességgel terjed. A módszert különben én is egy keresztény testvéremtől tudom; egy olyan boncmestertől, aki gyakran járt gyónni. A kórboncnok, miközben megvallotta a rossz cselekedeteit, sokszor beszélt nekem a *recept* létezéséről; ennek a tudása nyomasztotta a leginkább. Azt hiszem, a gyónásban elhangzottak öncélú felhasználása is a halálos bűnök kategóriájába tartozik; talán kétszeres poklot érdelek. Ha valóban létezik az, amiről hús évig prédikáltam, duplán fogok elkárhozni. A keresztény boncmester állítása szerint az akut szívleállások 95%-át a *kotyvalék* okozza. Ezeknek az embereknek többségében tehát nem a szervezetük adja fel a szolgálatot, hanem egyszerűen csak tökéletesen álcázzák az öngyilkosságukat; nem akarják, hogy a család bármelyik tagja tudjon a titokról: talán ez is egy méltóságteljes cselekedet... A patológus szerint mióta a társadalom bizonyos köreiből elterjedt a *recept*, szinte minimálisra csökkent az akasztással, az épületekről történő leugrással, a tablettákkal és a fegyverrel elkövetett öngyilkosságok száma; viszont körülbelül az ötszörösére nőttek azok az akut halálesetek, amelyek érrendszeri problémák és szívleállás miatt következtek be; mindez azt jelenti, hogy a potenciális öngyilkosjelöltek inkább igyekeznek elkerülni a radikális megoldásokat és az egyszerűbb, emberibb módszert választják. „Ha meg akarnék halni, én is a *recepttel* csinálnám”, mondogatta. Szakmai körökben a kórboncnok barátom nem tud még olyanról, aki túlélte volna a *kotyvalék* hatását. „Mit gondol, atyám? Miért esik egyre kevesebb szó az eutanáziáról?”, kérdezgette szinte minden gyónása alkalmával. „Aki manapság meg akar halni és be van avatva, az könnyedén végezhet magával”, ez is gyakori szavajárása volt. A tökéletes méreg receptjét elmondása szerint azért nem hozzák nyilvánosságra, mert a hatóságok attól tartanak, hogy ha a társadalomban mindenki számára ismert és könnyen elérhető lenne a módszer, az emberek tömegével vonulnának önként a halálba; ez az oka annak is, hogy üldözik az információ terjesztőit. „Tudta, atyám, hogy azért ölik meg magukat viszonylag kevesen, mert mindenki vagy a fájdalomtól fél, vagy attól, hogy a dolog sikertelen lesz?”, tette fel a teljesen jogos kérdést. Keresztény barátom azt is gyakran mondogatta, hogy ha az átlagember tisztában lenne azzal, hogy létezik egy titkos, ugyanakkor fájdalommentes és betonbiztos módszer, évente legalább tízszer többen követnének el öngyilkosságot. Véleménye szerint a rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy három évőknálnyi *kotyvalék* elfogyasztása után körülbelül öt perc múlva áll le a teljes vérkeringés. Az ötpercben ajánlatos gyorsan elmosni a tányért, elrakni mindent, amit csak lehet és kidobálni a hozzávalókat: ezáltal az ember elkerüli a vizsgálatok okozta felhajtást, továbbá azt, hogy valaki más is egyen a méregből. A kórboncnok szerint rengetegen élnek vissza ezzel a tudással: a *kotyvalékot* ugyanis nemcsak halálos betegek és depressziósok, de az örökségekre pályázók is gyakran használják; „ezzel a szerrel nemcsak magadat, de a kőgazdag öregecske nagymamát is lényege-

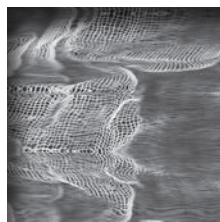
sen könnyebben el lehet tenni láb alól”, ecsetelte. Ilyenkor ha a holttestet vizsgáló kórboncnok észreveszi a szert, általában jelezni szokta a hatóságoknak, akik az esetek nagy százalékában teljesen kivizsgálják az ügyet. A dolog viszont eléggé problémás: a rendőrök és az orvosok mellett a patológusok sem mindenhol ismerik a *kotyvaléket*; ennek az az oka, hogy a mérge viszonylag nehezen mutatható ki, és csak bizonyos beavatottak és kiváltságos szervezetek tudnak a létezéséről. Én is a beavatottak közé tartozom; tökéletesen ismerem a *receptet*: a gyónások alatt ugyanis jól kikérdeztem a barátomat; mindig is mondtam: kevesen tudják azt, amit én tudok. A *recept* alapján elkészített *kotyvalék* jelen pillanatban frissen hever az asztalomon. Ha ezek belőle, onnantól számítva nincs visszaút; öt percem marad hátra csupán. Különben néhány hónapja az információkat adó szegény keresztény boncmester testvérem is elhunyt; én temettem el. Rettentően szomorú voltam, amikor megtudtam a halálhírt. A hivatalos orvosi vizsgálat szerint a vesztét szívleállás okozta; mióta ismerem a *receptet*, már nem igazán hiszek a mesékben. Tényleg nagyon-nagyon kevesen tudják azt, amit én tudok. Eljött hát az idő, hogy megkóstoljam az asztalra kihelyezett „finomságot”. Panaszkodhatnék arra, hogy rossz életem volt, de ez nem lenne igaz; azt hiszem, egy kimondottan lelkiismeretes és a szakmámban sikeres pap voltam; a hívek is kedveltek. Ami a hivatásom során a legjobban zavart, az az emberek képmutatása volt. Rengeteget szenvedtem miattuk és magam miatt is. Magam miatt elsősorban azért, mert nem hittem el, amit nekik mondok; őmiattuk pedig azért, mert kénytelenek voltak őszintének lenni velem: minden esetben el kellett hinnem azt, amit nekem mondanak. A gyónás szentsége véleményem szerint a legörültebb dolog a világon; ha lehetne, felszámolnám az egészet. Nincs rendben az, hogy a hívők az összes rossz cselekedetüket meg kell, hogy osszák velem: az emberek ugyanis a borzalmas tetteik elmondása után felszabadulhatnak, nekem viszont örökké magamban kell tartanom a titkaikat. Ha lelkiismeretes vagy és empatikus, kikészülsz; ha nincs lelkiismereted és empátiád, akkor pedig nem vagy alkalmas a papi hivatásra. Furcsa paradoxon ez. Annál a háromgyerekes, kedves, ránézésre kimondottan családcentrikus nőnél, aki mindig a közelben tologatja a babakocsit és állandóan a férjével mutatkozik, például soha nem láttam még szánalmasabb alakot: „Hárman voltak atyám, három idegen férfi, és én pucsitottam nekik meztelenül, és... sorban... végigmentek rajtam... mindhárman”, mondta. Az eset után persze pechére teherbe esett. Arról pedig természetesen fogalma sincs, hogy a férfiak közül melyik lehet a gyerek vérszerinti apja; mivel mind a hárman beleélveztek, ezért gyakorlatilag bármelyik lehet. A három férfin elvégzett apasági teszt azonban nem olcsó mulatság. Ironikus módon azonban az sem kizárt, hogy a férjétől van a kisfiú; tehát gyakorlatilag négy méregdrága DNS-teszt kellene a teljes igazság kiderítéséhez. „Huszonöt százalék esély van rá atyám, hogy a férjemé a gyerek... mindössze huszonöt százalék”

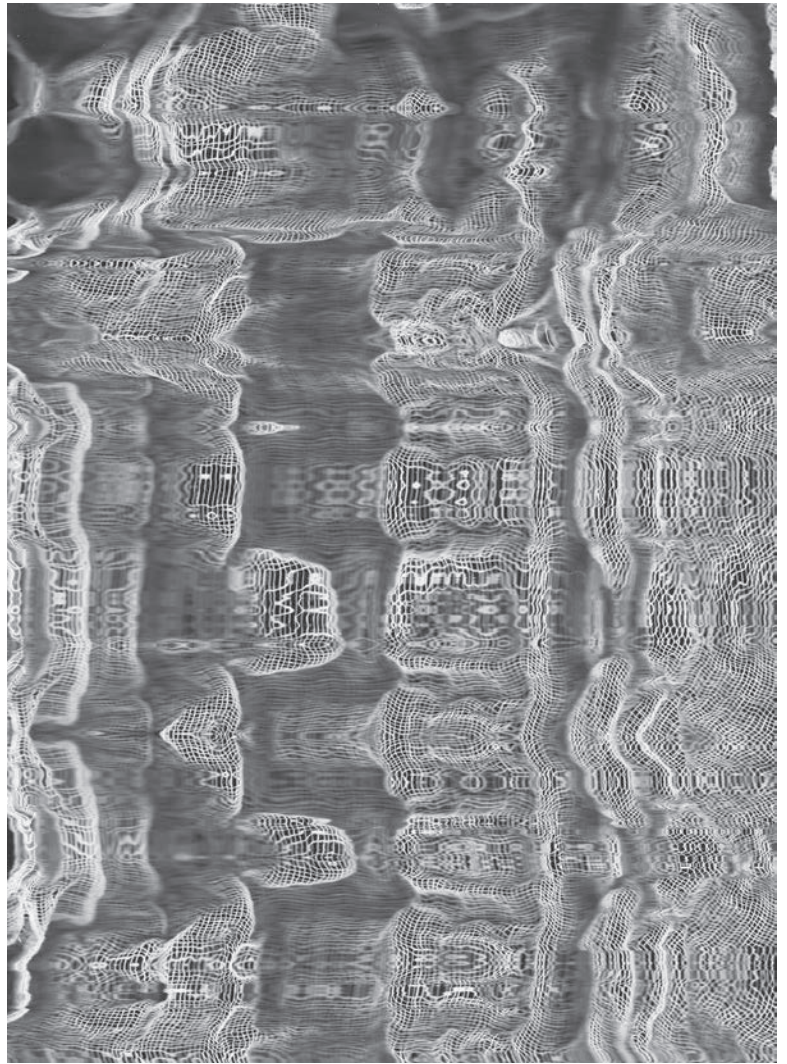
mondta gyónás közben a könnyeit törölgetve. Meg sem kérdeztem, hogy miért ment el egyszerre három idegennel; nem az én dolgom: teljesen felesleges szócséplés lett volna. Arra sem kérdeztem rá, hogy ha már ilyet csinál, miért nem védekezik, vagy miért nem vett esetleg aktus utáni gyógyszert... „És én mindig azt szoktam mondogatni a férjemnek... , hogy mennyire hasonlít rá a kisfiú... Pedig titkon tudom... Látom rajta, hogy egyáltalán nem rá ütött... Szerintem nem ő az apja... Érzem, hogy nem az övé... Amikor megszületett, annyira lelkiismeret-furdalásom volt, hogy én ragaszkodtam... Én ragaszkodtam a leginkább ahhoz, hogy ugyanaz legyen a neve, mint neki... Egyáltalán nem biztos, hogy ő az apja, mégis róla... Róla neveztük el... Rossz ember vagyok, atyám?!” Erre emlékszem, azt reagáltam, hogy ő egyáltalán nem rossz ember, csak hibázott és az Úr segítségével feloldoztam a bűnei alól, pedig legbelül úgy éreztem, hogy vannak dolgok, amikre nincs bocsánat; ez is ezek közé tartozik. Persze a férje szintén csalja a nőt; tudom, mert ő ugyanúgy gyónni jár hozzám. Vagy megemlíthetném azt az álkeresztény öregasszonyt is, aki mindennap reggeltől estig a templomban ül. A nénről tudom, hogy egy megátalkodott szipirtyó; harminc évvel ezelőtt a kommunizmus idején ugyanis, amikor még kisfiúként misére jártam, ő mint komoly pozícióban lévő prominens pártszimpatizáns észrevette, hogy a templomból jövők kifelé. Ettől annyira ideges lett, hogy megállított, felpofozott, majd pedig megfenyegetett, hogy ha még egyszer meglát a templom közelében, úgy megver, hogy belepusztulok; emlékszem, pontosan így fogalmazott: „Úgy megverlek, hogy beledöglesz.” Akkoriban az elvtársak nem nézték jó szemmel a nyilvános vallásgyakorlást, és ő magas pozícióban lévő párthű katonaként, ha kell a fizikai bántalmazás segítségével, a szomszéd gyerekeknek is megtiltotta volna a templomba járást. Most pedig harminc évvel később ugyanez a nő, teljesen elfelejtve a történeteket, mindennap Isten házában ül, folyamatosan imádkozik, vallja az Úr tanításait, akitől valószínűleg megbocsátást nyert, és hetente egyszer meggyón nekem. Rengeteget tudnék még mesélni; pedofil papok és tanárok, melegbárba járó férfiak, félrekefélék feleségek, részeges gyerek- és nőverők stb. stb. Az elmúlt húsz évben nagyon-nagyon sok ilyen dologgal találkoztam. Ahogy mondani szoktam: kevesen tudják azt, amit én tudok. Talán senki; talán csak a jóisten: már ha egyáltalán létezik. Az emberek nagy része, velem együtt, elképesztően képmutató; ezért választom az élet helyett inkább a halált. Az asztalomra kirakott *kotyvalék* látszatra nem tűnik túl gusztusosnak, bár az illata eléggé kellemes. Az egész egy zöldes-sárgás massa, olyan, mintha valamilyen vegetáriánus étel lenne: leginkább a spenóthoz hasonlít. Mivel már régóta eldöntöttem a dolgot, ezért hosszabb vacillálás nélkül megkóstolom; hogy biztosra menjek, eszem belőle öt evőkanállal. Nincs rossz íze. Miután lenyelem, elmosom a tányért, és amilyen gyorsan csak lehet, beteszek mindent a szekrénybe, a hozzávalókat pedig elrakom, hogy ne legyenek gyanús jelek körülöttem; ezután pedig lefekszem az ágyra. Pár perc múlva érezni kezdem, hogy a légzésem és a szívverésem is

egyre csak lassulni kezd. Vajon ez már a halál közelsége? Vajon ki fog rátalálni a holttestemre? Párpercnyi távolságra a végtől leginkább ezek a kérdések foglalkoztatnak. Semmi megbánást nincs bennem azért, amiért ezt csinálom magammal; talán csak a pokoltól félek egy kicsit. Remélem, nem fog fájni, ez az utolsó gondolatom, majd egyszer csak elsötétül előttem a világ és én teljesen elvesztem az eszméletemet... Pár órával később azonban a legnagyobb meglepetésemre kinyitom a szemem. Az első gondolatom az, hogy a dolog sajnos nem sikerült; rendkívül kábult vagyok. A telefonom szerint legalább hat órát aludtam. Alapvetően három dolog történhetett: vagy elrontottam a receptet, ami az egyszerűsége miatt szinte kizárt, vagy nem hatott, amit ugyancsak kizártnak tartok, vagy pedig a boncmester barátom csupán kitalálta az egész történetet azért, hogy félrevezessen: ez utóbbit sem tartom valószínűnek. Az is megfordul a fejemben, hogy lehet, ez egy égi jel a fentiek részéről; ők mentettek meg, mert az embereknek szüksége van rám, de gyorsan el is hessegetem a gondolatot; eléggé naiv tudok lenni néha. Úgy néz ki, én vagyok az egyedüli, aki túlélte, hogy fogyasztott a *kotyvalékból*. Amíg agyalok, eszembe jut a legvalószínűbb megoldás: a kórboncnok barátom véletlenül vagy szándékosan adott meg nekem rossz *receptet*; őt ismerve inkább az utóbbira gyanakszom. Talán megváltoztatott vagy eltitkolt egy-két fontosabb hozzávalót; esetleg nem bízott bennem igazán és félt, de az is lehet, hogy csak meg akarta menteni az életemet. Mindenesetre jól kiérezte a kérdéseimből azt, hogy használni akarom a szert. Van ebben is valami önző: neki bezzeg sikerülhetett megölnie magát, nekem azonban ezt, bármennyire is szerettem volna, nem engedte meg... Hátha találok még olyan hívőket, akik ismerik a pontos *receptet*... Ha már azonban így alakult, lehet, érdemes újragondolni a dolgaimat, hiszen azt hiszem, az emberekről és az emberi életről úgy általában véve is kevesen tudják azt, amit én tudok...

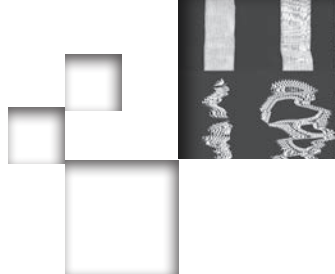
RARE III-III .

PETER MACSOVSZKY

TANTALÓPOLIS

(RÉSZLET)

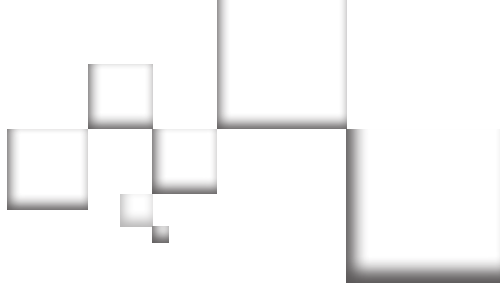

(14) De lehet. Hogy az első magyar nyelvű könyv, amit Szoborkay. Végigolvasott, nem Verne volt, hanem *Az ezeregyéjszaka legszebb meséi*. Ahogy a cím is jelzi, az érdeklődő válogatást kap a kezébe. Egy orientációs szelektumot az orientális mesék világából. Rónay György tálalásában, Róna Emy rajzaival.

A – vélhetően vízfestékkel készült – képeken tobzódnak a formák, és tapintható az a fajta naivitás, melyen át a gyermek. Elképzeli a Keletet: buggyos perzsa nadrág, felül szűkebb, bokában óriás könnyecseppformává kerekítve; a cipők spicce felfelé kunkorítva; pompás turbánok; monumentális tört ívek, a háttérben egy darakba csillagokkal hintett éjszakai égbolt, elől pedig, a kép aljára terített szőnyegen: Seherezádé és Sahriár. Például.

Szoborkayt meglepi, hogy Aladdin története Kínában játszódik. Ez meg mi? Hiszen látta moziban a szovjet filmet, és abban minden a Közel-Keletre utalt. Mecsetek és minaretek, nyüzsgő piacok, hosszúnyakú rézkancsók, kancsal kereskedők. Hol forgatták? Szamarkandban, Buharában vagy Khívában. Ami a perzsa mesemondók szemszögéből talán Kína volt már. Tehát a muszlim Kínára gondolnak. Esetleg Timur Lenk korára? De azt akkor Szoborkay még nem tudhatja. Azt hiszi, Kína teljes egészében buddhista. Bárhogy legyen is – már ha jól emlékszik –, az Aladdin-mese illusztrációin megvillan itt-ott egy kövér kínai figura, egy-egy szögletes kalap, melynek szélei felkanyarulnak, mint a kínai paloták tetejének pereme.

A szövegben helyenként felbukkan egy-egy tollrajz is. Eredetileg vélhetően fekete-fehér, ám a korizléshez igazodó grafikus barnára cserélte a fekete vonalakat. Míg a színes illusztrációk édesség majszolására serkentik, a barna tollrajzok vajás péksütemény fogyasztására ösztökélik olvasás közben Szoborkayt. Hasonlóképpen, mint *A Halász-sziget rejtélye* esetében. Ah, persze, ez afféle rurális (agrár-?) malőr, nincs benne semmi disztिंगváltság, de Szoborkay lassacskán érő sihederként aligha töpreng azon, hogy mi számít emelkedettnek, hogy mi a magasztos. Aligha töpreng a kávé kortyolgatása közben finoman eltartott kisujjon.

Az iskolában aztán Szoborkay újra. Meg újra elcsodálkozik. Hogy mi mindent, miféle brutalitásokat képesek fogyasztani az osztálytársai. Nemcsak a tankönyvek és a kötelező olvasmányok, hanem a színes képekkel teli, fényeslapú folyóiratok fölött is. Hiszen akibe szorult egy cseppnyi józan ész, annak tudnia kell, hogy a finom tükörpapírra nyomtatott kép valami kisebb, visszafogott ízű nyalánkságot kíván.

Például nápolyit. Lehetőleg olyat, ami nem nagyon morzsázik. A fagylalt és a tejszínhabot tartalmazó tételek egyértelműen kerülendőek. A fogyasztott nyalánkság nem lehet ragacsos. A gyümölcs kizárt. Ezek meg? Simán tolják a kolbászt is. Zsíros kenyeret. Disznósajtot és rántott húst. Olyan újságok fölött, melyeknek lapjain keleti tájak szédítő panorámája tarkállik! A pirosok, rózsaszínek, türkizek, smaragdok, égszínkékek nem, sehogy sem passzolnak a kenyérhez, zöldséghez, szalámihoz!

Ha olyan érdesebb fajta papírra nyomott szövegről lenne szó, mint amit *A Halász-sziget titkához* is használtak – ám legyen. Vagyis: ha az olvasónak egy gyors sárgulás iránti nemes hajlammal megáldott érdesebb papírra nyomtatott könyv akad a kezébe, bátran fogyaszthat fölötte „brutális” ételt. Ilyen papíron jött ki annak idején Ivar Lissner *Nagy kultúrák nyomában* című könyvének szlovák fordítása. A kassai Kelet-szlovákiai Nyomda nyomtatta, Public betűtípussal. Public betű! Ez az! A megfelelő ennivaló kiválasztását befolyásoló tényezők egyike.

Szoborkay lelkifurdalás nélkül élvezkedik vajás kiflin, sőt mi több, túrós kenyéren például Dobšinský szlovák népregéi fölött, 1969-es kiadás, a nemzet képzőművésze címet viselő Martin Benka illusztrációinak felhasználásával. Az ömlesztett sajttal megkent és paprikával, esetleg paradicsomkarikákkal fogyasztott kifli remekül (de lassan! csak lassan!) rágszálható Ludovít Janota *Szlovákiai várak* (nem képes útikalauzról van szó), vagy Ján Domasta *Várregék* című műve fölött. Ez utóbbi négykötetes, de Szoborkay csak az első hármat öröklí meg az unokatestvérétől.

Az élvezetet persze bizonyos mértékig befolyásolja a péksütemény alakja is. Szoborkay szerencsés volt, hiszen néhány évtizedet olyan korban élhetett végig, amikor még létezett egyenes és görbe kifli is. Ma már az egyenesnek sincs olyan íze, felejtős, el kell engedni. Nem beszélve arról, hogy az Atlanti-óceán túlszéljén elterülő földi paradicsomban nem is ismerik a kiflit. Úgy tűnik, a közép-európai bevándorlók elfelejtettek hozni magukkal. Vagy esetleg akkoriban. Amikor a bevándorlók egyik hulláma. A másikat érte. Nem ismerték még a gör-

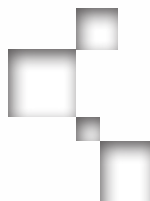
be kiflit? Vagy netán a német, lengyel és ukrán farmerek birtokain frissen megtermett banán fölötti lelkesedés homályosította el a kajla péksütemény emlékét?

Görbe vagy egyenes, mindegy, csak kifli legyen. Ha a könyv megfelelően régi, és árad belőle a megsárgult papír illata (a hetvenes évek végén ezeknek a kritériumoknak Ján Domasta művei feleltek meg, aki figyelemreméltó mennyiségű, zaftos hangzású álnevet használt – Andrej Lubomírsky, Čáporský, D’Asta, Ján Breza, Kaššiak, Prídverský, Rastislav Nitriansky, T. Slávsky, Y. X. Wals...), Szoborkay nem fog fennakadni a péksütemény alakján.

A papír felülete és illata mellett azonban a betűtípus és -méret is számít. Sőt az is, hogy az illusztrációk színesek vagy csak fekete-fehérek. Utóbbiak – ezek főleg tollrajzok és linómetszetek – arra ösztönzik az olvasót, hogy vágjon magának egy emberes karéj kenyeret, és kenje meg jó vastagon ömlesztett sajttal. A színes kép már disztिंगváltabb táplálékot igényel. Arról nem is beszélve, milyen fontos szerepet játszik az ennivaló kiválasztásában a nyelv.

Magyar könyv olvasása közben kenyeret, péksüteményt enni Szoborkay számára elképzelhetetlen. *Az ezeregyéjszaka legszebb meséi* azonban egyike lesz annak a nagyon kevés magyar nyelvű könyvnek, amelyekhez Szoborkay mégis merészel ilyesmit fogyasztani. A magyar szöveg (csakúgy, mint később a cseh) minden más esetben kizárólag könnyebb, ízében semleges vagy édes táplálék fogyasztására inspirálja, olyanra, melyet (vajon honnan jött ez?) úribbnek, luxusnak, csakis kivételes pillanatokra megfelelőnek tart.

Mészáros Tünde fordítása

KÉRCHY ANNA

AZ ELHAGYATOTT RÉT MINT JÁTÉKTÉR

A KUFLIK MEG A PLURÁLIS IDENTITÁSPERFORMANSZ

A 2023 novemberében a balatonfüredi Modern Műtárban a Tempevölgy szervezésében megrendezett Kuflik-konferenciát bizton hívhatjuk hiánypótló eseménynek. A rendezvény egy több mint negyedmilliós példányszámban elkelt és a kortárs kultklasszikus különleges státuszába avanszált, immár húszkötetnyi terjedelműre terebélyesedő képeskönyvsorozat rendkívül komplex jelentésrétegeinek szétszalazását tűzte ki a tudományos eszmecsere céljául. A fontos kanonizációs gesztussal felérő szakmai találkozó izgalmas tanulságokkal bírt a kortárs olvasói szokásokat illetően is, hiszen a kuflik apropóján egy olyan, sajátosan 21. századi szövegvilág-befogadási tendenciát vett górcső alá, amely során a transzmediális történetmondás (Jenkins 2007) lehetőségeinek stratégikus kiaknázásának köszönhetően egy összesen majd ezer oldalra rugó kép- és szöveganyag ikonotextuális korpusza túlcsoportul a könyv lapjain, hogy lapozók, színezők, hangoskönyvek, diafilmek, mozifilmek, színházi feldolgozások, bábelőadások, társasjátékok, sőt egy játszótér, valamint közösségi interaktív happeningek (mint a Pagony szervezte nagy sálkötési akció) egymással párbeszédbe állított adaptációs platformjain tovább cizellálódhasson, rétegződhessen, színesüljön a Kufliverzum immerzív élménye. A konferencia résztvevőinek óhatatlanul számot kellett vetniük a gyerekirodalom-kutatás örökzöld kérdésével is, miszerint a meséket az irodalomelméleti, kultúrkritikai, társadalomtudományi fogalmi apparátus teoretikus keretében elhelyező „komoly(kodó)” értelmezések vajon nem fosztják-e meg a fantáziavilágot éppen attól a játékos, olykor infantilis jelentéselbizonytalanító potenciáltól, ami annak elemi vitalitásának velejét adja.

Ennek az aggodalomnak adott hangot már a múlt századelőn G.K. Chesterton is a kuflikkal szellemi rokonságot mutató *Alice kalandjai Csodaországban* nonszensz meseregény kötelező olvasmányként való bevezetése kapcsán. Chesterton szarkasztikus megfogalmazásában féltő, hogy a „rebellis eszementség” ereje megkopik, ha azt a tananyagba építjük, didaktikus célra használjuk, s ha „Alice-ből iskoláslány helyett tanítónőt csinálunk.” A nonszensz *tanulságának* görcsös keresése során szertefoszlik „a tarka szappanbuborék, amit a szegény jó öreg halandzsa-író [az Alice-regények szerzője, Lewis Carroll] fújt a poézis szalmaszálán bolondossága egy ritka józan pillanatában, hadd szálljon a hab a végtelen ég felé. A buborék kipukkad, könnyedsége elnehezül, s nem marad más belőle csak egy darab rémesen hétköznapi, hasznos és higiénikus mosószappan.” Kétséges, hogy nem satnyul-e el a szövegöröm, ha a szójátékokat és fantáziaképeket rigorózus tudományos vizsgálódás tárgyává tesszük vagy akár dolgozatkérdésként kérjük számon a komparatív elemzést arról, hogy „mi is a lényegi különbség Tvidlidám és Tvidlidú karakterei között.” (Chesterton 234, ford. K. A.)

A kuflik kapcsán is felmerül a kérdés, hogy lehet-e, érdemes-e – a sorozat sajátos poétikájának, vizuális motívumainak, humora hatásmechanizmusának elemzése mellett – a mesék által

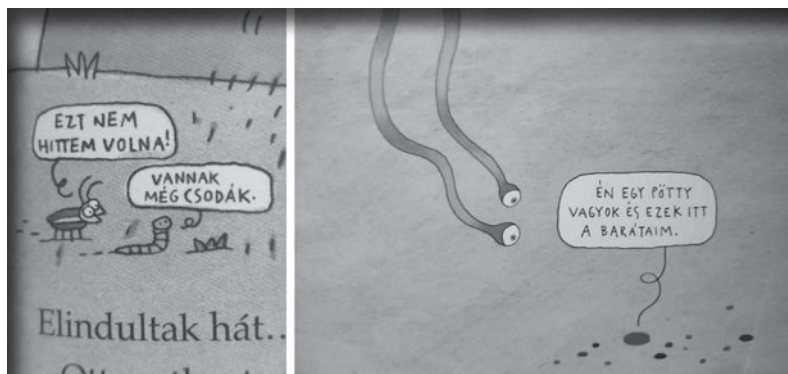

felvetett etikai programról, identitáspolitikáról, érzékenyítő pedagógiai üzenetről beszélünk. Célravezető-e a bölcsészettudományok kurrens politizált/ideológiai kritikai elméleteinek, valóság-megreformálást célzó gondolatainak függvényében értelmeznünk egy olyan fantáziauniverzumot, amelynek fő vonzerejét éppen a játékosan anarchisztikus jelentés-összezavarásra építő badar nyelvi lelemény, a groteszk képi világ, az abszurdba hajló anti-mese jellege adja, s melynek lényege pont a referenciális és fantasztikus olvasat párhuzamos ellehetetlenítése?

A referenciális-mimetikus (valóságban gyökereztetett) és fantasztikus (képzelgésre hívó) olvasat párhuzamos ellehetetlenítése visszatérő vezérmotívum a kuflik szövegvilágában. A kaktuszbanábokornak, a zsebesernyőnek, a mohamanyinak, a máshogyoszkópnek, a puffpudingnak, a vadradírdzsemnek, a bütyökbogyónak vagy az ormányos flömdnek nincs valóságbeli megfelelője. A kreatív szóösszevonással vagy neologikus szóképzéssel létrehozott képtelenségek halmozása a fiktív világ építésének szerves részét képezik. Hasonlóképpen, a fantasztikum aurájának megteremtéséhez járul hozzá az absztrakt és konkrét regiszterek keverése – az olyan badar spekulációk ürügyén, mint például hogy az Időnek vajon van-e zoknij, vagy az olyan abszurd jelenetekben, mint mikor egy bokor arról morfondírozik, hogy neki bokros teendői vannak.

Mindemellett az elhagyatott rét varázslatos, szómágia uralta terébe betüremkedik a valóság is. Gyakran egy feliratot maga után húzó repülő alakjában zümmög-zötyög be a rét szürrealista idilljébe, amiből egy – talán a mindentudó elbeszélőt kifigurázó – testetlen hang informálja a kedves utasokat a dolgok hitelesként tételezett állásáról. Sokszor a referenciális valóság diszkurzusai vagy historikus figurái ékelődnek be meglepetésszerűen a képzeletbeli térbe: Berzsenyi Dániel szaval, Buster Keaton néz ránk Kufirc könyvének címdaláról, a sarokba vetve feltűnik egy Henri Moore-szobor, időjárás-jelentés tudósít a valóságban is plauzibilis környezeti változásokról, vagy nagyon is hétköznapi szorongásokat fogalmaznak meg az emberi nyelven megszólaló furcsa tárgyak és teremtmények (mint mikor egy felhő például azon siránkozik, hogy véletlenül otthon hagyta az uzsonnáját).

A Kuflik-sorozat szövegvilágának talán egyik legmarkánsabb védjegyeként funkcionál az a szinte oldalról oldalra visszatérő, szellemes megoldás, mely során a cselekményben semmilyen szerepet nem vállaló, látszólag csupán véletlen arra járókelő, a diegézis partvonalán csámborgó figurák belekotyognak a mesébe; a történethez semmilyen módon nem kapcsolódó szövegfragmentumokban, mondatfoszlányokban, töredezettségükben poétikus hatást keltő minimonológokban mondják a magukét. Egyrészt ez a folytonos, random, sokhangú „belebeszélés” a fantasztifikációhoz sorolható: képtelenségérzetet, abszurd hatást kelt, hiszen zavar áll be a dolgok rendjében, megszakad a mese lineáris fonala. Sajátos olvasásélményt idéz elő, hogy akár a képregény esetében a befogadónak ugrálnia kell a szövegbuborékok között, meg kell osz-

tania a figyelmét a narratíva fősodra és a mikronarratívák sokasága, képek és szövegek burjánzása között. A marginális, szövegszéli történetek sorozata a modernista regény tudatáramlásos elbeszélési technikáját vagy az álomműködés asszociatív illogikáját idézik. Ugyanakkor mi sem léletszerűbb, mint a művészetekben illuzórikusan homogenizált, lineáris narratíva megtörése. Mi sem realizistikusabb, mint mikor a Véletlen betör a történetekbe, ellehetetlenítve azok sima menetét. Mikor zajlik az élet, a váratlan felülírja a tervezettet, folyton kizökken a medréből az események folyama, mások beszélnek bele mondandónkba, feleselésük túlharsogja monológjainkat, vagy egyszerűen csak emlékeztet más hangok, más nézőpontok, más mesék szimultán jelenlétére és létjogosultságára.

A Kufli-könyvek következetesen elbizonytalanítják a diegetikus, cselekményvilágon belül tételezett valóságukat az ál-valóságghűség színlelésének gunyoros leleplezésével, a párhuzamos valóságok (álomvilágok, játékterek, leendő potencialítások, marginális szimultán mikronarratívák, az egymással ütköztetett fantasztikum és realizmus) színrevitelével. (A *Kuflik a hóban* kötet elején egy beazonosíthatatlan fajú, szárnyas, Elvis-frizurás, elefántormányos, malacfarkú, négykézlábás, farmeros figura fogalmazza meg az ironikus önreflexiót, a fikció paradoxonát: „Nem kedvelem az olyan könyveket, amelyekben kitalált szereplők úgy csinálnak, mintha igazából léteznének.”) Az elbizonytalanítás egyik legizgalmasabb formája a metafikcionális aspektusok bevezetése, melyek a képszövegvilág megalkotottságára és dekonstruálhatóságára, önnön fikcionalitására tudatosan reflektálva szembesítenek a történetmesélés eszközeivel és konvencióival, hogy megkérdőjelezzék a szerző, az elbeszélő, olvasó, az értelmezői közösség, az irodalmi hagyomány és jelentésalkotás/jelentés-összeállítás viszonyával kapcsolatos prekonceptióinkat.

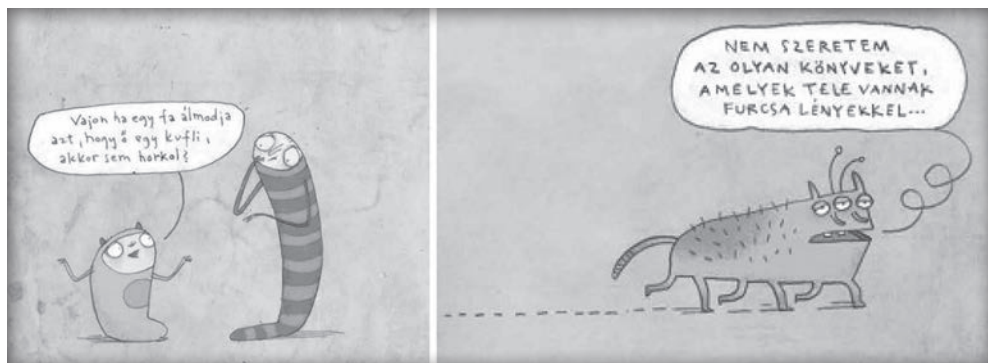
A posztmodern elidegenítő effektusok sokaságát érhetjük tetten a Kufliverzum peremvidéke lakóinak lapszéli kommentárjaiban, melyek látszólag banális kijelentéseikkel valójában a fikció fikcionalitását tematizálják, a szövegvilág megkonstruáltságára reagálnak („Tetszik az a szó, hogy terebélyesedés.”, „Egyszer minden könyv véget ér, pupák!”), olykor a történet validitásának pimasz megkérdőjelezésére vállalkoznak

(„Nincs itt semmi látnivaló.”, „Ezt nem hiszem el.”), vagy épp magára a könyvtárgyra hívják fel a figyelmet („Az előző előtti oldalon olvasó kuflikat láttam.”). A komikus kis képzelt figurák nonszensz szösszenetei („Böfögnöm köll.”, „Miért néz mindenki bögrének?”, „Megjött a téliszalamis nyárimikulás.”) intertextuális dinamikát aktivaló másik szövegeket, szövegfoszlányokat, a történet menetét ki-kizökkentő, egyre-másra halmozódó, túlburjánzó mikro-történetszilánkokat, figyelemelterelő, félrevezető vakvágányokat alkotnak, réseket ütnek a mese testén, sokféle lehetséges bejáratot és kijáratot nyitnak a szövegbe. Kérdéseket vetnek fel a mese esztétikai és narratológiai kvalitásait, mimetikus vagy fantasztifikáló törekvéseit illetően, olyan dialogikus formában, amely potenciálisan bevonja és véleményalkotásra, kreatív válaszadásra készíti a gyerek olvasót is.

A minden epizód elején egyformán szereplő kezdősor („Volt egyszer egy elhagyott rét, és ezen a réten hét kufli lakott.”) látszólag beleilleszkedik a népmesei/tündérmesei hagyományba az „egyszer volt, hol nem volt” mesei formulával, a fantasztikus tér (Óperenciás tengeren is túl, a kacsalábon forgó palota, az elvarázsolt erdő) képzetével, a meghatározhatatlan temporális lokáció („egyszer volt”) illetve a mágikus atmoszféra (a hetes szám) felelevenítésével. Ám a mesei trópusok (a 19. században tündérmeseként kanonizált zsáner) posztmodern módon felforgatásra kerülnek: nincsenek jó vs. rossz ellentétpárok, nincs drámai, kalandos konfliktus (a kuflik jobbra csak heverésznek, hempergőznek, lődörögnek, jönnek-mennek és semmi különöset nem csinálnak), a varázslatos átváltozások következmény nélküliek. A legszembeötlőbb, hogy a kötetek végén elmarad a tanulságban kulmináló boldog végkifejlet: többnyire csak valami homályos, sejtésszerűen lebegtetett ál/filozofikus töprengés vagy költői kérdés dereng fel a lezárás helyett („Minden olyan mint amilyen reggel volt, csak mégsem.”, „Vajon, ha egy fa álmodja azt, hogy ő egy kufli, akkor sem horkol?”). Ez a fajta nyitott vég a csattanójától megfosztott, s így értelmetlenné vált, sületlen faviccet („Azt ismeritek, hogy két lyukas zokni utazik a villamoson?...”), esetleg felvállaltan esetlen, botcsinálta pszichologizáló önreflexiót idéz („Én nem ilyenek képzelem magam, én tényleg ilyen vagyok.”, „Most akkor vajon én már voltam, vagy még csak leszek?”), vagy céltalanul csapongó mentális elkalandozásra, az ábrándozás önkéntelen gondolatáramlására emlékeztet („Vajon mi lehet a beszélő fatuskóval? Emlékeztek arra a pudingos esetre? Meg az sem volt, akármilyen, amikor – tudjátok, hehe... amikor...”).

A Kufli-történetek egyszerűsége magyarázható a célközönség értelmi-érzelmi képességeivel. Az első kötet hátoldalán szereplő ajánló a „bumfordian humoros és kedves me-

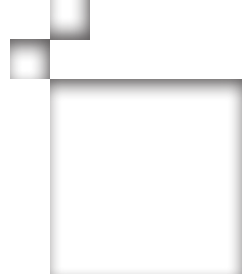
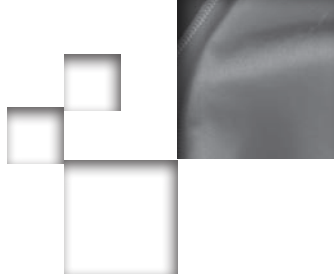

séket ovisoknak”, 3–6 éves korosztálynak javasolja. A mesék cselekményeinek felszíni egyszerűsége – a kuflik kupacot építenek, sálat kötnek, pudingot főznek, jelmezbált rendeznek, elveszett dolgokat keresnek, tavaszt várnak stb. – egybecseng a chestertoni hipotézissel a meseelvárások korosztályonkénti módosulását illetően: míg egy hétéves iskolás gyerek már a mese bővületében él és az olyan típusú történetek lelkesítik, mint hogy Tomi kinyitotta az ajtót és ott várt rá mögötte egy rettenetes tűzokádó sárkány, az óvodás gyereknek még a valóság is kellően magával ragadó, és izgalomba hozzák a mégoly egyszerű, realista narratívák is, amik olyan minimalista cselekményre redukálódnak, mint hogy Tomi kinyitotta az ajtót. Ugyanakkor a kufliknál az egyszerű történetekben mindig akad valami meghökkentő, váratlan, badar fordulat: a puffpuding a végtelenségig puffad, az elveszett nadrágfolt pótlását a manótevék varrják meg egy esernyőből, a maszkabálon mindenki öltözhet saját magának is...

Mindemellett a Kufliverzum képszővegvilágának egyszerűsége csupán látszólagos, s a didaktikusság mellőzése nem jelenti a pedagógiai potenciál hiányát. Ezen a ponton kanyarodunk vissza eredeti kérdésfelvetésünkhöz, tudniillik hogy egy didaksziszt elutasító, nonszenszbe hajló, groteszkkel játszó gyerekirodalmi mű esetében beszélhetünk-e olyan tudatosan megformált üzenetről, amely a posztmodern/posztstrukturalista irányzatok népszerűsödésével a 20. század végétől fokozott teret nyerő átpolitizált irodalomelméleti megközelítések mondanivalójával cseng egybe? Összeolvashatók-e a kufli-történetek a feminizmus, a gender/queer studies, a posztkolonializmus, a foucaultianus ideológiakritika, a fogyatékoságtudomány vagy akár az ökokritika, a poszt-humanizmus üzeneteivel?

Bár a kufli-csapat tagjaira vonatkozóan lehetnek elképzeléseink korukat, nemüket, testi-szellemi képességeiket, viszonyrendszereiket illetően, azonban ezek az identitásjegyek közül egyik sem elsődleges jelölőjük. A „kufli-ság” meghatározása egyrészt annak morfológiája, alaktani sajátosságai, kinetikus tulajdonságai, illetve vizuális jegyei alapján történik, másrészt pedig a mindennemű azonosság/hasonlóság tagadása, a jellegzetességek törlés-jel alá helyezése, és a képzeletbeli faj totális meghatározhatatlanságának, beazonosíthatatlanságának hangsúlyozása mentén játszódik le. A minden kötet elején

megismételt definíció is az értelmezői kényszerünk dacára fellépő értelmezhetetlenséggel, a kognitív disszonanciával szembesít.

„Nem is kifli. Nem is kukac. Nem is bab, de nem is kavics. Kufli. Egy kufli sok mindenre hasonlít, és semmire sem. Pattog, mint egy gumilabda, pedig nem is az. Színes, mint egy nyálka, pedig nem ehető. Van kicsi, van nagy. Van kövér és van sovány. Jönnek-mennek, sosem tudni, honnan hova...”

Ez, a konszenzuális (közmegegyezésen alapuló) jelentések elutasítása, a kategóriák összezavarása a nonszensz irodalom mehökkentést keltő hatásmechanizmusával él. Illogikája hasonlít a Lewis Carroll-féle azonosság/különbözőség distinkciókat felforgató, gyakran logikai játék mintájára strukturálódó, azonban következetesen irracionálisban kulmináló szőrejtvényeire: mint a „Miért olyan a holló, mint az íróasztal?” vagy „a nyalkás brigyók, akik kicsit olyanok, mint a borz, kicsit olyanok, mint a gyík, és kicsit olyanok, mint a dugóhúzó.” Ez, a többértelműséget generáló paradoxonokban való tobzódás az elkülönülő világokban élő jelentés dekonstrukciós nyelvműködési modelljére rimel. Jacques Derrida francia nyelvfilozófus nyomán maga a dekonstrukció definíciója is egy hasonló anti-definíció, hiszen mindig csak azt tudjuk elmondani, hogy mi *nem* a dekonstrukció, az verbalizálhatatlan, leszögezhetetlen marad, hogy mi is voltaképpen az, hiszen szavakba zárva elapad az a jelentéstúlburjánzás, ami épp a szemiózis (és a szemióziszról szóló metaszövegelés) lényege lenne.

Értelmezésében, a „Nem is kifli. Nem is kukac. Nem is bab, de nem is kavics.” (anti) kufli-határozó egyfajta varázsigeként működik a szövegvilágban. Az elhagyott rét fiktív terét egy olyan játéktérként pozicionálja, ahol szembesülünk a nyelv működésének inherens velejárójával: a jelentések megsokszorozódásával, a félreértésben leendésünkkel, a jelölő folyamatos csúszásával. A „jönnek-mennek, sosem tudni, honnan és hova” a saussure-i jelölő/jelölt bináris felosztást elképlekenyítő jelölő-láncban gondolkodó dekonstrukciós jelentésmodellnek feleltethető meg. A jelentéselbizonytalanodás (a jelentésvesztés és/vagy jelentéstöbblet, amit a kuflik világában minden bizonnyal az „elfurcsulás” szóval lehet a legtalálhatóbban jellemezni) abból az elkülönülő világokból eredeztethető, ami a *jelenvalóvilág*, majd az abból szubjektíven leszűrt, megélt *tapasztalat*, majd az azt az egyezményességében korlátozott szókészlettel megfogalmazó *reprezentáció* (mint intencionált jelentés), valamint végül ennek a nyelvi közlésnek az *interpretációja* (mint félredekódolt értelem) között következik be. Ez a jelentéseltolódás ébreszti rá a befogadót (részben a nyelvi játékok révén újragondolható „én”, az átszövegezhető önmagaság révén) az

identitások sajátosan performatív jellegére is. Ez tehát az a pedagógiai üzenet, amely a politizált irodalomelméletek tanulságaival teszi társíthatóvá az alapvetően non-didaktikus, látszólag infantilis eszementkedésben kifulladású kufliverzumot.

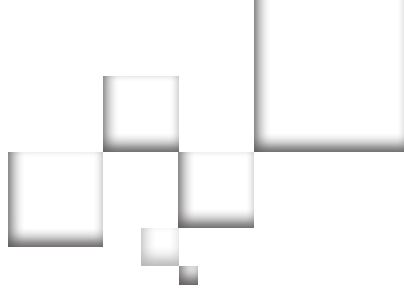
A kufli-könyvek nem csupán olvasóvá nevelnek, de egy etikai tétellel, morálfilozófiai haszonnal, politikai potenciállal bíró értelmezési módszer elsajátítására is ösztönöznek, mely ismerős azokból a feminista/queer/posztkoloniális irodalomelméleti megközelítésekből, melyek a kirekesztő fallogocentrikus mesternarratívák ellenében a kisebbségi hangok felerősítését, a marginalizált perspektívák láttatását célozzák. A következőkben néhány példát említek arra, hogyan működnek ezek a másságokra érzékeny, érzékenyítő reprezentációs/interpretációs stratégiák a Kufli-könyvekben.

1. A FIGURA VS. HÁTTÉR HIERARCHIKUS ELLENTÉTPÁR FELBOMLASZTÁSA

Említettem már, hogy a kufli-könyvek sajátossága, hogy egy-egy mese-epizód fő szálát a háttérben zajló, az adott kaland szempontjából jelentéktelen mikrotörténetek szakítják meg, mikor a háttérben csámborgó furcsa lények, növények és tárgyak belebeszélnek az eseményekbe. A humor forrása, hogy kommentárjaik többnyire kritikusan, szkeptikusan, elutasítóan viszonyulnak a történetekhez („Nincs itt semmi látnivaló.”), elidegenítő effektussal felhívják figyelmünket annak fiktív történet-jellegére („Mindjárt véget ér a mese.”) vagy a könyvtárgyra mint materiális entitásra („Még sosem sétáltam papíron.”). Sokszor a vezérrarratívához egyáltalán nem kapcsolódó, totálisan random gondolatokkal szakítják félbe, írják felül, vezetik félre a fősodorbéli cselekmény képezte narratívát. (A *Kiránduló kuflik*ban például két lapszéli felhő között a következő párbeszéd zajlik le: „Tudtad, hogy valami Petőfi írt rólunk egy verset.” „Fedőfi, az meg kicsoda?”)

Ennek a folyamatos nézőpontváltásra készítésnek, a háttérnek az előtérbeli, központiként tételezett figurák felé kerekedésének megvan a maga politikai olvasata. Barbara Johnson feminista dekonstrukciós értelmezésében a háttér/figura megkülönböztetés hierarchikus erőviszonyok elrendezését tükrözi, és így gender vonatkozásokkal is bír. Szerinte a patriarchális ideológiai indoktrinációnk eredménye az a perspektivikus és narratológiai torzítás, amely által a figurát elsődlegesnek tételezzük a háttérhez képest, és az aktívan cselekvő szereplőre maskulinként, míg a háttérre (legyőzendő akadály, meghódítandó terület, befogadó otthon) femininként tekintünk. A társadalmi felelősségvállalás, a szociális szolidaritás tehát azt diktálja, hogy törekedjünk a háttér/figura bináris ellentétpár megfordítására, az ideológiai preconcepciók leleplezésére, a tekin-

tetek eltérítésére, a visszánézéssel való szembesítésre, igyekezzünk elismerni és elismertetni a látás ágenciájától megfosztottaknak a láthatóságát és aktív nézőképességét.

Erre példa a *A kuflik és az Akármiben* mikor egy háttérszereplő kikéri magának, hogy ő nem szereti, ha bámulják, vagy mikor a háttérbe beleolvadó, szabad szemmel láthatatlan, mikroméretű figura beszél bele a történetbe, éppen hogy figyelmet követelve magának. Az azonosíthatatlan identitású tárgy – lyuk, kő, bolha vagy maszat – felkiáltása („Imádom a művészetet!”) a cselekmény szempontjából irreleváns mondanót közül, de azzal is szembeesíti az olvasót, hogy olyanak is van hangja és története, akin általában keresztül szoktunk nézni, aki nem tűnik fel, aki egyszerre szorul ki a láthatóság és a hallhatóság mezsgyéjéből. Azzal, hogy a paratextus nonfiguratív elemei is önálló életre kelnek („Én egy pötty vagyok és ezek itt a barátaim” – közli egy pontocska) a háttér, s benne az apró, miniatűr – jelentéktelennek vélt s így figyelmen kívül hagyott – dolgok tolatkodnak a szemünk elé. Egyúttal a figyelmet követelő pöttyel a nonfiguratív absztrakt is láttatja magát; másféle látásmódra tanítva fontos szerepet tölt be a gyerekolvasók vizuális kulturális nevelésében. (A perspektívaváltásra hívó üzenet lényege, hogy csak ha elég közel hajolunk le a fűhöz, akkor fogjuk csak észrevenni a jelentéktelennek hitt macskalegyek őszi báljának csodáját.)

2. MELLÉBESZÉLÉSEK, GONDOLATI ELKALANDOZÁSOK

A marginális, láthatatlanságukban láttatott mellékszereplők mellébeszélései megfelelnek annak a tudatos politikai, ideológia-kritikai törekvésnek, miszerint a rendszertelenségeket, képtelenségeket, rendszer-ellenességeket a rendszerbe kényszerítésük nélkül kellene igyekeznünk leképezni, hogy szembesüljünk a zavarkeltő, zavarba ejtő, kereteken kívüli vagy kognitív sémákat felforgató gondolkodás egyedi struktúrájával. Donna Haraway ezt a törekvést az antropocentrikus hagyományban gyökereztetett emberi kivételességtudat meghaladását szorgalmazó ökokritikai gesztussal társítja. (Haraway 2015, 160) A *Kufliverzum* különös teremtményei, csodabogarak a fajspecifikus jegyeket elegyítő hibriditásukkal játékos formában pedzegetik az emberiség határainak kikezhdhetőségét, miközben eltöprengésre készítetnek azt illetően, hogy valóban az alanyiség kizárólagos alapfeltételeként tételezhetjük-e a humanitásunkat.

A mellébeszélések másik, pszichológiaorientáltabb értelmezése a racionalitás aláásásához, az elálmódzó gyerek elkalandozó gondolatainak megjelenítéséhez köthető. A szél-

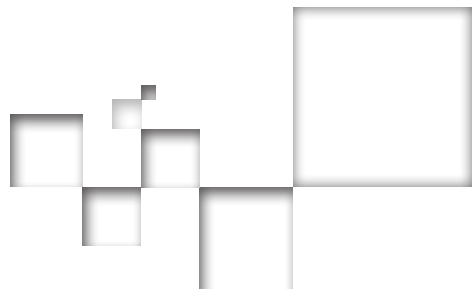

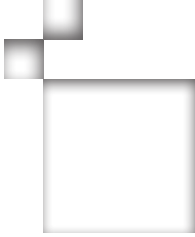
jegyzetes szövegeléssel társítható elábrándozás véletlenszerű gondolatcsapongását, amit a kognitív pszichológia *mind wandering*-nek nevez, a fekete pedagógia hagyományosan elítéli és bünteti, azonban mára már tudjuk, hogy a kalandozó elme serkenti a kreativitást, az egyedi gondolatiságot, az eredeti problémamegoldást, a nézőpontváltási képességet, jó-tékony hatással van a pszichés/mentális fejlődésre és jóllétre. A kimondatlan, rebbenékeny, gyakran összefüggéstelen gondolatfoszlányok, a spontán tudatáramlás szövegfragmentumokban közvetített verbalizálása és abszurd képi világban való vizualizálása a Kuflierverzumban mintegy a modernista írásmód *pastiche* formában való ironikus újrajátszásaként is dekódolható az irodalomtörténetben jártasabbak számára.

3. SZÉTSZÁLAZOTT NARRATÍVA, ELVARRATLAN TÖRTÉNETSZÁLAK, TÖBBHANGÚ MESEMONDÁS

A narratíva szétszálazása, a történetfonal-kezdemények és a mesebeli hangok polifonikus megsokszorozódása a Kuflierverzum gazdag intertextuális, intermedialis utalásrendszeréhez köthetőek. A kuflik ábrázolása képileg felidézi Sajdik Ferenc beazonosíthatatlan nemű és fajú, képzelt lényeknek bestiáriumát, de Békés Pál nyelvi leleménnyel megalkotott szörnyeit is, a triplatokájú vahordálytól a hurkoltfarkú csökött sarabolón át a kukkoló berregényig. Az elhagyatott rét tere, ahol pedig mindig valami furcsaság történik, Lázár Ervin négy-szögletű kerek erdőjére és Milne százholdas pagonyára vagy akár Alice Csodaországának bukolikus játéktereire emlékeztet.

A feminista kritikában a többhangúság visszatérő gondolat. Érzékletes metaforák sora – a hasbeszélés, a kígyó vágott nyelvével pörölés, a nyelveken szólás (Anzaldua), a Medúza-kacaj visszhangoztatása (Cixous), a libidinális energiáktól duzzadó, érzékeny megnyíló ajkak (Irigaray), a felszíni jelentést szétfeszítő testszöveg mélyrétegi zörejei (Kristeva) – sürgetik az anyanyelv őseje felismerésének szükségességét, és hangsúlyozzák a másbeszéd visszakövetelésének jogát az elnyomó, kirekesztő patriarchális fallogocentrikus diszkurzus ellenében. A kreatív hangzavar lehetséges eszköz az elnémítás ellen, a karneváli beszédmóddal gyakorolt rendszerkritikának, az automatizált hatalmi mechanizmusok gunyoros pellengérré állításának nagy ellenkulturális hagyománya van, elég, ha csak Bahtyin Rabelais-olvasatára gondolunk. A többhangúság révén még a szerzőség fogalmának újragondolása is felmerül: a kizárólagos autoritás helyett a potenciális társ-szerzőség éltetése,

a szerzővé avanzsáló olvasó hangjának felerősítése, a minden hang mögötti más hangok sokaságának elismerése a célkitűzés. Több kufli-történet végén buzdítani látszik az utóhang az olvasót a mese továbbszövése, a kreatív belebeszélésre, a saját badarsága megalkotására.

4. A KÉP/SZÖVEG HIERARCHIA ELBIZONYTALANÍTÁSA

A figura/háttér, illetve a főszöveg/mellékszöveg hierarchia megkérdőjelezésével párhuzamban a kép/szöveg hierarchia is felszámolásra kerül. A kufli-könyvek jól példázzák azt a komplex kép-szöveg dinamikát, amit Liliane Louvel „maternális szemiózisnak” nevez: az illusztráció nincs alárendelve a verbális narratívának, mint a mesekönyvek esetében, és a képek sem élveznek egyértelmű elsőbbséget a szöveghez képest, mint az a képeskönyvnel szokásos. Maria Nikolajeva és Carol Scott tipológiájában ezt a kép-szöveg relációt az ellentétpontozó, ellentmondásos, szillemptikus viszony jellemzi, ahol szó és kép más-más történetet mesél, egymást cáfolja vagy cizellálja olyan párhuzamos (háttér)történetfoszlányokat burjánztatva, amelyek megsokszorozódott üzeneteikkel, a jelentést elképlékenyítve furcsaságerzetet, szándékos értelmezői zavart okoznak. Varga Emőke felosztásában ez az ironikus viszonyt feleltethető meg: az illusztráció a szövegtől eltávolodva, a verbális közlésben expliciten nem szereplő jelentésrétegek feltárását célozza, eredeti invencióval átírja a szöveget. Ez a fajta képszövegtípus – a képregényhez közelítve – a befogadót „betüleső-képolvasóként” pozicionálja (lásd Louvel *voyure* fogalmát), komplex értelmezői tevékenységre készíti.

5. TÖBB-BEJÁRATÚ SZÖVEGVILÁG

Ahogy már korábban említettük, a transzmediális történetmondás ékes példája, ahogy a kufli-könyvek történetei más médiumokba átvittetve mesélik tovább/újra a kalandokat mozifilm, diafilm, bábszínházi előadás, társasjáték formájában. A fiktív világ élményeinek még intenzívebb megélését teszik lehetővé a különböző árucikkek, gyűjthető rajongói tárgyak, mint a matricák, jelmezek, a puffpuding, kaktuszbanán vagy hógolyó jóbogyó ízű édességek. A transzmediális történetmondásnak ez a nagy, úgynevezett „Jekyll és Hyde” dilemmája: a kereskedelmi forgalomba kerülő portékák beszerzésével vajon nem teszi-e meg a gondos szülő az első lépést gyermekének szorgos – és mindig elégedetlen, mert mindig többre vá-

gyó – fogyasztóvá nevelésének irányába, avagy a fogyasztói társadalomba való integrálás helyett ezek a spin-off termékek éppen ellenkezőleg, hatékonyan elő tudják idézni a kalandok interaktív megtapasztalását s ezzel a képzelőerő, sőt az empátia fejlesztését. (Pearson, Kérchy) Az online közösségi médiaplatformokra feltöltött fotó- és videótartalmak arról tanúskodnak, hogy a kuflijajongók esetében gyakran házi készítésű tárgyokról van szó, DIY kreatív alkotási folyamat áll a figurák vagy jelmezek létrejötte mögött.

A transzmediáció pozitív példája a budapesti V. kerületi Hild téren létrehozott Kuflik játszótér, ahol minden látogató meghallgathatja egy QR kód beolvasásával a „kuflik magyar hangjaként” is ismert Scherer Péter színművész előadásában a játszótér megnyitása alkalmából írt *A kuflik és a magányos fa* című történetet. Dániel András aktívan részt vett az akadálymentesített, s így a megváltozott képességű gyermekek igényeinek is megfelelő játzóeszközök megtervezésében is. Ezenkívül a kufliköteteket gondozó Pagony Kiadó kuflis kézműves foglalkozással és társasjátékozással szórakoztatta a megnyitón egybegyűlteket. Ez tehát egy olyan példa, ahol a szövegvilág irodalmi, esztétikai élménye nem szakad le, hanem szervesen kapcsolódik az addendumként létrehozott játéktárgyhoz: a Zödön csúszdás mászóka, a Pofánka és Valér rugós libikóka vagy a Beszélő Fatuskó és az óriás Varázsgomba között elhelyezett pingpongasztal mellett a Fityirc székbe nyugodtan le lehet ülni megpihenni, a játszótér széli közösségi szekrény-könyvtárból kivett kuflikötetet lapozgatni. Másrészt a játszótéren átélhető mozgásos tevékenységek, a csúszkálás, futkosás, ugrabugrás pontosan a kuflikét fenomenológiai megtapasztalását, a fizikai, testi, társas világgal való intenzív kapcsolódást teszik lehetővé.

6. CSELEKMÉNY NÉLKÜLI CSELEKMÉNY

Akár a játszótéren időt töltő gyerek, a kuflik is a semmittevés mesterei. Hempergőznek, futkorásznak, heverésznek, jönnek-mennek. Az egyik kötetben egyenesen megünneplik a lustálkodás világnapját. Ez a véletlenszerű lődörgés vagy egyhelyben totyorászás, ahogy már említettük, a teleologikus történetmondás látványos megtagadását, mind a 19. századi Bildungsroman-hagyomány, mind a campbelli hős útja narratíva ironikus elutasítását implikálja („Hová megyünk? Nem tök mindegy” – hangzik el az egyik kötetben). Rachel Blau DuPlessis ír *Writing beyond the Ending* című könyvében a boldog végkifejlet szükségszerűségét megkérdőjelező narratívák fontosságáról. (Ezt a célkitűzést valósítja meg jó néhány közelmúltbeli kortárs magyar meseátirat, például a beszédes című, érettebb közönséget célzó *És boldogan éltek? Mesehősök*

utóélete és az Ők is boldogan éltek? A *Férfiváltozat* című kötetek. Öndefiníciójuk szerint ezek „felnőttmesék, amik ott kezdődnek, ahol a gyerekmesék véget érnek”: a *happy endet* követő utóéletet idealizálás nélkül, sokszor szarkasztikus, melankolikus, akár horrorisztikus módon ábrázolják.) A kuflik esetében nem annyira arról van szó, hogy mi történik a kalandok után, vagy mi történik, amikor a megszokottól egy radikálisan eltérő, másféle történet bontakozik ki, hanem hogy miképp körvonalazódik a cselekménynélküliség, mikor nincs különösebb megrázkódtatás, katarzis vagy drámai konfliktus, csak úgy elvannak a szereplők, csak úgy lassacskán hömpölyög a mese folyama. Susan Lanser szerint az efféle cselekmény nélküli cselekmények (*plotlessness*) jellemzőek a női létélményt elbeszélő történetekre, melyek sokszor privát térben játszódó életeseményei többnyire érdektelennek bizonyulnak a közéleti tevékenység sikertörténeteit díjazó férfigolika számára. Ezek a típustörténetek arra a hatalmi dinamikára, hierarchizálásra is fényt vetnek, hogy melyek azok az életek, élettörténetek, melyeket fordulatoságukban figyelemreméltónak, illetve melyek azok, amelyeket eseménytelenségükben érdektelennek, ignorálhatónak, felejthetőnek ítélnünk.

7. AZ ELVÁRÁZSOLT RÉT MINT JÁTÉKTÉR, AZ IDENTITÁS PERFORMATÍV MEGÉLÉSÉNEK SZÍNTERE

A játéktevékenységek, amikben a kuflik részt vesznek, azért keltenek mindig komikus hatást, mert ugyan emlékeztetnek valamilyen hagyományos játéokra, de mégsem teljesen olyanok, mint a megszokott tevékenység: a bogáncsfoci, a bolhapolka, a bújócskázás világnapja, az ünnepi kézenjáróverseny vagy a pöckölős bolhapóló mind humoros elegyet alkotják az ismerősnek és ismeretlennek.

A kuflik foglalatosságai a gyermeki mintha-játék fantáziatvékenységet idézik. Az animizmus mágikus gondolkodásának megfelelően a tárgyak életre kelnek, éjszakánként a kacsatok megelevenednek, válsághelyzetben vagy csak egyszerű képzelgés során a dolgok új értelmet, friss küldetést nyerhetnek. Bármilyen eljátszhatja bármilyen más szerepét: a *Kuflik és a nagy esőben* „csónaknak való dolognak” bizonyul a tölcser, a szardíniás doboz és a dinnyehéj is; a kuflizenekar hangszerei funkciójukban újragondolt talált tárgyak, Hilda körömrészeltöt penget, Bélabá biciklikereket cirregtet, Pofánka egy kattogógyík levedlett bőrét zizegteti, Valér pedig egyszerűen csak Valamit tridibbtrabaddol. Nonszenszről lévén szó, különös hatalommal bír a szavak ereje: a játék beszédaktusa során, amit csónaknak vagy hangszernek nevezünk, azzá is válik. (A mesén belüli mesék *mise-en-abyme* struktúrája – mint az egymásba pakolt matrjoska babák – megsokszorozza a szavak révén életre hívott világokat.) Mikor Bélabá a bújócska során fává változik, egybe-

mosódnak az álom/álmodozás és a valóság mezsgyéi, valami szürrealista érzékszervi tapasztalatokban gazdag köztes térbe áthelyezve a játszadozót.

Hogy a játéktevékenységek leképezése által mennyire a gyermeki fantázia ünnepléséről van szó, jól példázza *A kuflik és az Akármi* meséje. A 17. kötetben a baflag néhány bütyökbogyóért cserébe beengedi Fityircet és Tituszt egy szabadtéri kiállításra: „letépett két láthatatlan jegyet egy nemlétező jegytömből, majd átnyújtotta őket.” Ez feljogosítja a kuflikat arra, hogy megtekintsék az Akármit, ámde nehézséget okoz nekik, hogy nem tudják, hogy pontosan mi is az, amit nézniük kellene. Fityircék végül közös erővel rájönnek, egy flömd segítségével, hogy az Akármi-kiállítás épp attól nyer értelmet, hogy olyan különleges teret hív életre, tesz hozzáférhetővé, ahol nem csak nézni, de csinálni is kell dolgokat; az Akármi nem egy kész zárt tárgy, hanem általunk kitalálható, megvalósítható, előadható cselekvés. „Az akármivel akármit lehet csinálni” és „egy rét-alakú Akármi egy csomó dologra jó”. Itt szabadon lehet játszani akármit – és nem szabályok kötötte, győztesel és vesztesel bíró *játszmat*, hanem kötetlen, improvizatív, esetleges *játszadozást*. (Angolul ez a *game* és a *free play* közötti különbség, Roger Caillois felosztásában pedig a *ludus* és a *paidia* közötti distinkció.) A fűben-hengergős, bukfencezős, szökdelős-elkapós játék során mi magunk válhatunk akármivé; például fűben hengergő, bukfencező, szökdelő kuflivá. A játék az Akármi-kiállításon az életöröm kifejeződése, az együttlét öröme, az önmagának lenni megelégedése és a mássá válás potencialitásának felszabadító megélése – komplex élményeinek együttes megtapasztalása.

Johan Huizinga kultúrtörténeti fejtegetése szerint a játék az emberi kultúra meghatározó tapasztalata. A kultúra a játékban kezdődik és bontakozik ki teljes mivoltában, ekképp az emberi fajt a *homo sapiens* helyett a *homo ludens* megnevezés írja le sokkal találóbban. A játék egyszerre emberi ösztönkésztetés, feszültségoldás, testi örömforrás, fizikai szükséglet és szellemi elfoglaltság. Az életre nevel, szabálykövetésre tanít, miközben a szabályok áthágásában, felforgatásában tobzódik, hiszen a viccre és pajkosságra épít, ami kiszámíthatatlan, közösségi cselekvésként kommunális ko-

héziót is teremt. Huizinga szerint a játékokban eredeztethetjük a rítusokat, a filozófiát, a sportot, a színházat s a nyelvet is.

A játék meghatározott tér és időbeli határok között játszódik le, a játéktér térben és időben világosan elkülönül a való világtól. Míg a játszmat szabályok sajátos logikája szervezi, a szabad játék során gyakran a racionális gondolkodást felülíró illogika lép életbe: egy dobozból lehet hajó, Bélabából tölgyfa, Pofánkából léggömb, egy félbehadsadt pöttyös labdát a hátára véve katicabogárrá válhat az ember. Ugyanakkor ez az illogika bármikor beszüntethető, felfüggeszthető a játék végeztével, valamint újraaktiválható a játék ismétlésekor. Absztraháltabb értelemben az identitás performativitásával, az én megkonstruálásának és dekonstruálásának, újragondolásának lehetőségeivel szembesülhetünk abban a ludikus zónában, amit a játéktér – Huizinga változatos példaival a játszótér, a játékasztal, a varázskör, a színpad, a filmvászon, sőt a tárgyalóterem – biztosít.

A kuflik világában az elhagyatott rét is ilyen játéktér, ahol bármi megtörténhet. A szerencse, a véletlen, a kiszámíthatatlanság a dolgok és történések mozgatórugója. Fontos szerepet játszik a nyelvi játék, a szavak valóság(megre)formáló ereje, a képtelenségek képesítése, de ugyanígy a jelmezbál, a szerepjáték, a beöltözés révén átélhető identitásperformativitas-tapasztalat, az *én mint másik* (mint folyamatban levő/folyamatában leendő heterogén entitás) lehetőségeiben, képlékenységében való megmártózás felszabadító élménye is. A kuflik világában elképzelhető olyan jelmezverseny, ahol saját magunknak öltözünk be, ahol Fityirc azt játssza el, hogy ő egy, az orrán egy lila gombot egyensúlyozó kufli, ahol büszke lehet rá, hogy „állítólag jól utánzom önmagamat”, vagy ahol elfurcsulni látszik az egész világ csak azért, mert hirtelen nem ismerünk magunkra vagy másképp látjuk meg magunkat az árnyékunkban. A réten hirtelen felbukkanó máshogyoszkópnak köszönhetően kiderül, hogy mindenki teljesen másnak gondolja magát ahhoz képest, mint ahogyan a többiek látják (Fityirc önnön fityircségével megelégedett önazonossága képezi a humoros kivételt). A különös élmény hatására Pofánka nyakatekert önvizsgálati játékot javasol: „játsszuk azt, hogy úgy nézünk ki, amilyennek látni szeretnénk magunkat, ha valaki olyan lennénk, aki

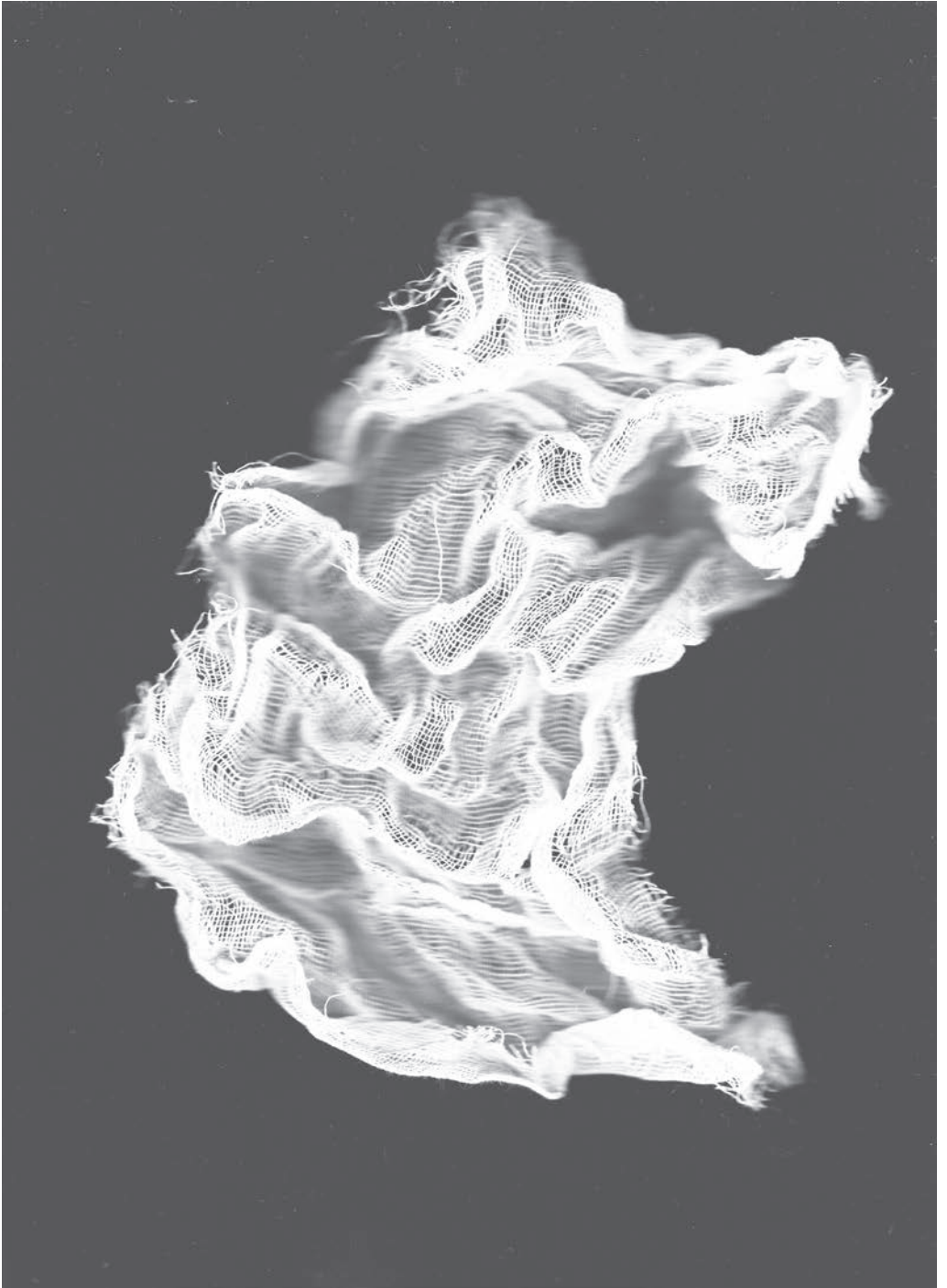
minket néz”. Azonban mivel ebből a felvetésből „senki nem ért egy szót sem,” a kuflik nem tépelődnek tovább az énkép komplexitásán, hanem magától értetődőként elfogadják az identitás többdimenziós természetét, és inkább elmennek kergetőzni meg bújócskázni...

A folytonos bújócskázás egyben filozofikus önismereti játék, ahol összefüggenek egymással a „hol vagyok?” és a „ki vagyok?”, azaz a „meddig/miért vagyok az, aki vagyok?” és a „hogyan lehetek mindig más, mégis ugyanaz?” kérdéskörei. Mikor az odavissza bogyból való csemegézés hatására Zödön és Valér testet cserélnek, a kicsiből nagy lesz és a nagyból kicsi, alakváltozásuk következtében eltöprengenek, hogy hogyan lehet, hogy már a nevük sem illik rájuk. Míg az a feltételezés, hogy a Valér név Valérságot jelöl, nonszensz nyelvi játék, ami hiperlogikával téves kauzális viszonyt tulajdonít jelölő és jelölt önkényes kapcsolatiságának, másrészt azonban az, hogy a testcsere dacára a két kufli mégsem válhat tökéletesen egymássá, azt az alaptézist példázza, hogy mindenki másképpen más.

A kuflik játékaik nem kompetitív játékok, hanem sokkal inkább az együttlét öröme hatja át őket. Nem célszerűek, hanem érdek nélküli, értelmetlenségben tobzódó, nonszensz tevékenységek. Amikor például pofavágóversenyt akarnak szervezni, még mielőtt az eseményre sor kerülhetne, elkezdenek civakodni azon, hogy milyen pofát vághat egy fagyit nyaló mókus és hogy elképzelhető-e, hogy egy tapír, aki túl korán próbált meg pofákat vágni, végül „úgy maradt.” Disputájuk közben akarva-akaratlan a kuflik mind grimaszolgatnak kicsit, de végül elmarad a verseny, nem kerül sor megmérettetésre, nem hirdetnek győztest, hanem inkább együtt visszafekszenek aludni. A hamvában holt kalandok szócsatákban fulladnak ki, majd békés tétlenségben csitulnak el. A hiány vagy passzivitás (hogy elmarad a verseny) nem jelent kudarcélményt. A kuflik szórakozásai nem ügyességi játékok, hiszen sokszor éppen az ügyetlenkedés felhőtlen elfogadása a céljuk. (Ezt a szemléletet tükrözik a dalocska sorai: „Csitt-csatt, csitt-csatt, kötöget a medve, / Mert nem tudja, hogy ügyetlen benne. / Összevissza döföget a tüvel, / Rossz ránézni, olyasmiket művel. / Pompás, pompás! – dudorászik vígan. / Hidd el, kérlek! Nem hazudok, így van.”) Az örömködés célja sosem egymás kinevetése, hanem az együttes kacagás, a feje tetejére állított világ abszurditásának felismerése során közösen átélt, megosztott derű.

- ANZALDUA, Gloria, *Borederlands/La Frontera*, San Francisco, Aunt Lute, 1987.
- BAHTYIN, Mihail, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, ford. KÖNCZÖL Csaba, RAINCSÁK Réka, Budapest, Osiris, 2002.
- CAILLOIS, Roger, *Man, Play and Games*, Chicago, University of Illinois Press, 1961.
- CARROLL, Lewis (1865, 1872), *Annotated Alice, The Definitive Edition (Alice's Adventures in Wonderland/ Through the Looking Glass and what Alice Found There)*, szerk. Martin GARDNER, London, Penguin, 2001.; *Aliz kalandjai Csodaországban és a tükkör másik oldalán*, ford. Varró Daniel, Varró Zsuzsa, Budapest, Sziget, 2009.
- CIXOUS, Hélène, *A medúza nevetése*, ford. KÁDÁR Krisztina = *Testes könyv II.*, szerk. Kiss Attila Atilla, Kovács Sándor, ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus, 1997, 357–380.
- CHESTERTON, G. K. (1939) *Lewis Carroll: On Lying in Bed and Other Essays*, Calgary, Bayeux Arts, 2004, 233–41.
- CHESTERTON, G.K. (1908) *The Ethics of Elfland: Orthodoxy*, Rockville, Serenity, 2008, 40–56.
- DÁNIEL András, *Kuflik a hóban*, Budapest, Pagony, 2016.
- DÁNIEL András, *A kuflik és a pofavágóverseny*, Budapest, Pagony, 2019.
- DÁNIEL András, *A kuflik és a máshogyoszkóp*, Budapest, Pagony, 2019.
- DÁNIEL András, *Kiránduló kuflik*, Budapest, Pagony, 2023.
- DÁNIEL András, *A kuflik és az Akármí*, Budapest, Pagony, 2021.
- DUPLESSIS, Rachel Blau, *Writing Beyond the Ending*, Bloomington, Indiana UP, 1985.
- FOUCAULT, Michel, *The Subject and Power: Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*, szerk. Hubert L. DREYFUS, Paul RABINOW, Chicago, University of Chicago Press, 1983.; magyarul: *Miért tanulmányozzuk a hatalmat?*, I-II., Polisz, 1990.
- HARAWAY, Donna, *Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin*, *Environmental Humanities*, 2015, 6, 159–165.
- HUIZINGA, Johan, *Kísérlet a kultúra játékelemeinek meghatározására*, ford. MÁTHÉ Klára, Budapest, Athenaeum, 1944.
- IRIGARAY, Luce, *When Our Lips Speak Together*, *Signs*, 1980, 6.1, 69–79.
- JENKINS, Henry, *Transmedia Storytelling 101*, *Confessions of an Aca-Fan*, 2007, mar. 22. http://henryjenkins.org/2007/03/transmedia_storytelling_101.html.
- JOHNSON, Barbara, *Is Female to Male as Ground is to Figure?: The Feminist Difference: Literature, Psychoanalysis, Race, and Gender*, Cambridge, Harvard University Press, 1998, 17–37.
- KÉRCHY, Anna, *Transmedia Commodification: Disneyfication, Magical Objects, and Beauty and the Beast* = *The Routledge Companion to Transmedia Studies*, szerk. Gambarato Rampazzo RENIRA, Matthew FREEMAN, New York, Routledge, 2018, 223–233.
- KRISTEVA, Julia, *La révolution du langage poétique*, Paris, Seuil, 1974.; *A költői nyelv forradalma (részletek) = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. BÓKAY Antal és tsai, ford. HORVÁTH Krisztina, Budapest, Osiris, 2002, 106–126.
- Kuflis játszótér nyílt Budapesten*, Prae, 2023. 10. 24. <https://www.prae.hu/article/13629-kuflis-jatszoter-nyilt-budapest/>
- LANSER, Susan, *Towards a Feminist Narratology*, *Style*, 1986, 20, 341–363.; *Egy feminista narratológia felé = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. BÓKAY Antal és tsai, ford. GYURIS Norbert, Budapest, Osiris, 520–538.
- NIKOLAJEVA, Maria – SCOTT, Carol, *How Picturebooks Work*, New York, Routledge, 2006.
- PANÁGL Zsófia Gabriella, *Népszerű antihősök a semmi közepén*, Prae, <https://www.prae.hu/article/13705-nep-szeru-antihosok-a-semmi-kozepe/>
- PEARSON, Roberta, *Participation or Totalization: Fans and Transmedia Storytelling*, *Television and the Digital Public Sphere Conference*, Université Paris, II., 2008, október 23.
- SZEDERKÉNYI Olga (szerk.): *És boldogan éltek?: Mesehősnők utóélete*, Budapest, Cser, 2018.
- VARGA Emőke, *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

RARE IV.

AZ ESETLEGESSÉG ÉRTELMÉRŐL

DÁNIEL ANDRÁS *KUFLI*-SOROZATA (2013–2023)

Akárki lehet bárki, és bárki lehet akárki, mert aki valaki, az akkor sem senki, ha bárki akármit mond, mert senki sem akárki, hanem pont az, aki.¹

– És mi nem mindenkik vagyunk, hanem kuflik – tette hozzá Pofánka.²

Dániel András néhány, az utóbbi években készült interjúját végigböngészve számos megközelítési mód adódik, amennyiben az általa felvetett kérdésekből indulunk ki. A szabad, jövő-menő létforma, a város ingergazdagsága előli kivonulás és a megfigyelés-szemlélődés igénye, a felhők saját élete, az állandó teljesítménykényszernek és hasznosságnak való ellenállás, a didaxist nélkülöző történetek, a rétegzett, egyszerre verbálisan és vizuálisan gazdag világ, a családi örökség (az író nagypapa, Dallos Sándor), a kétosztatú világ helyett egy veszélytelen, szabad, harctól, versenytől, ellenfelektől mentes társas környezet, az erőszakmentes kommunikáció, a gyerekkorban nézelődéssel eltöltött idő a Lipótmezőn, a kezdetben kevésbé árnyalt kufli-karakterek egyre differenciáltabbá válása, olykor politikai, közéleti, sőt a mindenre rákérdező reflexió, a firkálgatás, a segítőkönyvek tudatosító információözönével ellentétben a bizonytalanság és céltalanság tudata, a fantázia és játékoság, a különös állat- és növénynevek, a nyelvi lelemények, a kiszólások, a kettős kódolás, a fikció és valóság összezavarása, a nem-szabályszerűvel, nem szokványossal való kísérletezés mind-mind olyan rétegek és kérdések, amelyek vonatkoztathatóak a kufli-sorozat nyelvi és képi világára, amennyiben azt értelmezni szeretnénk.³ A szerzői közlések nyilvánvalóan nem határozhatják meg az olvasói értelmezést, ugyanakkor ezek az adatok mindenképpen jelzik, hogy a kufli-sorozat ötletes és egyben reflexív verbális és képi világának nagy kérdései, még akkor is, ha egy felsorolásban meglehetősen szétartónak tűnnek, többek között (1) az antimese műfaja,⁴ (2) az értelem,

1 LAÁR András, *A Csöevő Duhajka meséi*, illusztrálta LAÁR András, Bp., Jaffa Kiadó, 2004, 52.

2 DÁNIEL András, *Mi újság, kuflik? = D. A., Kuflik a föld alatt*, Bp., Pagony, 2019.

3 *Ez a könyv az ifjúság megzavarására alkalmas mértékben tartalmaz csigákat: Interjú a Kuflik írójával, Dániel Andrással*, WMN, 2023. 12. 20., <https://wmn.hu/kult/61576-ez-a-konyv-az-ifjusag-megzavarasara-alkalmas-mertekben-tartalmaz-csigakat>—interjú-daniel-andras-iroval; *Kísérletnek indult, az ország egyik kultikus mesesorozata lett: ööööök a kuflik!*, Telex, 2023. 10. 30., <https://telex.hu/kult/2023/10/30/daniel-andras-tizeves-kufli-mesegyerekirodalom>; és egy podcast a Pagony sorozatából: *Időt kell hagyni a látásra*, 2022. 03. 30., <https://open.spotify.com/episode/4ExpwknCm4iULwAuBhk15>

4 Az antimese fogalma André Jollestől származik. 1929-ben úgy határozta meg, mint olyan mesét, amely tragikusan végződik. Az antimese azonban nem csak erről ismerzik meg. Az eredeti mesék csodás és pozitív üzeneteinek ellentmondva negatívan, cinikusan vagy szatirikusan viszonyul a hagyományos meséhez, forduljon elő az költemény, prózai mű, aforizma, karikatúra vagy képregény formájában. A mesék tökéletes világát a társadalmi-politikai valósággal ütközteti, például házassági gondokkal, gazdasági nehézségekkel szembesít.

a hasznosság és a cél kérdései, (3) inspirációs forrásokkal, elődökkel való kapcsolat, illetve (4) a pszichiátriai betegeket szemlélő ember tapasztalata felől is megnyithatóak, nem is beszélve a tudatállapotok kérdéséről. Kezdetnek egyelőre foglalkozunk a kötetekben megjelenő két nagyobb problematikával, az értelem és az intertextualitás problematikájával.

Az immár tízéves sorozat, amelynek húsz kötete jelent meg, és amelyből animációs filmek, bögrék, szatyrok, plüssfigurák, társasjátékok, színházi előadások,⁵ sőt még játszótér is készült, valójában önálló márkává vált, a szem előtt lévőség és a mennyiség miatt is egyértelműen meghatározó tényezőnek te-

Ugyanakkor a mesék és antimesék kiegészítik egymást az emberi létállapotok hagyományos és innovatív jeleként. *The Greenwood Encyclopedia of Folk and Fairy Tales 1–3*, szerk. Donald HAASE, Greenwood, Connecticut and London, Greenwood Press, 2008, 50. Tehát az antimese nem akar hősokeket gyártani vagy világmagyarázatot adni, tudást közvetíteni, mert végső soron a mese hagyományos elemeinek kifordítására, aláásására, kritikájára, megkérdőjelezésére tör; nincsenek benne grandiózus cselekedeteket végrehajtó hősokek, konfliktusok, harc vagy világmegváltó megoldandó feladat.

- 5 *Egy kupac kufli* – Szatmárnémeti Harag György Társulat, 2015. Rendező: RUMI László; *Kicsibácsi és Kicsinéni (meg az Imikém)* – Meseboly Babszínház, Szombathely, 2018. R.: SZENTECZKI Zita; *Mit keresett Jakab az ágy alatt?* – Budapest Babszínház, 2018. R.: SZENTECZKI Zita; *Mindenki legyen kufli!* – Színház- és Filmművészeti Egyetem (vizsgaelőadás) R.: ELLINGER Edina; *Kicsibácsi, Kicsinéni meg az Imikém* – Nézőművészeti Kft., 2020. R.: GYULAY Eszter; *Kicsibácsi és Kicsinéni* – Jurányi Ház, *Hab a tortán!* sorozat, 2020. VEREBES Linda, PINDROCH Csaba; *Mit keresett Jakab az ágy alatt?* – Jurányi Ház, *Hab a tortán!* sorozat, 2020. PETŐ Kata, POROGI Ádám; *Kuszakeszi történet** – Kabóca Babszínház, Veszprém, 2020. R.: RUMI László; *Egy kupac kufli* – Kolibri Gyermek- és Ifjúsági Színház, 2021. R.: ANDRUSKO Marcella; *A kuflik és a nagy táncelőadás* – KULCSÁR Noémi Tellabor, 2022. Koreográfus.: KULCSÁR Noémi; *Egy kupac kufli* – Kövér Béla Babszínház, Szeged, 2023. R.: SCHNEIDER Jankó

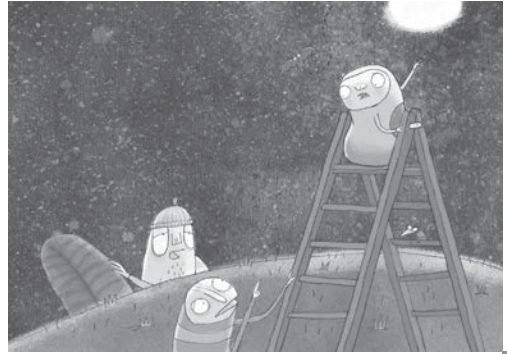
kintendő a kortárs gyerekirodalmi színtéren.⁶ És noha a gyerekirodalmat, különösképpen a legkisebbeknek szólót, sokáig a tanító jelleg, a szép, harmonikus képi világ, az erkölcsi, nevelési célzat jellemezte, a kuflik vicces, ironikus hangvétele követi az 1970–80-as évektől markánsan jelen lévő, többek között Romhányi József (*Mézga család, Kérem a következőt!*) vagy Csukás István (*Pom-Pom meséi, Süsü a sárkány, A nagy ho-ho-horgász*) által írt sorozatok hangvételét; a kufli-karaktereket jellemző komolytalanság és céltalan nézelődés viszont már újszerűbb és különlegesebb színfoltként értelmezhető. Az európai gyerekirodalomban a szépségre, harmóniára, jóságra törő gyerekirodalmi művek mellett – a matematikus Lewis Carroll, a háborús katonai kém, Roald Dahl vagy a filozófiai műveltségű, tanítóként és újságíróként működő, kommunista érzelmű Gianni Rodari csak néhány példa a groteszk, ironikus hangvételű szerzők közül – persze mindig is szerepeltek felforgató jellegű kötetek,⁷ és természetesen a magyar gyerekirodalom sem mentes efféle példaktól; gondoljunk csak a Janikovszky–Réber páros által jegyzett könyvekre, Tamkó Sirató Károly meseregényére és verseire, Weöres Sándor költeményeire, Zalán Tibor dramatikus alkotásaira, Lázár Ervin vagy Csukás István mesenovelláira. Amióta a gyermeki világot alkotó szabályszerűségek határozhatják meg a gyerekkönyveket, éppen a gyakran a feje tetejére állított nézőpont vagy az elszabadult fantázia jelenti a humor forrását. Azonban átfogóan, világ- és nyelvszemléletében is egyaránt groteszk-ironikus, a legkisebbeknek szóló sorozatok közül kimagaslónak leginkább Dániel András húsz kötete és az abban megteremtett Rét világa számíthat: ilyen szempontból mindenképpen példa nélküli a magyar gyerekirodalmi kánonban.

A SZÖVEGHAGYOMÁNY

Dániel András kufli-világa ugyanakkor még a magyar gyerekirodalomban sem előzmény nélkül való. A francia szürrealista képi világ, az avantgárd gyerekirodalom, az angol groteszk gyerekirodalmi szövegek, a jugoszláv térségben kiadott szürreális gyerekkönyvek (*Messzike*), de akár Samuel Beckett néhány szindarabjának kiüresedett, világvégi hangulata, képi-sége, a kukában tengődő (vég)lények képzetei is ott munkálnak benne. Maga Dániel András többek között például Jacques Tati, a nagy francia komikus hatására hivatkozik, vagy az illusztrátor Réber Lászlóra, azonban lenne egy ezeknél jóval közelebről meghatározó alkotás is, amely felől a kufli-epizódok olvasása belegyökerezethető egy jelen lévő irodalmi

6 Tagadhatatlanul hasonlóan átfogó jelenség manapság Bartos Erika *Bogyó és Babóca* vagy Berg Judit *Lengemesék* sorozata és a *Rumini-regények*. A korábbi évekből is bőven sorolhatóak az animációs sorozatként ismert *Mazsola és Tádé* (Bálint Ágnes), *Pom-Pom meséi* vagy *A nagy ho-ho-horgász* (Csukás István), *Pityke őrmester, Kukori és Kotkoda, Frakk, a macskák réme, a Mézga-család, Kérem a következőt!* stb. mesék, amelyek a tévéképernyőkön túl könyvekben, leporellókon, társasjátékokban, egyéb más termékeken tüntek föl. A különféle médiumokban megjelenő tárgyak, narratívák, épített világok nem csupán brandépítésként foghatóak föl, hiszen több ponton érintkeznek a diznifikációként ismert jelenséggel – a gyakori és nem ritkán meghatározó kritikai attitűdnek köszönhetően azonban talán helyesebb egyfajta anti-diznifikációhoz kötni őket.

7 KÉRCHY Anna, *Humor, horror, hiátus: A groteszk gyerektest mint szövegmotor Kócos Petitől Pacasráncig = Medialitás és gyerekirodalom*, szerk. HERMANN Zoltán, LOVÁSZ Andrea, MÉSZÁROS Márton, PATAKI Viktor, VINCZE Ferenc, Bp., KRE-L'Harmattan, 2020, 63–80.

hagyományba. Ebben a hagyományban – újabb és újabb kapcsolatokat generálva – számos más, irodalmi szövegre és vizuális műre való utalás is felfedezhető. A groteszk-ironikus hangvétel pedig akár Laár András⁸ szürreális, ugyanakkor buddhista szemléletű 2005-ben megjelent meseregényéhez is vezethet, amely viszont nagy mértékben Nagy Lajos *Képtelen természetrajz* (1921) és Karinthy Frigyes *Mennyei riport* (1937) című szövegeit, illetve a Csukás István – Sajdik Ferenc páros nevével jegyzett *Pom-Pom meséi* című sorozatból (1980–1984) ismert alakokat idézi. Sajdik különös portréi, fantáziaállatai, *A Pom-Pom-sorozat* figurái, *A nagy ho-ho-horgász* karakterei, a szinte felhőként úszó színek, az emberi méltóságot a legnehezebb helyzetekben is megvédő humor az 1970–80-as években a szeretet – az „emberség” értékrendjét képviselve – meghatározónak számított a gyerekirodalomban.⁹

Révész Emese, a kortárs gyerekirodalmi illusztrációkról írt, művészettörténeti szempontokat is mozgósító kritikái egyikében joggal állítja, hogy Dániel András „a hazai posztmodern gyerekkönyv megteremtője”.¹⁰ Az illusztrációk groteszk humora, a mellékszereplők ironikus reflexiója, a történetek, figurák, helyzetek kifordítása, fejre állítása olyan meghatározó jegye az epizódoknak, amely nyilvánvalóan ellenáll a gyerekeknek szóló egyszerű nyelvezettel megírt könnyed narrációk kényszerének, folytatva azt az ironikus, abszurd írói és képi hagyományt, amit a gyerekirodalomban Réber László vagy Sajdik Ferenc munkáiból ismerünk. A *Kicsibácsi és Kicsinéni*-történetek egyenesen zen-buddhista egyperceseknek tűnnek,¹¹ ugyanakkor a dió, amelyben laknak, Bálint Ágnes Mazsoláról szóló történeteinek helyszínét, a Tökházat is megidézi; az *És most elmondom, hogyan lifteztem* című könyv rímel a *Moto Perpe-*

8 Költő, humorista, zenész, buddhista tanító, legismertebb az 1981-ben alakult KFT együttes, illetve az 1986 óta működő *L'art pour l'art* (első fellépésükkor Laár pour Laár néven induló) Társulat tagjaként.

9 „Egyébként divatos az ma, ha szeretet van valamiben, sőt, ez még látszik is? Nem divatosabb örülni lenni, kicsit életuntnak lenni – ami jogos lehet persze –, de mi a csodáért van magasabb piederstálon?” *Beszélgés Csukás István íróval* = KERNÁCS Gabriella, *Sajdik, Bp.*, Holnap Kiadó, 2006, 88.

10 Révész Emese, *Hogyan csináljunk posztmodern gyerekkönyvet? Dániel András: És most elmondom, hogyan lifteztem* = R. E., *Mentés másként*, Balatonfüred, Tempevölgy, 2021, 538.

11 *Ua.*

tuó című, Sajdik Ferenc – Vajda Gyula által 1981-ben készített animációs filmre,¹² a *Jaj, ne már, mondta a hal* című regény pedig *A nagy ho-ho-horgász* alaphelyzetéből indul ki. Azaz: Dániel András művei nemcsak egy-egy szövegrészlet erejéig, hanem teljes szövegekkel utalnak vissza korábbi művekre. A kufli-sorozatban sincs ez másként, se szeri, se száma a más szövegekre tett utalásoknak. A *Kuflik a föld alatt* című rész olvasható a matematikus Lewis Carroll által írt *Alíz-történetek felől*, *A kuflik és a furcsa árnyék* Chamisso, természettudós és botanikus, *Schlemihl Péter csodálatos történetének* átírataként („A zsidbadások és bizsergések szakértője biztos ért az elfurcsult árnyékokhoz is!”). A *Jó éjszakát kuflik*, a 4. kötet első története Lázár Ervin *Nagypapa meg a csillagok* című meséje felől, ahol a majdnem mindent tudó Mikkamakka helyett a botladozó kuflik, pontosabban az egyik legfiatalabb, Valér igyekszik a létra tetejéről elérni a Holdat. De feltűnnek a nyiháncok is, utalásként Jonathan Swift regényére, amelynek negyedik részében a yahoo-k, avagy nyihahák, a 18. századi Britannia materializmusának és elitizmusának szatirikus figuráiként szerepelnek.

Bizonyos értelemben az 1971-ben indult francia *Barbapapa* sorozatot is ilyen hypertextusnak tekinthetjük, hiszen nemcsak a kuflik zsákszerű alakja idézi meg a Barba család karaktereinek formáját, de még folytonosságot is felfedezhetünk köztük, amennyiben az első részben Barbapapa a föld alól születik meg, akárcsak egy virág, a kuflik pedig éppen fordítva: egy föld alatti kupacba költöznek be. Dona Haraway elmélete felől nézve a kuflik ktonikus, hibrid lények, és szemben a Barba család tagjaival, akik még rokonságban állnak egymással, a kuflik közötti viszonyok tisztázatlanok maradnak. Noha kétségkívül barátok, ezek a ktonikus lények kizáródtak a rokonság, a családi leszármazás világából; korábban az efféle lényeket a vallások és társadalmi hatalmi struktúrák teljesen kirekesztették. „Haraway a Földhöz és annak minden lakójához fűződő kapcsolatunkat kívánja újrakonfigurálni az ismeretlenekkel létesített rokonság eszméjére felfűzve.”¹³ Korábban minden, ami csak a föld alatt van, kizáródnak és elfelejtendőnek számított – a kuflik világa viszont kétségtelenül határterületen, köztes térben áll, hiszen sem a föld alatt, sem felette nincsen egyértelműen: a kupac felszíni struktúra, ugyanakkor létrehozta a föld alatt jellemző viszonyokat. Az antropocén korban (amit az emberi munkaerő és azon emberi képesség határoz meg, amely a környezetre gyakorol hatást, át is alakítván azt) és a kapitalocén korában (ahol a lények csupán a profitért vagy hatalomért versengenek, és folytonosan a termelésért dolgoznak) nyilvánvalóan baj van. Haraway egy új korszak lehetőségére, sőt szükségességére hívja föl a figyelmet, amelyet chthulucénnek nevez el (a P. H. Lovecraft egyik elbeszélésében szereplő karakter után, a chthulucén pedig a haldokló természet szörnyszerű metaforája), és amelyben váratlan együtt-

12 NAGY Gabriella Ágnes, *A tranzitória és a kozmosz*, Mesecentrum, 2021. 07. 13. <https://mesecentrum.hu/mesecentrum-kritikak/a-tranzitizona-es-a-kozmosz.html>

13 SZÉPLAKY Gerda, *Az ismeretlen átélése: Kortárs ökofeminista filozófiai diskurzusok*, Helikon, 2023/2, 312.

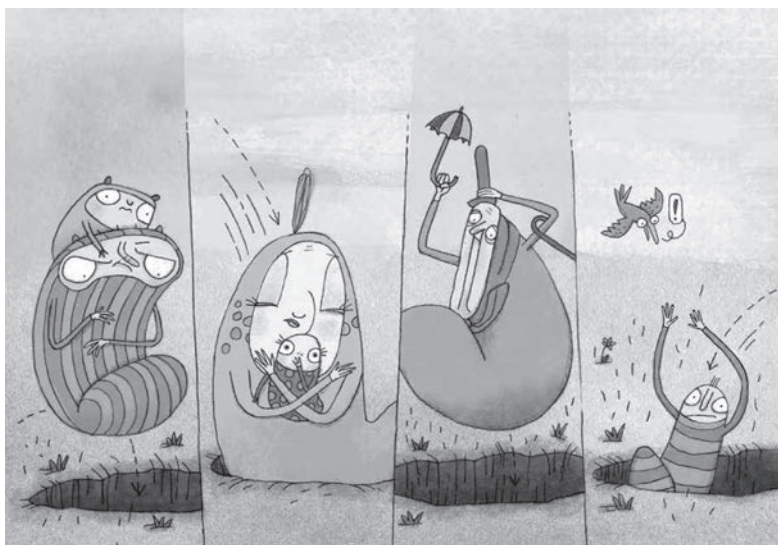
működések, kombinációk lépnek működésbe, még az állatokkal is. A chthulucén tehát annak a kornak a neve, amelyben az ember a természet részeként gondolja el magát, szemben a korábban uralkodó felfogással, mely szerint az ember a természet és a természeti lények felett uralkodni képes lény. Az ember többet nem a Föld privilegizált lakója, csupán egy a sokféle lény közül, akikkel együtt kell élnie, ha életben akar maradni: ebben a világban mindenhol kereszteződések találhatók.¹⁴ Ez a korszak nem az autopoietikus, hanem a szimpoietikus rendszerek kora.¹⁵ „A chthulucén nem záródik önmagára, nem alkot kerek egészet, érintkezési zónái áthatóak, és folyamatosan tekervényes végtagokat bocsátanak ki magukból”¹⁶ Ebben a világban egy módon lehet létezni: ha elismerjük, hogy a világ olyan, amilyen, fellazítjuk a határokat áthatva a ktonikus lényeket és rendszereket, integráljuk őket, összemosódunk velük, velük együtt létezzünk. Végző soron az ember is humusszá válik, vagyis földdé: a végén mindenki a ktonikus minőséggel egyesül. Haraway a halál biológiai perspektíváját hangsúlyozza, és az új embert komposztistának nevezi a humuszosodás korában.

Noha a kuflik világában nem szerepelnek emberi lények, állíthatjuk-e, hogy a kuflik egy ilyen humuszosodó kupac lakói, akik egyfajta szimpoiesist valósítanak meg? Se nem kuflik, se nem kukacok, keveredik bennük az ehető és ehetetlen minősége, az emberi táplálkozásra szolgáló kenyérféle és a minden végterméket újrahasznosító föld

14 Donna J. HARAWAY, *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*, Duke University Press, 2016, 29.

15 Az autopoietikus rendszereket úgy lehetne definiálni, mint „olyan rendszereket, amelyek mindent, amit egységként felhasználnak, maguk reprodukálnak abból, amit egységként felhasználnak”. Niklas LUHMANN, *Rendszereket megértő rendszerek*, ford. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán = *Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. BÓNUS Tibor, KELEMEN Pál, MOLNÁR Gábor Tamás, Bp., Ráció, 2005, 299. Haraway elmélete Luhmann (illetve az övét megalapozó Maturana és Valera) elméletének kritikájaként is olvasandó. Luhmann szerint a megértés az önreferencia kezelésének megértése. Az önreferencia megfigyelése viszont olyan, a tudományosságából addig kizárt fogalmakhoz, (nyelvi) jelenségekhez vezet, mint a tautológia vagy a paradoxon. Egy rendszer zártsága vagy a tudatból, vagy a kommunikációból származik, a kettőből egyszerre soha. A megértés viszont a megfigyeléssel függ össze, amennyiben mindkettő, a megfigyelő és a megértő rendszer is eseményekből, eseménysorokból áll. Luhmann eseményszerű megfigyelésről is beszél, ami miatt a megértés kapcsán kifejtett elmélet releváns lehet a kufli-olvasás közben is. Annyiban mindenképpen, hogy a tudás átvitelére fókuszáló, figyelmet, koncentrációt igénylő iskolai oktatás mellett rámutat az észlelés és eseményszerű megfigyelés általi megértés tétjére is. A kuflik világa olyan oktató nélküli világ, amely bizonyos mértékig érzékelhető zártnak, és kétségkívül önreflexív, ugyanakkor folytonosan más rendszerekkel fuzionál, és éppen önmagából nem érthető meg.

16 HARAWAY, *i. m.*, 33.

alatti állat minősége. A föld alatt laknak, humanoid viselkedést mutatnak, beszélnek, ismerkednek a körülöttük lévő világgal. És amennyiben továbbhaladunk Haraway elmélete mentén, akkor azt kell mondani, a szimpoiesis és ktonikus létezők világában a mesék sem arról szólnak, hogyan indul kalandra a hős, hogyan repül ország-világon át, hogy aztán megváltsa magát, bőséget és csodát teremtve maga körül. Ehelyett ma tudomásul kell venni, hogy mind szimbolikusan, mind szó szerint véve, lokálisan, gyökereinkkel a földhöz tapadva nagyon is földhöz ragadtak vagyunk.¹⁷ De Haraway ennél is tovább megy, hiszen szerinte már ezt a kort is meghaladtuk, annak ismerete válik elengedhetlenné, ami a közvetlen-közelünkben él – ennek megfelelően a kuflik folyton saját közvetlen környezetüket fedezik föl – gyakran éppen a föld alatt, a felszínnek alatt. Ez a tapasztalat összecseng azzal, ahogyan az ember – komposztként – végül maga is összevegyül ezekkel a föld alatti lényekkel, a kukacokkal vagy pókokkal.¹⁸ Ennek a föld felé irányultságnak köszönhetően a kuflik nem is igen törnek metafizikai babérokra – az égen úszó felhők sem a földet, az anyagi világot a fenti, angyali világtól elválasztó szférák határaként jelzik, amely mögött feltárulhat egy magasabb szellemi sík; a felhők ironikus kiszólásai, művi, rajzolt létük újra és újra a magasabb értelem hiányát, annak elérhetetlenségét jelzik. A fenti sík földre érése sem nyit új dimenziókat, éppen ellenkezőleg. A *kuflik és a láthatatlan rét* című epizód részben arról szól, mennyire el-

17 Bruno LATOUR, *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*, Cambridge, Polity, 2018.

18 HARAWAY, *i. m.*, 55.

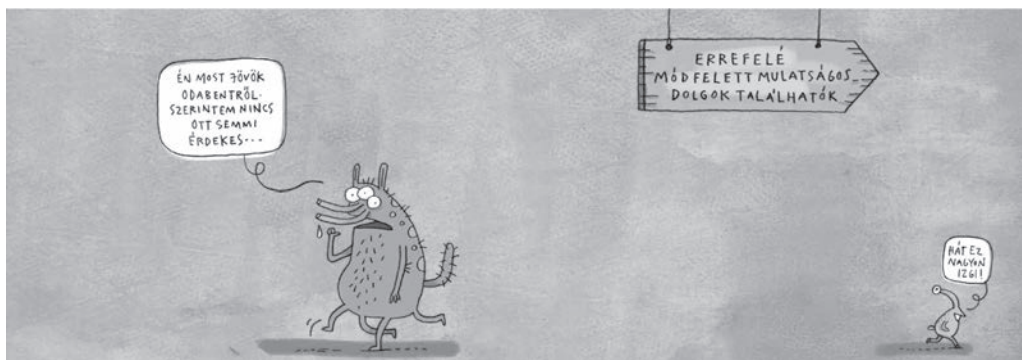
homályosítja a látásmódot a fenti sík földre ereszkedése: a fent és lent összeér, de nem tudattágulást idéz elő, hanem orientációvesztést, a látás beszűkülését, ugyanis „minden eltűnik” a tájra ráereszkedő felhők ködében.

A kuflik nem szörnyek, nem testesítik meg azokat a külső jegyeket, amelyek a szörny-ábrázolásokra jellemzőek. Nincsen éles foguk, agyaruk, ijesztő fejük, karmos végtagjaik, nem jellemzi őket a vadság vagy torz alakzatok, és egyáltalán nem szörnyszerűen viselkednek – szemben Lovecraft alakjával, Chthulhuval, aki a végső borzalmak és a gonosz esszenciája. A kuflik lekerekített formái, lábak nélküli, gömbölyded teste, élénk, kedves, derűs színvilága, az alakjukat meghatározó kisdedséma átrajzolása: a kerek fej, nagy szemek, kis orr, kis fülek kifejezetten a bájosság és játékoság jegyeit idézik.¹⁹ Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a kisebb méretű babaszerű kuflik (Valér és Pofánka) és a nőnemű, Hilda nevű kufli kis orrát ellensúlyozza a hímnemű kuflik (Titusz, Bélabá, Fityirc és Zödön) elnyújtott, szinte péniszszerű orra – a kufli mint kukac és kifli keveréke nemcsak a nyelvi, hanem a vizuális elemekben is hordoz szexuális utalásokat. A kötetekben marginálisan szereplő konvencionálisan „szörnyszerű” lényeket pedig azért érzékelhetjük szörnyparódiáknak és nem szörnyeknek, mert derűs színeikkel, megsokszorozott végtagjaikkal inkább a másság, a furcsaság jegyeit viselik magukon és a viselkedésük sem ijesztő. Olykor viszont éppen legjellemzőbb testrészeik hiányoznak, ezzel idézve föl némiképpen a torzulást. Ezek a szörnyparódiaként is felfogható alakok önreflexívek, szinte bájosan ártalmatlanok mindent, még önmagukat is megkérdőjelező megjegyzéseikkel, ironikus kommentárjaikkal. Egy szörny hatalmánál fogva lehet ijesztő, de az ironikus pozíció éppen a hatalmat nem biztosítja, hiszen az erőszakosságtól alig elválasztható – mély és megmásíthatatlan igazságtartalmat érvényesítő – meggyőzéssel szemben az irónia távol-ságtartása merőben idegen.²⁰

A *nyúl formájú kutya* a hibriditás kérdéseit feszegeti, a *Kicsinéni és Kicsibácsi* fejezetei a tétovázás, lassú, merengő megfigyelés története, a 2013-tól megjelenő kufli-sorozat viszont ebben a kontextusban a létezésnek új módja felé mutat. Dániel András meséi nem varázsmesék, nem is állatmesék és nagy tanulságokkal sem szolgálnak. De nem népesítik be szörnyek sem, a kuflik nem „célorientáltak”, nem loholnak világmegváltó célok-
kal senki és semmi megmentésére. Maga a kifli elnevezés olyan hibridizált eljárásrendet

19 RÉVÉSZ Emese, *Én kicsi szörnyem: Szörnyek és képzeletbeli lények a kortárs magyar gyerekkönyv-
illusztrációkban = Illusztráció-történetek. Tanulmányok a magyar könyvillusztráció történetéből*,
szerk. RÉVÉSZ Emese, Balatonfüred, Tempevölgy, 2022, 151–183.

20 Richard RORTY, *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*, ford. BOROS János és CSORDÁS Gábor, Pécs,
Jelenkor, 1994, 65, 107.

tükröz, amelyet Gilles Deleuze elemzett Lewis Carroll nyelvezete kapcsán. És ha figyelembe vesszük, hogy Lewis Carroll eredeti terve az volt, hogy *Alíz föld alatti kalandjai* (*Alice's Adventures Under Ground*) címmel adja közre azt a regényt, amit mi végül *Alíz Csodaországban* címmel ismerünk, kettősen köthetjük a kufli-sorozat figuráit a groteszk hagyomány kezdeteihez és a Chthulucén korszakot meghatározó kérdésekhez. Deleuze kiemeli, Alíz a föld alatt kalandozik, ám ott felszínes, egysíkú figurákkal, kártyaalakokkal is találkozunk; a mélység állatai felszínes kártyafigurákká válnak, ironizálva a mélység vélt vagy valós dimenzióját.²¹

NYELVI KOEGZISZTENCIÁK

A kufli-kötetek egyik közvetlen „elődje”, Laár András 2005-ben megjelent szürreális meseregénye, *A Csöevő Duhajka meséi* szintén egy különös alakokkal teli különös világba tett föld alatti utazásról szól: a narrátor a város alatti barlang- és csatornarendszerben lakó csöevők világába kalauzol, azaz egyértelműen a föld alatt játszódik. Noha korántsem oly színesek és számosak, mint a kufli-sorozat illusztrációi, *A Csöevő Duhajka meséi*hez is maga a szerző készített rajzokat. A narráció a regényben természetesen koherensebb: a Lehetország állatvilágát feltérképező természetrajz-tudós nézőpontja egyben értelmezői nézőpontot is kínál, ami Dániel András sorozatában kevésbé jellemző – a kufli-sorozat epizódjai jellemzően párbeszédesebbek, azaz dramatikus karakterű szövegek, ahol egy távolságtartó, ironikus hangvételű narrátor szólal meg. A Lehetországban látogatást tevő narrátorral szemben a kufli-epizódok narrátora semmilyen formában nem törekszik arra, hogy megértse, egységesként, ok-okozati rendszerekben írja le a tapasztalt világot és annak lakóit, leginkább tudósít. Laár András meseregényében ezzel szemben az olvasót a duhajkák különös világán egy szinte antropológusként viselkedő és szemlélődő narrátor vezeti végig, miközben folyamatosan a duhajkák és emberek világának értékrendszereit ütközteti. A duhajkák országáról ezt a tudósítást olvashatjuk: „Lehetországban másképp mennek a dolgok, mint a Valóságban. Itt az van, ami lehet, és ami lehet, az van is.”²² Itt nem csupán a dolgokat lehet észrevenni úgy, ahogyan vannak, hanem azok fel is tárják magukat a megismerésre vágó tekintetnek. Az emberek és duhajkák világát

21 Gilles DELEUZE, *A skizofrén és a nyelv – Felszín és mélység Lewis Carroll és Antonin Artaud írásaiban*, Helikon, Irodalomtudományi Szemle, 41. évfolyam, 1995, 80–93., ford. HÓDOSY Annamária, 84.

22 „Tudja, mi emberek mindig valamit nézünk. És arról a valamiről mindig valami másra ugrik a tekintetünk, és közben annak a bizonyos dolognak a háttérében, oldalterében, előterében látható más tárgyak közül egy csomón csak úgy átsiklik a szemünk. Egyszerűen nem vesszük észre a dolgok jó részét. Miért? Mert nem érdekel minket. Nos, képzelje el, hogy a csöevők pont az érdeklődést érzik meg a tekintetünkben, és csupán annyit tesznek, hogy elállnak ennek az érdeklődésnek az útjából.” LAÁR András, *A Csöevő Duhajka meséi*, 14.

összevető meseregény főszereplői például változtatják a színüket, ám a színváltásra, ahogyan minden más jelenségre is, adódik előbb-utóbb magyarázat. A kuflik színére nincs magyarázat, változatosak, de nem változékonyak. Ráadásul már a második epizódtól az érthetetlen mászkálás határozza meg őket: „Jönnek-mennek, sosem tudni, honnan hova...” Az epizódok során aztán mindenféle furcsa dolgot, tárgyat, tevékenységet, lényt találnak meg vagy ki, amelyek nem az ok-okozatiság, hanem az esetlegesség mentén szerveződnek.

Laár András feltehetően éppen annyit tanult Csukás Istvántól, mint aztán – ebben a hagyományban állva – mindkettőjüktől Dániel András. A valóság tapasztalati mezejében nem létező karakterek, például Csukás István Órarugógerincű Felpattanója, a Ruhaszárító Ugróköté, a Radírpor, a Festéktüsszentő Hapci Benő olyan alakok, akik nevüket egy-egy tárgyról kapták, míg Laár András karakterei rendre az állat- és növényvilágban szokásos elnevezésekre rímelnek, de ők sem lelhetők föl egyetlen biológiai könyvben sem: a melákmadár, az ökölorrú zürjénposzáta, a tokkantó vátla, a zúgó bakterka, Vackapeci, a pókmajom, a penicillintörpék, a gölödín trutyomó, a szemlakó rátkony vagy a csipaleső pöhötmény olyan nevek, amelyeket szerzőjük alkotott meg. Innen már csak egy ugrás Dániel András névalkotási rendje. Nyüzsögnek nála – a teljesség igénye nélkül sorolva – a taflik, zsakócák, kéktollú nyiháncok, a micisapkás taflag, az ormányos flömd, a csíkos csújmász, a holdkakukk, csocsótány, csólakó kavicskukac, vicsormókus, öreg borostapók, pohos résbogár, avagy a recskeszű, szörmók vakarc vagy sörényes bolhanyúl.

Az ezeknek a lényeknek a nevét adó szavak szóalkotási módja az Alíz-regényekig vezethető vissza. Deleuze szerint Carroll egyenesen a merő felszínességre koncentrált a mélységek helyett. „Carroll műveiben az olvasó újra és újra azt tapasztalja, hogy (1) valaki kijön egy alagútból, hogy felfedezze a felszín és az anyagtalán történéseket, amelyek a felszín m e n t é n játszódnak le; (2) a történések és a nyelv lényegileg rokonok; (3) a két felszíni sorozat folyamatosan az evés/beszéd, fogyasztás/propozíció és jelölés/kifejezés ellentétpárokba rendeződik; és (4) ezek a sorozatok módszeresen egy – vagy értelmetlen, vagy ezoterikus, vagy épp vegyülékszó jellegű – paradox elem köré rendeződnek, amelynek az a funkciója, hogy részekre bontsa, majd egybeépítse ezeket a heterogén sorokat.”²³ Aztán a lábjegyzetben megmagyarázza, mit jelent az ezoterikus szó: „Az ezoterikus szó úgy határozható meg, mint két különböző propozícióssorozat találkozási pontja. Első fajtája egy propozíció szótagalkotó elemeinek kivonatára korlátozódik (pl. a „your royal highness”, ennek megfelelője: „y'reince”). A második típus az ezoterikus szón belül megerősíti két heterogén propozícióssor összekapcsolódását és koegzisztenciáját (Snark = shark + snake). Végül a harmadik típus – a vegyülékszó – jó néhány különböző szó kivonatából áll, s így jó néhány jelentést fog össze. A ve-

23 DELEUZE, *i. m.*, 85.

gyülelésszó lényegi jellemzője, hogy szigorú szétválasztásos szintézisre alapul. Úgy működik, hogy részekre bontja azokat a propozíciósorokat, amelyekből össze van rakva (frumious = fuming + furious vagy furious + filming).²⁴

Dániel András szóalkotási módjának zöme a második típussal függ össze, kezdve rögtön a kufli megnevezéssel, de a harmadik típusra is találunk példákat. Az, hogy a kifli táplálék és az evéssel függ össze, nem kérdéses, a kukac viszont az, ami eszik, táplálkozásának végterméke pedig éppen a humusz. Másfelől a kukac mint táplálék állati minőséget hoz be, hiszen a kukac is ehető, csak éppen kevésbé az emberek, mint inkább például a madarak számára.²⁵ A kuflik szó szerint kijönnek az alagútból, pontosabban a maguk ásta üregekből – számos jelenet játszódik valamilyen földalatti helyszínen, de a kuflik lakása is a földhányás, földkupac alatt található, amelyben üregek vannak. Ha térbeli elrendeződésüket vizsgáljuk, akkor egyértelmű, hogy sem a földben, sem a föld felszínén nincsenek, illetve mindkét helyen egyszerre laknak; ennyiben létük ilyen értelemben is hibrid létként fogható föl. A felszíni struktúrák jelentőségét erősíti az, hogy az epizódokban felszínes, súlytalan, lélektani borzongástól, érzelmi mélységektől mentes történéseknek vagyunk tanúi. Maguk a kuflik sem ruházódnak föl feltétlenül erős karakterjegyekkel, nem hordozzák azokat az oppozíciópárokat, amelyek mentén Lévi-Strauss kívánta meghatározni a mesék alapvető struktúráját. Ehelyett a láthatóság felől, a felszínen érzékelhető azonosítás mentén különíthetők el egymástól: Pofánka piros, Bélabá barna, Fityirc szürke, Hilda lila stb. Pofánka színe, alakja és mintája pedig még a 2010-es évek ikeás plüssjátékát, a nagy, hengeres vízilovat is felidézheti. A kufli-epizódokban minden kód, legyen az vizuális vagy nyelvi, azokban az egyszerre hibridizáló és szétartó, összevegyítő és szétágazó műveletekben gazdag, amelyek miatt végső soron egy végtelen asszociációláncolat megindítására sarkall. Más szóval: megindítja a képzeletet és kreativitást.

ESETLEGESSÉGEK

De haladjunk tovább a formák mentén! Az első epizódban elfogyasztott táplálék, a krumpli, nemcsak hangzásban rímel a kufli szóra, hanem morfogenetikus azonosságot is jelez: a kuflik formátlanok, krumpliszzerűek, akárcsak a föld alatti táplálék, amelyet elfogyasztanak. Alakját tekintve egy kufli éppen úgy lehet pólyásbaba, mint tömzsi zöldség vagy éppen amóba – az emberhez leghasonlatosabb emlősállatok jegyeit ellenben nem hordozza. A krumpli-kufli szó-pár akár el is indíthat egy szójátékláncolatot: képes (f)elszabadítani a jelölők láncolatát, egy

24 DELEUZE, *i. m.*, 85., 8. számú lábjegyzet.

25 Az evés központi, tudatot befolyásoló szerepe egy külön epizód témája az 5. kötetben, amelyben „a medvegyíkok mindenre csak egyik evéstől a másikig emlékeznek”.

felszíni, formai struktúráját. De arra is találunk példát, hogyan találnak jelentésre a különféle szóalkotási eljárásokkal létrehozott értelmetlen szavak. Erre példa az 5. kötetben szereplő epizód, amelyben teljesen értelmetlen fejtörőket kell megfejteni. Az epizód azzal a felvetéssel zárul, hogy „egy Teljesen Értelmetlen Vetélkedőt” kellene rendezni az elhagyatott réten, amelyre aztán végül mégsem kerül sor.²⁶ A hangalakok mellé rendelt tetszőleges, véletlenszerű vagy esetleges jelentés problematikája később a *Merre jártok Kuflik* című kötetben újra felbukkan:

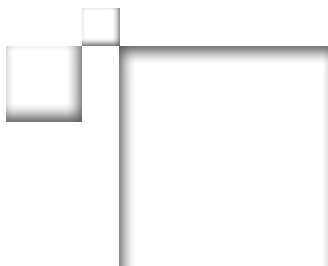
- *Vannak ám semmit nem jelentő szavak is!* – jegyezte meg Fityirc.
- *Például a zsunyér vagy a kopollán...*²⁷
- *És ezek mit jelentenek?* – kérdezte Zödön.
- *A semmit nem jelentő szavak nem jelentenek semmit, Zödön – pillantott barátjára Fityirc.*
- *És ettől nem szomorúak ezek a szavak?* – aggodalmaskodott Hilda.
- *Ugyan, dehogy!* – rázta a fejét Bélabá. – *Jönnek-mennek a világban gondtalanul. Legfeljebb néha unatkoznak egy kicsit, mivel nincsen semmi dolguk.*
- *És nem tudnánk szórakoztatni őket?* – kérdezte Hilda.
- *Jó ötlet!* – mondta Bélabá. – *Ha összegyűjtenénk őket, talán segíthetnénk nekik, hogy előbb-utóbb jelentsenek valamit...*
- *Remek ötlet!* – hagyta abba a fekvőtámaszozást Titusz. – *Kérdezősködjünk kicsit a réten! Biztos találunk néhány ilyen szót. Ez a módszer már sokszor bevált!*
- *És nem tartják majd mások uncsinak, hogy újra ugyanazt csináljuk?* – kérdezte Pofánka.
- *Kicsoda?* – nézett körül Titusz. – *Rajtunk kívül nincsen itt senki más.*²⁸

A jelentés nélküli szavaknak jelentést kell találni, és mivel Fityirc jelentések nélküli szavak helyett olyan dolgokat gyűjt, amelyekre még nincsen szó, a kuflik teljesen esetleges módon összepárosítják a megnevezés nélkül maradt dolgokat és a jelentés nélküli szavakat. A szóalkotás játéka: a tárgyi referencia párosítása egy véletlenszerű, értelmetlen hangsorral, ahol a jelentések teljesen önkényes és esetleges párosítások alapján szerveződnek. A szóalkotás, jelentéstársítás ilyenfajta módja azonban korántsem ismeretlen; a szürrealisták által használt írásmóddal, az automatikus írással Weöres Sándor hasonlóképpen kísérletezett. Egy Fülep Lajosnak írt levelében „A sorsangyalok” keletkezéstörténetéről, szövegformálásáról és jelképvilágáról így vall: néhány sornyi értelmetlen szót rögtönzött, majd a szavakat ízlelgetvén jelentéseket párosított hozzá, egy-egy szóhoz így több jelentés is kapcsolódhatott, végül ezeket megfejtvén elkezdte magyarrá fordítani a költeményt.

26 DÁNIEL András, *Kuflik a hóban avagy ahol a jóbogyó terem*, Bp., Pagony, 2016.

27 A zsunyér felbontható mint zsurló+kenyér, zsugor+fenyér, zsupán+tenyér; a kopollán mint koponya+Magellán, és a sor folytatható attól függően, kinek mekkora a szókincse, a nyelvi kreativitása.

28 DÁNIEL András, *Játsszunk zsunyért meg kopollánt!* = D. A., *Merre jártok Kuflik*, Bp., Pagony, 2020.

Ez a fajta, szubjektív, úgy nevezett – bár vitatható – automatikus írásmód szabad asszociációkat hív elő – szemben az objektív, vagy mechanikus, gépies automatikával; végletes formájában pedig olyan pszichedelikus művészet is lehet, amely tudatmódosító szerek használatával szabadítja fel a nyelvet a gátlások alól. Az „értelmetlen” hangsorokat hangulati asszociálás próbálja az értelem felé terelni, és olykor a metrikai formálás rendezi el.²⁹ Valójában a jelölő és a jelölt közötti konvencionális megfelelés eltörlésének gyakorlata ez. Ám míg Weöresnél gyakori a teljes spontaneitás és a tökéletesen zárt allegória-rendszer kísérleti társítása, Dániel András meséire ugyanez nem mondható el, pusztán abból az okból, hogy a kufli-történetekben éppen az allegorizálás öröksége törlődik ki. Annál inkább gyakori a tudatmódosító szerekre való utalás,³⁰ a különös szóalkotások gyakorlata, illetve a szabad jelentéstársítások.

A véletlenszerűsége, az értelmetlensége, céltalansága, szabad asszociációkon túl a kuflikat a reflexió és távolságtartás is jellemzi. Kortárs gyermekmeseként kapcsolódik ahhoz a látásmódhoz, amely korunkat egyre inkább uralja. Odo Marquard az újkort egyenesen a távolságtartás korának nevezi, ahol „észrevenni fontosabb, mint levezetni”; olyan kor ez, ahol „jobb elviselni az ellentmondásokat, mintsem engedni a föloldások látszatának”.³¹ Ha már távol kerülünk egy dologtól, és a távolság sehogyan sem áthidalható, jobb ezt észrevenni és elfogadni, mint leleplezni, vagy netán a távolság fölszámolására törekedni. Az ironikus leleplezés ugyan lehet sikeres stratégia a világ működésének feltárásakor, ám Marquard szerint mégsem célszerű a „leleplezés virtuózának pózában tetszelegve beleásni magunkat a reflexió lövészárkába”.³² Mindentől el lehet távolodni, mindent le lehet leplezni egy távolságtartó, reflektív nézőpontból, hiszen a világháborút követő időszakban a reflexió világa és az életvilág, a várakozás és a tapasztalat, az érzület és a felelősség, a reform és a munka, a határozatok és a cselekvés világa éppen úgy szétvált, mint ahogyan a felháborodás világa és az a világ, amelyben hinni érdemes.³³ Ezek a szétválások pedig egyre markánsabban tették lehetővé a távolságtartást. Természetesen az a világ, amelytől el lehet távolodni, amelyben már hinni sem érdemes, temérdek szkepszisre ad okot. A szkepszis Marquard számára azt jelenti, hogy el kell búcsúzni az elveinktől. A szkeptikus ember provizorikus morállal, elvi igazolás nélkül él, a szkeptikus kétely pedig nem más, mint annak firtatása, hogyan is lehet az esetlegességek között eligazodni.³⁴ Azaz nem valamiféle egyéni vagy transzcendens értelem vezérel, hanem a hasadások mi-

29 KENYERES Zoltán, *Tündérsíp: Weöres Sándorról*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 102–113.

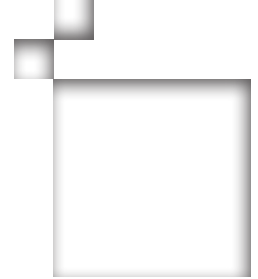
30 A varázsgomba visszatérő elem, és már felbukkan az első kötet második epizódjában, amely a *Sose együnk gombát reggelire!* címet viseli.

31 Odo MARQUARD, *A szkepszis mint a végső filozófiája* = O. M., *Az egyetemes történelem és más mesék*, ford. MESTERHÁZI Miklós, Budapest, Atlantisz, 2001, 7. A reflexiót Adorno és Horkheimer kifejezetten bomlasztó erőként nevezi meg. Max HORKHEIMER és Theodor W. ADORNO, *A felvilágosodás dialektikája: Filozófiai töredékek*, Bp., Atlantisz, 2020, 42.

32 MARQUARD, *Elvbúcsúztató = Az egyetemes történelem...*, 25.

33 MARQUARD, *i. m.*, 26.

34 MARQUARD, *i. m.*, 31.

att keletkezett véletlenszerűségek vagy esetlegességek irányadóak, akár az időtápasztalatra vonatkozóan is.

- Rémes, hogy egyeseknek mindent el kell magyarázni – sóhajtott a varázsgomba. – Na, figyeljetek! Szerintetek milyen nap van ma?
- Valahányadika? – kérdezte Zödön.
- Ahányadika? – vakarta a fejét Hilda.
- Soványadika? – vonogatta a vállát Pofánka.
- Sohadika? – találgatott Titusz.
- Mindigedike? – mormogta Bélabá.
- Körülbelüledike? – dűnyögte Fityirc.
- Nem! – rázta a fejét a varázsgomba. – Egykettedike van. Hecctember egykettedike!
- Hecctember? Sosem hallottam efféle hónapról – csodálkozott Bélabá.
- Ilyen csak minden rengetegedik évben egyszer fordul elő, ezért kevesen tudnak róla – mondta a gomba.
- Nem értem! – nyögött fel panaszosan Zödön.
- Nagyon ritkán valahogy apró hiba támad az időben – magyarázta a gomba. – Mint amikor kilukad egy zokni, mondjuk. A kis lukon aztán beszökik ez a furcsa nap...
- Az időnek van zoknija? – kérdezte Zödön.
- A gomba felsóhajtott.
- Na jó – szólt közbe Titusz. – De ilyenkor mi történik? Mármint hecctember egykettedikén?
- Nézz körül! – válaszolta a gomba. – Beköszönt egy vadonatúj évszak! Mindenre hasonlít, és semmire sem. De mindig csak addig tart, amíg hecctember egykettedike: fél napig!³⁵

Mivel ki tudja, miért, éppen most érkezett el ez a fél nap, igazából neve sincsen. A kuflik neveket indulnak gyűjteni és egy sor különösnél különösebb gyűjtéssel térnek vissza (ünőc, zsemlegy, trufapp, mokanc, csepptember, nyavac, zérmő, flamankotuác, nikk, langyofagyolán, szucsock, bős, tapacska, zokni, furcsár, lotyond, tévszak, oklománt, fűn, nyemunér, poff, csaluár, fondord, nyumocs, brőmb, dobókocka, itym, bikfincd, sokróbert, porcukmány, flimf). Az pedig, hogy éppen milyen hónapnak vagy időszaknak fogják elnevezni a fél napot, teljesen esetleges döntés eredménye. Dániel András kufli-sorozata, a sorozat figurái, a történetek a filozófiai gondolkodás effajta esetlegességekre épülő, az értelemnélküliséggel együttélés lehetőségeinek terében nyerhetnek többek között értelmet.

Ha amint Marquard utal rá, Gehlen szerint a mai világot a túlhajszoltságból (nyögök, tehát vagyok) való menekülés határozza meg; akkor a kuflik éppen ennek a túlhajszoltságnak, termelésorientáltságnak és haszonelvűségnek az ellenállóivá válnak. Sosem feszítik túl magukat, nem különösebben ítélkeznek, ellenben annál többet nézelődnek, reflektálnak és kérdeznek – mintegy a reflexió lövészárkába szorulva. Hasonlítanak arra a filozófusra, akiről szintén Marquard beszél: a fölösleges lény, aki melléktevékenységekbe bocsátkozik, és leginkább a képviselési semmittevés jellemzi.³⁶ Pontosabban: a kufliknak ez a semmittevés lenne kényelmes, miközben saját zárt világukban mégiscsak tapasztalnak ezt-azt, hogy aztán e tapasztalatok fölött újra elmerengjenek. Létük értelme éppen azokban az apró és ártatlan cselekvésekben nyilvánul meg, amelyekbe melléktevékenységeik, semmittevésük közben sodródnak. Nem értelmet keresnek, hanem folytonosan tapasztalnak, észrevételeznek és értelmeiket generálnak. Jostein Gaarder *Kérdem én* című könyvecskéjével ellentétben, amely fontos és a(z) olykor kozmikus értelemben elgondolt) világ értelmezéséhez szükséges – filozófiai – kérdéseket tesz fel anélkül, hogy bármelyikre is válaszolna,³⁷ Dániel András alakjai egyfolytában egy interszubjektív és interaktív (társas, de semmiképpen nem társadalmi) térben tapasztalnak, miközben a tapasztalat, a cselekvés és a kérdésfeltevések által juttatnak válaszokhoz. „– Bújócska, bolhapótló, hajócsata – sorolta Valér. – Bogáncsfoci, ruglizás. Jelmezbál... Elég sok mindent csináltunk már, amióta itt lakunk.”³⁸ Ebben az esetlegességben még a semmittevést is csinálják, sőt az értelmetlenséget is. Rámutatnak arra, milyen viszony szükséges az esetlegességek elviseléséhez, hogyan lehetséges az értelmetlenségek között cselekvő módon eligazodni, valamint a látszatok világában felszínen maradni.

ÉRTELEM-KERESÉS

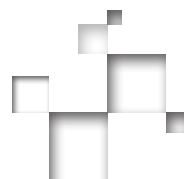
A logoterápiás irányzat megalapítója, Viktor E. Frankl Farnsworth professzort idézve azt állítja, (O)lyan kritikus korban, amelyet most élünk át, az orvosoknak szükségképpen előnyben kell részesíteniük a filozófiát. Korunk nagy betegsége a célnélküliség, az unalom; az értelem és a célok hiánya.³⁹ Az értelmetlenség érzésének elhatalmasodása,

36 MARQUARD, *Az elhivatottsághiány-elhárítás mint hivatás* = O. M., *Az egyetemes történelem...*, 45.

37 JOSTEIN GAARDER, AKIN DÜZAKIN, *Kérdem én*, ford. PATAT BENCE, Bp., Cser Kiadó, 2017.

38 DÁNIEL ANDRÁS, *Merre jártok Kuflik*, Bp., Pagony, 2020.

39 VIKTOR E. FRANKL, *Orvosi lelkigondozás: A logoterápia és az egzisztenciaanalízis alapjai*, Bp., Jel Kiadó, 2015, 17–18.

az ösztönök elcsökevényesedése, a hagyományok elvesztése új neurozisz-típust termelt ki, amelynek egyik legszembetűnőbb tünete a bénultság és a kezdeményezőkétség hiánya. Frankl könyve a huszadik század derekán, a második világháború alatt, illetve közvetlenül utána készült el, ám megfigyelései a mai napig helytállóak. Szerinte az ember csak akkor maradhat fent, ha ideálokra irányulva él, méltósággal és bátorsággal haladva előre. Az embert az akarat (és nem a muszáj szorítása), a döntés szabadsága, a lelkiismeret, az élet végességének tudata, az ebből származó önmagunkért és másokért érzett felelősség, a cselekvésben megnyilvánuló elhivatottság, az értékek védelme, az értelem megtalálása vezérli – egyfajta jövő-orientált szemlélet. Ezzel szemben az önfeledtség, azaz a felelősség alóli kivonódás akkor jellemzi, ha a „jelenidejű” létben tartózkodik, ahol megpróbál megenni bármiféle irányítottság nélkül.⁴⁰ Frankl szerint az ember tipikusan például ilyenkor menekül művészi élvezetekbe vagy túlhajtott természetrajongásba, azaz mentesíti magát a történelmi, szociológiai, gazdasági meghatározottságok alól. Ám ez az önfeledtség és felelősséget nélkülöző állapot nem csupán annak a felnőttnek a sajátja, aki a követelmények elől menekül, hanem kifejezetten annak a gyermeknek a létmódja, aki még nem lépett be ezen meghatározottságok rendjébe. Természetesen annak a felnőttnek a létmódja, aki a kötelezettségek alól mentesíti magát, nem azonos a világra nyitott gyermek létmódjával. Az unalom, a céltalanság, az értelmetlenség, a távolságtartás, a szkepszis korában azonban még a gyerekkönyvekben sem tartható fent egy tökéletesedő világ idillje.

A varázstalanított világ, amely a kiszámíthatóság sémájával a tényszerűsége, a dolgokra, az anyagra fókuszál, amelyben az animizmus kiirtása a cél, káosszá válik. Az újkort jellemző értelemről való lemondás a szabályszerűségek és valószínűség javára, a zsarnoki ész elválasztása az érzéki tapasztalástól az önmagunk elvesztésétől való félelemmel járt együtt, ahol a civilizáció – és nem a hit vagy a tapasztalat – útja egyben az engedelmesség és a munka útja.⁴¹ A felvilágosodás effajta totalitárius világának felbomlásakor, a széttartó és ellentmondó, egymásnak feszülő jelenségek világában, a mediális technikák egyre szaporodó formáival, az érzéki tapasztalatot újra és újra próbára tevő környezetben nem is lehet mást tenni, mint újratapasztalni, újragondolni, újraalkotni a világot és benne a nyelvet eseménysorok, az eseményszerű megfigyelés esetlegességei mentén.

40 FRANKL, i. m., 63.

41 A felvilágosodás fogalma = Max HORKHEIMER és Theodor W. ADORNO, *A felvilágosodás dialektikája: Filozófiai töredékek*, Bp., Atlantisz, 2020, 19–64. A felvilágosodás előtti korok tapasztalathoz és varázslathoz, képzelethez, álmokhoz való viszonyát Giorgio Agamben rehabilitálta *Gyermekkor és történelem* című, 1978-ban megjelent tanulmánykötetében.

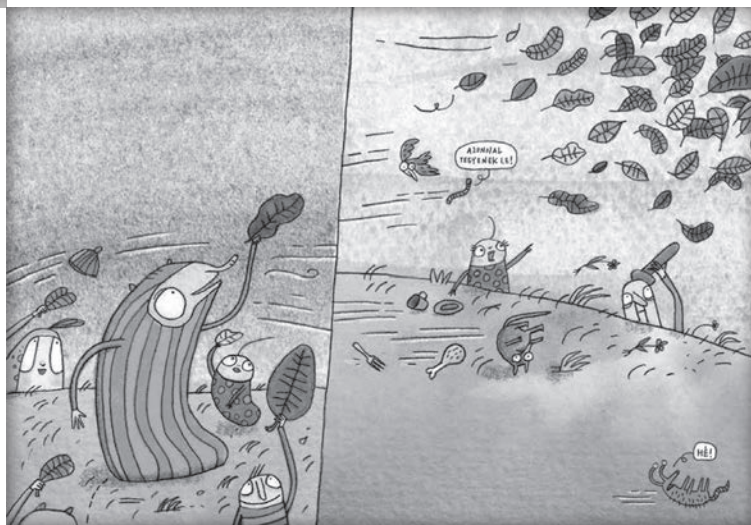
Azonban ezt az újratapasztalást a kufli-sorozat nem a romantika korának képzeletbe és fantáziába vetett hitével, sem a didaxis, a tanító-nevelő szándékú akkulturációs folyamatok elősegítésével teszi meg. Vagyis nem a belső világ, a vágyak, a vélekedések felfedezését vagy felszabadítását végzi el, de nem is teleologikus irányultsággal közelít, azaz valamiféle igazság – legyen az társadalmi, kulturális, morális vagy metafizikai – felfedezésének, az emberiség emancipációjának vagy éppen a Föld megmentésének célzatával, hanem az esetlegességek nyomán, a hibrid szóalkotások, a talált tárgyak és lények tapasztalásán keresztül gondolja újra a nyelvet és a világot. Egyet lehet érteni Richard Rorty gondolatával, miszerint az örökölt problémákat, az örökölt szótárakat nem megoldani, hanem feloldani kell, és ezt éppen a beszédmód megváltoztatásával lehet. Ha ugyanis megváltozik a beszédmód, megváltozik az, amit tenni akarunk és amit magunkról gondolunk.⁴² De feloldáshoz vezethet az is, ha az egymást kizáró, egymás között feszültségben lévő elemeket elfogadhatónak tekintjük. A kuflik esetében az esetlegességeken keresztül felfedezett világ az alapokból indul ki, onnan, ahol állunk, vagyis a földből. A felfelé irányultság kérdései, a felhők zónája, az égen elrepülő madarak, a horizonton felbukkanó repülők nem is adnak választ semmire, ahogyan a földön előforduló lények és tárgyak sem, ehelyett folyton kétségbe vonnak és ironizálnak többek között efféle mondatokkal: „vatta legyek, ha értem, miről van szó”, „én inkább itt hagyom ezt a könyvet” (6), „úgy teszek, mintha nem létező felhő lennék” (13), „na jó, ha nem, hát nem, megyek, keresek egy olyan történetet, ahol jobban megbecsülnek” (13).

Rorty – Harold Bloom fogalomtárát használva – azt állítja, az erős alkotó „korábban soha nem látott módon használ szavakat, leginkább képes értékelni saját esetlegességét”, majd úgy folytatja: „csak költők tudják igazán értékelni az esetlegességet”, és ennyiben Dániel András sorozata mindenképpen erős költészet. A gyengeség és az erő közötti határvonal ott húzódik, hogy vagy olyan nyelvet használunk, amely ismert és egyetemes, vagy produkálunk egy olyan nyelvet – Dániel András esetében nyelvi és vizuális értelemben is – amely bár eredetileg ismeretlen és egyéni, valahogy mégis érzékelhetővé teszi a tompa bélyeget, amely mindenkinek rajta van a dolgain.”⁴³ Olyasmiről beszélni tehát, ami mindenkit érint, és az esetlegességek elfogadásával hagyni felfedezni a világot ezért nemcsak a – heideggeri értelemben is világba vetett létezőhöz – gyermekhez, hanem minden felnőttökhöz egyaránt szól. Vagyis arról tájékoztat, hogyan tudunk az esetlegességek között ellavírozni.

A kuflik világában még azok a jelenségek is esetlegessé válnak, amelyek a valós, azaz az olvasó számára érzékszervekkel megtapasztalható világban normálisnak, kiszámíthatónak tűnnek.

4 2 RORTY, *i. m.*, 33.

4 3 RORTY, *i. m.*, 45.

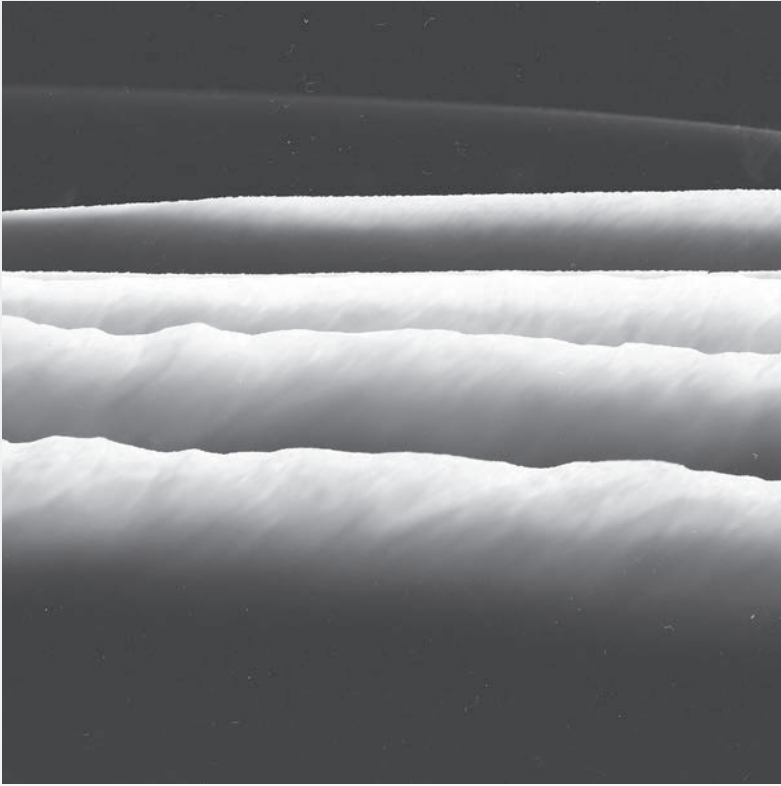

Ennek az esetlegességnek lehet paradigmaticus példája „A kuflik és szél-posta”, a 11. kötet címadó epizódja. Ebben a történetben a szél összelelű a bokrokról a leveleket, a kuflik visszavarrják őket, de a következő szél ismét csupaszon hagyja maga mögött a növények ágait. A kuflik ekkor faleveleken levelet írnak a szélnek, arra kérve, ne csupasziítsa le a bokrokat. A hét kufli hét falevéltre írt levelét az arra járó szélre bízzák, hogy postásként juttassa el annak a szélnek, amelyik lefűjta a leveleket. A szél viszont, amely nem lakik sehol, természeti elem és nem ágencia, nem szólítható meg mint cselekvő-képes, intencióval bíró létező. Éppen úgy nem szólítható meg, ahogyan nem kérhetjük meg a napot, hogy süssön, az esőt, hogy essen – kivéve a gyerked-alokban. Pragmatikai szempontból ugyanis semmiképpen nem helytálló a természeti erők cselekvésre való felszólítása, hiszen azok nem rendelkeznek tudattal, válaszkészségük nem párbeszédben, társadalmi jogrendszerben rögzített egyezségeen vagy kötelezettségeen alapul és intenciójuk sincsen.⁴⁴ A szél, a nem látható és nem lokalizálható elem postásként való használata pontosan olyan abszurd cselekedet, mint amennyire abszurd a leveleket falevéltre írt üzenetekkel visszazerezni (azaz éppen azt küldeni el, amit meg akarnak őrizni és éppen annak segítségével visszazerezni, ami elvitte őket). Öröklött, tanult vagy konvencionális válaszok helyett, a kuflik esetleges választ adnak, olyat, melyben ágenciát tulajdonítanak maguknak és a szélnek éppen azon cselekedetek kapcsán, amelyeket sokkal nagyobb (ciklikus) erők irányítanak, mint ami az embereknek rendelkezésére áll. Ezek az erők ebből a földközeli perspektívából viszont okozatként nem, csak (esetleges) hatásukban ismerhetők meg. A kufli-sorozat olvasásának ezen felül az lehet a nyeresége, hogy megtaníthat kreatívan, szkepszissel, reflektíven, humorral, iróniával szemlélni a létezés, az események és a nyelv esetlegességeit anélkül, hogy jelentéseket rögzítene.

⁴⁴ Vö. például a kortárs magyar képzőművészetben Koronczi Endre munkáit a széllal, légáramlatokkal kapcsolatban.

LERAKÓDÁS I - I I .

A KUFLIK TEREI

BEVEZETŐ

Dániel András legismertebb alkotása, a Kufli-sorozat kicsivel több mint tíz év alatt univerzummá nőtte ki magát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy a könyveken túl számos társasjáték, diafilm, filmsorozat, sőt még játszótér is készült a történetek alapján. A mesék témáit tekintve elég széles körű, gyermeket és felnőttet egyaránt foglalkoztató kérdéseket is tárgyal, mint például a költözés, honvágy, főzés, utazás, ünneplés, úrutazás, fejtörők, háziállat, időjárás-változások, zene, takarítás, rokonok, város-vidék, kertészkedés, unalom, játék, nyomozás, önkép, időfogalom, divat, helymeghatározás, kiállítás, osztozkodás, kirándulás vagy akár a testsúlygyarapodás. Ezek mentén a legtöbb mese esetében jó beszélgetést lehet indítani az olvasás után az adott témakörben. Az egész kufli-világ komplexitása már bőven túlnőtte az eredeti tervet: egy új, óvodásoknak íródott témát.

A tudományos világ határait 2023 novemberében érte el ez a hullám, amikor is a Tempe-völgy által rendezett Kufli-konferencián számos neves kutató tartott tudományos előadást. Ezen az eseményen több aspektusból hallgathattunk meg értelmezéseket, mind kifejezetten a szöveggel, mind a nyelv és kép kapcsolatával, vagy akár a könyveken belüli identitás alakulásával kapcsolatban.

Tanulmányomban a Kufli-sorozat tereit vizsgálom, amelyek véleményem szerint nagyon meghatározóak. Ehhez kapcsolódóan fontosnak tartom megvizsgálni még az álom és a képzelet motívumait is. Az egyik kérdésem annak a lehetőségét helyezi középpontba, hogy vajon az egész történet helyszínének meg lehet-e jelölni a gyermeki fantáziát vagy magát az álmot. A másik az, hogy a történeten belül megjelenő helyek inkább az álomba vagy inkább a célcsoport gyermeki fantáziájába helyezhetőek-e el.

KUFLIK

A kuflik heten vannak, így utalásként tekinthetünk a világ hét (új) csodájára vagy a hét szabad művészetre is, mindezek mellett az egyik legalapvetőbb meseszámunk is: *hetedhét országon túl; hét égbolt van felettünk*, de szólásainkból is ismerős lehet: *heten vannak, mint a gonoszok*.¹ A Szentírás Ószövetségét lapozva is azt olvassuk a Teremtés könyvében: „Így készült el a föld és az ég minden bennelevővel együtt. Isten a hetedik napon befejezte művét, amit alkotott. A hetedik napon megpihent munkája után, amit végzett.”² A kuflik a főszereplői en-

1 <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1502.html> (letöltés dátuma: 2024. 07. 22.)

2 Ter 2, 1-2 (Szent István Társulat)

nek az univerzumnak, amit itt az elején már megteremtett a szerző, és hiába kapcsolódnak be a történet különböző pontjain különféle lények, azok már nem kapnak ekkora és ilyen szerepet, mint a kuflik. Ők az Elhagyatott Rét teremő erejű, alapvető lényei, akiknek a cselekedete hatással van minden később csatlakozó szereplőre. Ők a Kufli-univerzum Ádámja és Évája, csak éppen azzal a különbséggel, hogy heten vannak, és tetteiknek inkább rövidtávú hatása van a környezetükre, így nem egy rossz döntés az, ami meghatározza őket és az utánuk csatlakozókat, hanem folyamatosan, kisebb-nagyobb, ügyesebb vagy ügyetlenebb döntéseik vannak hatással a saját és a környezetük életére.

Csoportosításuk többféle módon lehetséges: életkoruk, nemük, nevük (létező, nem létező, beszélő stb.), méretük, színük, formájuk vagy belső tulajdonságaik szerint. Bemutatásuk minden könyv elején szerepel szöveggel és képpel együtt. A bemutató szöveg negatív bemutatás, amely nem azt mutatja be, hogy kik ők, hanem azt, hogy kik nem: „Nem is kifli. Nem is kukac. Nem is bab, de nem is kavics. Kufli. Egy kufli sok mindenre hasonlít, és semmire sem. Pattog, mint egy gumilabda, pedig nem is az. Színes, mint egy nyalóka, pedig nem ehető. Van kicsi, van nagy. Van kövér, van sovány. Jönnek-mennek, sosem tudni, honnan hova...”. Ez felveti azt a kérdést, hogy így meg lehet-e határozni igazán, hogy kik ők, ha csak azt tudjuk meg, hogy kik nem – emiatt leginkább drámajátékokat juttathat eszünkbe ez a gesztus. A másik fontos aspektusa, hogy hasonlítással próbálja leírni a kuflikat. Ezáltal olyanná válik, mint egy gyerek, akinek még nem alakult ki a saját identitása. Ez a jelenet rokonságba hozható a nemrég bemutatott *Agymanók 2.* című film egyik jelenetével, amiben Riley nem tudja eldönteni, hogy melyik baráti társasághoz szeretne tartozni, emiatt teljesen másképpen viselkedik a régi barátainak a társaságában, mint azokéban, ahová tartozni szeretne. Itt is áll az az eldöntetlenség, hogy tulajdonképpen mi is az a kufli. Ha valami, akkor miért szükséges hosszasan magyarázni, hogy mi nem?

Tulajdonságaikat tekintve általánosságban elmondható a kuflikról, hogy lusta, de kedves és jószándékú lényekről van szó. Némely esetben nehezen tudják átlátni a situációt teljességükben, nehezükre esik felfedezni az ok-okozati összefüggéseket. Erre példa lehet *A kuflik és a furcsa árnyék* című mese, amikor csak egy kisebb nyomozás után jönnek rá, hogy miért lehet az, hogy Fityircnek megváltozott az árnyéka. Mikor rájönnek, hogy meghízott, Fityirc teljesen tanácstalannak tűnik, hogy mi is ilyenkor a teendője, míg végül valamelyik társa javasolja, hogy mozogjon többet.

GYEREKEK

Mielőtt mélyebben elmerülök az irodalmi szöveg és az illusztráció által kínált mű elemzésében, fontosnak tartom ennek az alkotásnak a gyermekekhez való viszonyát rendezni, mivel minden korosztálynak tartogat valamiféle élményt az olvasás és nézegetés során.

A célkorosztály jellemzője, hogy elkezd elindulni az önállóság felé, viszont még sok esetben a megtanult dolgokat ügyetlenül hajtja végre. Az összefüggéseket nem látják át, még csak ebben a korban kezdik el az ok és az okozat közötti kapcsolatot felfedezni, de esetenként össze tudják keverni ezeket. A látásmódjukra jellemző az egocentrizmus és a csapongó, szórt, rövid ideig tartó figyelem. A látszatot és a valóságot csak a nagyóvodások tudják megkülönböztetni. Ehhez kapcsolódik az is, hogy azt gondolják, hogy az élettelen tárgyakkal emberi tulajdonságai vannak, illetve képesek az emberi cselekvésekre.³ Ezekhez a tulajdonságokhoz sokszor látunk példát a könyveken belül is.

Azonban az eredetileg és alapvetően az óvodás korosztályt megcélzó sorozatot sokkal inkább „duplafedelű” műnek nevezhetjük, mert rengeteg intermedialis és intertextuális utalás is található benne. Az egyik legjelentősebb példa erre, hogy az egyik kufli, Fityirc szokása, hogy olvas. Olvasmányai olyan könyvek, amiket a gyerekek jórészt nem is ismerhetnek, vagy csak igen kevés ismeretük lehet róla:

- egy Buster Keaton életéről szóló könyvet (*Kuflik a hóban – Brumi óriás lesz*)
- FEKETE István: *Téli berek (Kuflik a föld alatt – Mi újság, kuflik?)*
- GÁRDONYI Géza: *A láthatatlan ember (A kuflik és a pofavágóverseny – A kuflik és a zsibbadó dudor)*
- Jules VERNE: *80 nap alatt a Föld körül (Kiránduló kuflik – Kiránduló kuflik)*
- Marcel PROUST: *Az eltűnt idő nyomában (Kuflik a láthatatlan réten – Hilda kalapja)*
- Lustulj, de okosan (*A kuflik és a vándorkaktusz – Jó utat, mohamanyi!*): erre nem találtam referenciát, feltehetően kitalált könyv a kitalált könyvön belül
- SHAKESPEARE: *Rómeó és Júlia (A kuflik és az Akármí-A kuflik és a vadonatúj évszak)*

Egy másik nagyon jelentős kitekintés René Magritte *A képek árulása (Ez nem pipa) – Ceci n'est pas une pipe* című alkotására vonatkoztható. Ennek a nyomai több kötetben is megjelennek azokban a jelenetekben, ahol a létük kérdéseit boncolgatják a kuflik, vagy a tárgyaik

3 http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/Dr_Toht_tanulmanyok/Ertelmi_fejlodes.pdf (letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

hasznosságát abban az esetben, ha valaki azt megrajzolta nekik, és akkor az talán nem is az a valami, amire szükségük lett volna, hanem csak annak a dolognak a rajza. Többek között *A kuflik és a végtelen sál* című részben is előkerül ez a fajta töprengés, amikor Zödön méretében szeretnének új sálat keríteni, de arra jutnak a gondolatmenetük egy pontján, hogy ekkora sálat termő bokrot csak rajzolni lehetne, azonban, ha az a sálbokor rajzolt lenne, akkor a sál sem lenne igazi, csupán rajzolt.

Ezek mellett számos olyan jelenet van, ahol népdalok, fejtörők, versek vagy mondókák emlékeit idézi elő a szöveg vagy az illusztráció, illetve a rigmusként ismétlődő első oldali szöveg is hajaz a népmeséket nyitó alapvető mondatok szerepére. A különbség itt annyi, hogy egy második narratív szálnak tekinthető szinten minden könyvben van egy lény, ami reflektál arra, hogy minden könyv ezzel a szöveggel és ugyanazzal a képpel nyit. Ezt általában unalmasnak és feleslegesnek nevezik ezek a valamik. Mindezekon felül *A kuflik és az elveszett folt* című könyv felépítési technikájában emlékeztethet a sorozatok vagy filmek folytatásos jellegére.

TÉR

A könyvekben az oldalszámok hiánya megerősíti azt a fajta térszűkítettséget, amiben a kuflik is élnek. Az első történetben, amikor megérkeznek, felfedezik a rétet és kiválasztják a kupacot, amiben lakni fognak, és be is rendezkednek oda, de onnantól kezdve fel kell fedezniük a körülöttük lévő tereket. Néhányat ismernek, néhányat nem; néhányat maguk fedeznek fel, néhányat megmutatnak nekik. Pontos térképet (a rétről) csak egy esetben látunk, amikor Pofánka lufi lesz, de ennél összetettebb térkép nem áll az olvasó rendelkezésére. Mi is, ahogyan a kuflik az Elhagyatott Réten, kicsit felfedezzük ezt az új világot és megpróbáljuk belakni ahhoz, hogy legalább legyen valami kapaszkodónk vagy bázisunk a később előkerülő furcsa helyekhez, lényekhez, történésekhez.

Érdemes ezen a ponton Michel Foucault-nak a térről írott tanulmányához kapcsolódni.⁴ Ebben a munkájában az időt mint a térben megoszló elemek elrendeződésének egyik lehetséges módját nevezi meg. Megemlíti, hogy míg a tér ma nem deszakralizálódott, az idő igen (XIX. század). Felsorolja azokat az ellentétpárokat, amelyek vezérlik, és amik kikezdehetetlenek. Ezek a privát és nyilvános; a családi és társadalmi; a kulturális és hasznalapú; a pihenés és a munka terei. A kuflik esetében ezek a relációk sok esetben bonyolultak és nem tisztáz-

4 Michel FOUCAULT, *Eltérő terek* = *Uó, Nyelv a végtelenhez*, ford. SUTYÁK Tibor, Latin Betűk, Debrecen, 1999, 147–155.

hatóak teljes mértékben. Nem derül ki pontosan, hogy milyen viszonyban is vannak egymással, csupán az, hogy mind a heten kuflik, de hogy éppenséggel baráti vagy családi közösséget alkotnak-e, az nem. Azt sem tudjuk, hogy honnan érkeztek, honnan és mióta ismerik egymást. A másik kérdés, miszerint számukra mi lehet privát és mi lehet nyilvános, leginkább a saját üregek és a többi tér viszonyrendszerében értelmezhető. Mindegyikőjüknek van egy saját kuckója, de ezen felül minden más tér nyilvános és közös. A pihenés és a munka nem reguláris és szétválasztható, teljesen esetleges fogalmak ezekben a mesékben. Van olyan történet, ahol a semmittevést is munkának titulálják, míg máskor valamiféle ténylegesen, konvencionálisan munkának értelmezhető tevékenység után pihennek meg, de sok esetben ugyanabban a térben végzik mindkét tevékenységet (pl. a kupac tetején).

Foucault később rátér Gaston Bachelard és a fenomenológusok gondolatmenetére: nem egy homogén és üres tér lakói vagyunk, hanem sokféle minőség létezik. Ilyenek például a képzelet szülőttei. Az elsődleges érzékelésünk tere az álmodozásainké és szenvedélyeinké is, olyan minőség, mintha a tér belső tulajdonságai lennének: könnyű, éteri, áttetsző, sötét, érdes, telizsúfolt, magaslati, hegyormoké, alacsonyan fekvő ingovány, élővíz gyanánt áramló, megdermedt, megfagyott, sziklához hasonlatos, kristályhoz hasonlatos. Ennek mentén vethető fel az a gondolat, hogy mi történik akkor, ha úgy olvassuk ezeket a történeteket, mintha álmok lennének vagy egy gyermek fantáziájában jönnek létre. Ez utóbbira lehet példa a kortárs magyar gyermekirodalmából Elekes Dórának *A Dettikéről és más istenekről* című meseregénye is. Ezt a gondolatot még bővebben is kifejtem, de előbb érdemes összegyűjteni a sorozat történeteiben előforduló fontosabb tereket, a teljesség igénye nélkül. Mindezt azért, hogy láthatóvá váljon a sokszínűségük: Elhagyatott rét; a Rét közepe; vidék; úr; fűcsomó; a kupacuk; az ég – repülővel együtt; a beszélő tuskó belseje; a bakancs – Dr. Furcsa rendelője; föld alatti terek – strand, éléskamra, ruglipálya, csúszda; a tokfa odúja; Egyetlen Szamócás; Egyetlen Málnás; Egyetlen Szedres; Egyetlen Retkes; Csalóka Csalitos; Bújócskázó Rét; Akármí (alakú rét); Messzi Málnás; Utolsó Bokor; Szörzsivacs-szigetek; Bokaficánd; Kitalált Erdő; Lehetetlen Liget; Brengeteg – Beszélő Rengeteg.

Mindegyik itt felsorolt helynek megvannak a maga sajátosságai, szerepei, illetve a bemutatásuk is, akár hosszabban, akár rövidebben az egyes könyvekben.

ÁLOM

Ahhoz, hogy a felvetésemhez, hogy tudniillik olvashatók-e a történetek álmokként vagy gyermeki képzeletben játszódó jelenetekként, elméleti áttekintést biztosítsak, előbb az álom, majd a képzelet fogalmának rövid elméleti áttekintésével szükséges foglalkozni.

Az álom olyan esemény, amely a tudattalanunkhoz kapcsolódik, és elméletek sokasága foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az álmok miként értelmezhetőek. Az álmok és a szimbólumok összefüggései Jung szerint elválaszthatatlanok egymástól:

Amit mi szimbólumnak nevezünk, olyan kifejezés, név vagy kép, amely bár a hétköznapi életben ismerős lehet, mégis a szokásos és kézenfekvő jelentése mellett sajátos konnotációval bír. Valami számunkra homályos, ismeretlen, rejtett jelentést is magában foglal. [...] az álom a leggyakoribb és univerzálisan hozzáférhető forrása az ember szimbólumalkotó képességének.⁵

A szimbólumok rejtettsége és elrejtett jelentése a gyermekek számára nehezen elérhető tartalmakat rejt. Sőt, bizonyos esetekben a felnőttek számára sem fejthető meg az a kód, amivel szimbólum formájában találkoznak.

Mivel számtalan dolog az emberi megértésen túl található, állandóan szimbolikus fogalmakat kell használnunk ahhoz, hogy olyasmiket mutassunk be, amiket nem tudunk meghatározni, vagy teljes mértékben felfogni. Ez az egyik oka annak, hogy minden vallás szimbolikus nyelvet vagy képeket használ. Ám a szimbólumok tudatos alkalmazása csak az egyik vonatkozása egy nagy jelentőséggel bíró pszichológiai ténynek: az ember tudattalanul és spontán módon – az álmok útján – is alkot szimbólumokat.⁶

Amikor álmodunk, azok a gondolatok, amelyek ilyenkor a tudatalattinkban fellelhetőek, kép-pé transzformálódnak, ezáltal pontosan az ébrenléti állapot oppozíciója valósul meg, amikor is a képek gondolatokká és fogalmakká alakulnak át. Freud az előbbi folyamatot álommunkának, az utóbbit álomfejtésnek hívja. Álomnapló készítésekor lehet feltűnő az, hogy magának az álomnak a leírása sokkal lakonikusabb, mint maga az értelmezés, a magyarázat. Az álom tehát egy gondolat rövidebb, tömörebb formája, így válik aztán vizuális anyaggá, amibe esetenként bizonyos részletek nem kerülnek bele egzakt módon, hanem máshogy, akár szimbólumok által. Ezt nevezzük sűrítésnek. Ez az álommunka azon része, amikor szimbólumokat alkotunk.

Így egy szó vagy kép akkor hordoz szimbolikus jelentést, ha kézenfekvő és nyilvánvaló jelentése mellett még valami többletjelentést is magában foglal. Olyan szélesebb „tudat-

5 Carl Gustav JUNG, *A tudattalan megközelítése = Uő, Az ember és szimbólumai*, ford. Dr. MATOLCSI Ágnes, Göncöl Kiadó, Budapest, 1993, 19–22.

6 Uo., 18–19.

talán” vonatkozása is van, amelyet soha nem lehet teljes pontossággal meghatározni, vagy kimerítően megmagyarázni.⁷

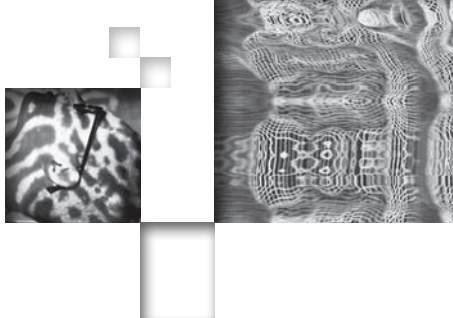
Azonban fontos, hogy nem minden álomban felbukkanó kép értelmezhető szimbólumként. Freud eltolásnak azt nevezi, amikor a megjelenő kép és gondolat nem megfelelően kapcsolódik, hanem helyettesítés vagy eltolás történik. Ilyen esetekben az történik, hogy a tudatalattiba szorult vágy úgy tör magának utat, hogy egy olyan helyen jelenik meg, ahonnan nem löki ki a tudat. Így tud megszületni a léleknek járó nyugalom, hiszen az ösztönök végbe tudnak menni, feloldva az ébrenlét tiltását, megszüntetve a feszültséget.

KÉPZELET

A képzelet fogalma a gyermekirodalomban, illetve a gyermekekről szóló diskuszióban kikerülhetetlen. Az a képzelőerő, amit a gyerekek birtokolnak, alapvetően határozza meg a létezésüket. Ennek a képességnek a fejlesztése már kora gyermekkorban megkezdődik, ahogy a gyermekek belépnek az intézményes nevelés keretei közé. Rengeteg játék létezik arra, hogy számukra észrevehetetlenül a képzeletüket, fantáziájukat fejlessék a pedagógusok. A digitalizáció egyre széleskörűbb elterjedésével egyenesen arányosan növekszik annak a szüksége is, hogy direkt fejlesztés alá vessék a gyermekek képzelőerejét, mivel a rengeteg vizuális információ, amely rekordsebességgel robban be a legkisebbek életébe, akár első életévben is már, jelentősen rontja ezt a képességet. Valószínűleg a felgyorsult életritmus számlájára írható az is, hogy a legalapvetőbb képzelet-fantázia fejlesztő „játék” számtalan gyermek életéből kimarad. Ez nem más, mint a mesélés, meseolvasás. A legszerencsésebb az úgynevezett élőszavas mesélés, hiszen akkor semmilyen külső befolyásoló tényező nem jelenik meg, de a mindennapos meseolvasás nagyon sokat tud számítani.

Tanítottam olyan iskolában, ahol az erre beosztható órakeretből hetente egy órát fenntartottak a tanítók, így a gyerekeknek volt egy „Meseórájuk”, ahol kiemelt helyen szerepelt a képzelet-fantázia fejlesztése is. Azért, hogy a különféle lények létezéséhez közel kerülhessünk és jobban megismerhessük őt, fontos megvizsgálni néhány lehetséges definíciót a képzelet fogalmához. A *Pallas Nagy Lexikona* szerint a

Képzelet, *képzelem, képzelő erő v. tehetség, fantázia*, sajátossága az elmének, melyet régebben úgy határoztak meg, hogy a távollevőt mintha jelen volna, tudja a lélek elé állítani. A dolog

nem ilyen egyszerű. [...] Az első mindenestre az, hogy távollevőt nagy érzéki erővel tudunk megjeleníteni. Ámde ezt bizonyos fokig mindenki tudja. Az elme egyik sajátossága, hogy szemléletének [...] emléke megmarad benne s ismét a tudatba visszatérhet. A szemlélet ez emlékét *képnek* (l. o.) nevezhetjük. [...] Az előbbiről mondjuk, hogy élénk, erős a fantáziája. A kép ily különböző ereje sok feltételtől függ: 1. Az érzéki szerv alkatának minőségétől (éles szem, zenei hallás stb.); 2. a figyelmétől, melyet a szemlélet megalkotására fordítottunk; 3. maga ez a figyelem függ az érdeklődéstől, mellyel az illető szemlélet iránt viseltetünk; az érdeklődés foka pedig kétségtelenül azoktól az érzelmektől függ, melyet az illető tárgy bennünk kelt; 4. nem csekély hatása a gyakorlat is; aki folyton él bizonyos szemléleti világban, minden tekintetben tökéletesíti képzetét is (művészi gyakorlat). A fantáziát e tekintetben *képalkotónak* mondhatjuk.⁸

A *Magyar Larousse Enciklopédia* ezt a meghatározást alkalmazza:

képzelet *fn* 1. *Lélt* Az a lelki megnyilvánulás, képesség, amellyel a tudatban a valóság ismert elemei alapján új képeket alkotunk. *Költői képzelet; minden képzeletet felülmúl(ó)*: hihetetlen csodálatos; *képzeletben*: elképzelve, elgondolva. A képzelet az emberre válás folyamatában a megismerő tevékenység, ill. alkalmazkodás során fejlődő, csakis az emberre jellemző sajátosság. Anyagát valóságból merítve szolgálja annak megismerését (a képzelet mint próbacselekvés). Működésének lényege, hogy a már ismert információk (képzetek) az asszociáció révén összekapcsolódva az eddigittől eltérő összefüggésbe kerülnek. A *reproduktív* képzelet révén a magunk számára mások tapasztalatai érzjük el a valóság tükrözését (pl. leírás alapján képzelünk el vmit). Az *alkotó* képzelet működésekor emlékképek anyagából originalis, eredeti mű születik. A képzeleti működést bizonyos személyiségfejlődési nehézségek gátolhatják. Fejlődésben nagy szerepe van a pedagógiai hatásoknak is. 2. *ritk rég* Elképzelés, elképzelt dolog. *Ez csak képzelet.*⁹

A képzelet tehát olyan dolog, amely az emlékképek, megfigyelések által jön létre. Olyan lelki megnyilvánulás, amely során az ember maga képeket alkot és ezáltal akár művészi tevékenységet is folytathat bizonyos esetekben.

8 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/k-E039/kepzelet-EBF2/> (letöltés dátuma: 2024.07.17.)

9 *Magyar Larousse Enciklopédikus Szótár II.*, szerk. RUZSICZKY Éva és SZÁVAI János és tsai, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 395.

KUFLIK AZ ÁLOM ÉS/VAGY A KÉPZELET TERÉBEN

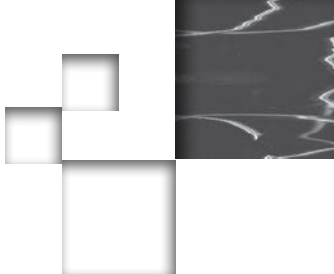
A kufli-sorozatban minden szereplő olyan lény, amely teljesen eltér a konvencionális állatoktól, esetleg nyomokban felfedezhető bennük két állatnak a keveredése, pl. lókutya, medvegyík, lábascsiga stb. Ezen a ponton érdemes megemlíteni a képzeletbeli barátok fogalmát, amelyek ebben a korosztályban (óvodáskor) vannak jelen a gyermekek életében. Önmagukban a kuflik létezése is eredeztethető egy ilyen irányú „teremtéstörténetből”, de a rengeteg apró mellékszereplő felbukkanása is ráerősít erre az elképzelésre. Nekik a fő narratív szál nem tulajdonít nagy jelentőséget, de ha külön megnézzük csak ezt a történetstílust, akkor egy más, sőt egy bővített történet tűnik fel számunkra.

A kicsi repülő az égen mindig visszatérő elem, ami akár állandó álomrészként vagy folyamatosan megjelenő fantáziaelemként is értelmezhető. Azonban rengetegszer lát el narrációs vagy kommentárszerepet, ha nem is kéri senki, azonban néha mozdítja az események haladását. Semmi logikus vagy racionális magyarázat nincsen a jelenlétére sem, de a megjegyzéseire főképpen nem. Szinte minden történetben megjelenik és egy jó idegenvezető szerepét betöltve kommentálja az alatta zajló eseményeket. Ő az, aki teljes képernyős nézetben nézi a történetet és a teret.

A repülő mellett gyakran megszólaló felhők is hasonló perspektívából látnak rá a kuflik világára, de a jelenlétük sokkal több körülményhez kötött, és általában az óvodásokra jellemző egocentrizmussal reflektálnak saját helyzetükre, amely tevékenységben nincsenek egyedül. Számos mellékszereplő kérdőjelezi meg azt, hogy miért kapott ilyen vagy olyan szerepet ebben a történetben. A kuflik viszont mintha a másik narratív szálon nem érzékelnék, hogy egy történet részesei, hanem ők tényleg megélik ezt, és nem gyanakodnak arra, hogy van egy külső teremtő erő (író-illusztrátor), aki az ő létezésüket, életüket, eseményeiket befolyásolni tudja. Naiv és gyermeki mivoltukban csak az adott pillanatra gondolnak és azt élik meg az idejük nagy részében. Így az ő narratív síkjuk teljesen olvasható gyermeki fantáziaként, viszont az egyéb önreflektív lények megszólalásai miatt a mellékszál nehezen elképzelhető eleme lehetne egy fantáziajátéknak.

A kuflik figyelme és emlékezete nagyjából megfelel annak az óvodás korosztálynak a képességeinek, akik számára a sorozat eredetileg készült: rövid ideig tart, még szétszórt, ráadásul elég egocentrikusán látja a világot. A szórt figyelem például megjelenik abban is, hogy az egyik kötetben még mohamanyi és a beszélő fatuskó együtt elköltöznek, de a következőben már ugyanúgy jelen vannak, mintha mi sem történt volna és részei a történeteknek, ráadásul erre a tényre egyik kufli sem reflektál, nem foglalkoznak vele.

Játékaik nagy része, ahogyan az óvodásokéi is, cél nélküliek, és nem csinálnak belőle versenyt, rendszerint időben abba is hagyják, mert megunják, de fontosak a szabályok, amiket maguk al-

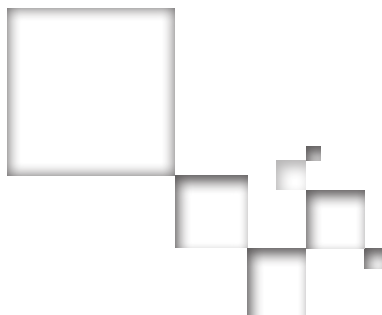

kotnak. Nagyon könnyen tudnak unatkozni, ilyenkor az esetek nagy részében fogalmuk sincsen, hogy mihez kezdjenek, majd aztán valamelyiküknek bevilan egy ötlet, amit általában szívesen fogadnak és ki is próbálnak, de ez még nem garancia a hosszú játéokra.

A megjelenő terek és azok tulajdonságai magukban hordozzák a képzelet és a fantázia lehetőségét. Az elnevezések is magukban hordozzák a képzeletbeli barátok (kuflik) képzeletbeli tereit is, amelyek csodálatos és varázslatos erőkkel vannak körülvéve, ahol semmi nem úgy történik, mint a valóságban. Erre az egyik legkézenfekvőbb példa a tokfa odúja, ami az időutazás megjelenítése vagy a máshogyoszkóp, ami egy olyan sámli, ami segít abban, hogy a többiek is lássák, hogy miként látja magát a többi kufli. Egyfajta tükörként működik.

Emellett az Elhagyatott rét és a kupac valamiféle bázisként szolgál, amihez mindig vissza lehet térni, ami az alap, és ami biztonságot kínál a kufliknak. A rét jelképezheti a házat, a kupac a szobát, a kufliüreg pedig azt a kuckót, ami a gyermek számára a legbiztonságosabb, például az ágát. Ezért jellemzően ő a felelős és úgy rendezi be, ahogy szeretné és ahogy neki a legjobb. Minden, fantázián belüli helyszín kapcsolható egy valóságos, a gyermekhez köthető fontos lokációhoz.

Hogy mi mond ellent annak, hogy egy gyermeki képzelet a tér, amiben játszódik a történet, néhány triviális komponenssel is magyarázható. Az első és talán legkézenfekvőbb az, hogy a már korábban említett intertextuális és intermedialis utalásokat nem érti vagy nem ismeri, így nem tudja ilyen jól beilleszteni a történetbe. Az óvodás gyerekek nagyon nagy része nem tud olvasni és írni, márpedig sok olyan részlet van, amikor ennek nagy szerepe van: ha azonban ezeket képzeletbeli látképnek tekintjük, akkor hiába is van leírva bármilyen hibásan egy levél vagy egy recept, mivel még nem ismeri a karaktereket a gyerek, hogy aztán a képzeletében, nem a helyesírási szabályoknak megfelelően, de jó írásjegyekkel lejegyezze. Rengeteg olyan helyszín van tehát a sorozaton belül,

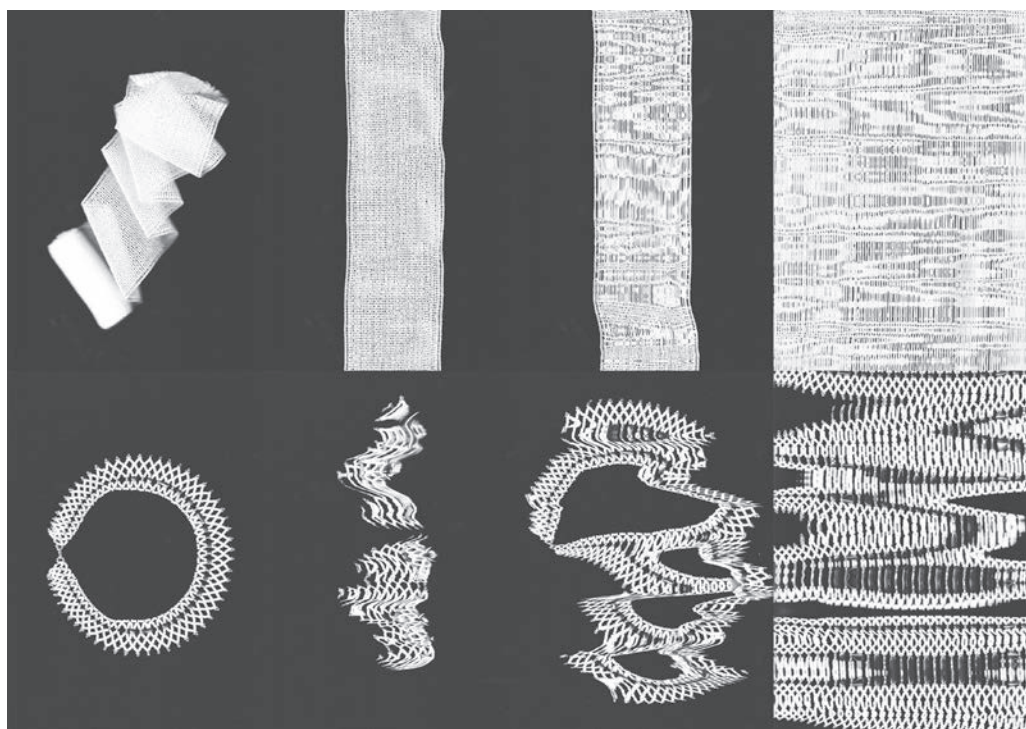

amit nehéz elképzelni úgy, hogy valakinek a fantáziáján belül található, ezek inkább álomszerű élményeket feldolgozó terek.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összességében elmondható, hogy a kuflitörténetek olvashatók álombeli vagy a gyermeki fantázián belüli térként is, bizonyos feltételekkel. Ha eltekintünk attól, hogy bizonyos szövegközi utalásokat csak említés szintjén kezel a szöveg és a kép, akkor működik ez az olvasati lehetőség is. Ha nem, akkor problémás ez a megközelítési mód és egyfajta átlagos mesei elemekként kezelhetjük mind a szereplőket, mind a helyszíneket, mind a csodás történéseket. A kötetekben megjelenő történeteken belüli helyek esetében pedig vannak olyanok, amelyek könnyen elképzelhetőek egyszerre álombeli és fantáziabéli térként is, de találunk olyanokat is, amelyek csak az egyik vagy csak a másik olvasathoz köthetőek igazán.

PÁRHUZAMOK

MAROS DIÁNA

AHONNAN NEM VEZET TOVÁBB AZ ÚT

Kitárt karral forog a réten. Hosszú szoknyája nedvesen tapad a combjához. Nem zavarja az égdörgés. Szomjasan szívja magába az esőszagot. Akár belém is csaphatna a villám, gondolja egy kis borzongással. Rohanni kezd. Aztán meggondolja magát. Hátravetett fejjel odatartja arcát az elemeknek.

A dörgésbe valami más zaj vegyül. Autó. Erőlködve kapaszkodik fölfelé a sárban. Ez az ember nem bír nyugton maradni. Persze, ilyenkor kell menni, amikor senki más nincs a hegyen. Hogy ne lássák.

Hirtelen megijed. Nem akarja, hogy a férfi meglássa. A közeli fenyőerdő vörös függőlegesei között keres menedéket. Zihálva öleli át az egyik fa érdes törzsét. Arcát egészen odanyomja a kéreghez, beszívja a fa illatát.

A piros tragacs közben eltűnik az erdei úton. A rendszámát nem látni.

Beljebb hatol az erdőbe. A fák sűrűjében valami neszez. Szarvashátak bukkannak ki a ködből.

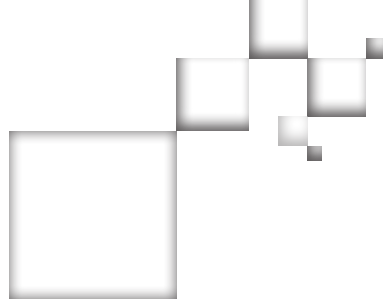
A piros tragacsos lent lakik a faluban, a kanyarban, a düledező támfal mögött. Behívja a kislányokat magához. Agancsokat mutogat nekik. Láttál már ilyet? Ugye, milyen nagy. Apró, pislogó disznószeme van a vastag szemüveg mögött. Tüskés haja az égnek mered. Orra alatt söрте. Udvarán fészter, a fészter falán rendszámablák. Mindenféle külföldi darab. Ezeket szokta cserélgetni. Beljebb egy nagy ketrecben hatalmas fekete madár. Meg az a különös hordó. Valamit folyton éget benne. A füst orrfacsaró szagú.

Fölfelé tart a meredek vízmosásban, avarban gázol. Az eső elállt, gőzölög a hegy. Nem csökkenti a tempót, a szíve kiugrani készül. Hajából csurog a víz.

A disznószemű házát vagy egy méter magasságig ronda barna csempe borítja, mint minden másodikat a faluban. Ez valami szocialista divat lehetett errefelé. Amikor ideköltözött, sokat töprengett azon, hová lett az emberek szépérezéke. A kerítés mellett egy üvegház rozsdás csontváza meredezik. Utoljára talán harminc éve használhatták. A malacszemű a fészter mellett raktározza a lopott fát. A hordó megint füstöl.

Felér. Túl a gerincen irtás. Kerületi a tönköket, feltárul előtte a völgy. Ide senki nem jár, csak ő. Még sohasem találkozott itt emberekkel. Ez az övé. Itt szokott sírni.

Brezovina zsákfalu. Egyetlen úton lehet megközelíteni. A többi oldalról hegyek határolják. Nem a disznószemű az egyetlen fura alak a környéken. Ott van például a vadászkalapos. Egészen mitikus, kortalan figura. Mindig ott dülöngél a falu főutcáján. A brezovinai

kísértet. Csak így emlegetik egymás közt a gyerekekkel. Télen-nyáron ugyanaz a terepszínű kalap és kabát. Az arca vörösre cserzett, hatalmas, kócszínű bajsza eltakarja a száját.

Kobolica. Errefelé így hívják a farsangi felvonulást. Ilyenkor bezárkózik a lányokkal a fürdőszobába. Annak van a legkisebb ablaka. Kint ordibálás, duhaj énekszó, éktelen csörömpölés, láрма. Be akarnak jönni, döngetik az ajtót, az ablakokat, rángatják a kilincset. Minden háznál táncolnak a gazdasszonnyal, itatni kell őket. Hozzájuk a dombra a vége felé jönnek mindig, már jócskán elázva. Fél tőlük. Milyen vagy te, nem becsülöd a népszokást.

A fogatlan öregasszony a falu közepén lakik. Formátlan, testes alakját mackónadrágba gyömöszöli. Folyton az utcán lebzsel, összevissza beszél, ordibál mindenkivel. Ez itt a lányom, tol maga elé egy szőke fürtös, bársonyos arcú teremtést. Gondját viselem, még az ablakot is kicseréltettem a házon. Ne mondják, hogy nem jól nevelem.

Szemével felméri a tájat. Repülni szeretne. Szédülve forogni a hegyek méregzöld vonulatai felett. A természet szürrealitásába menekülni az emberi nyomorúság bugyraiból.

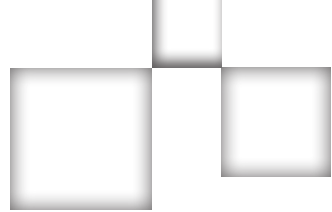
Ehhez fogható régi templom nincs több a környéken. Falusi gótika. Tömzsi torony a dombtetőn, a szakadék felett. Bent picike gótikus szentély. A berendezés bájos népi barokk. A szószéket bumfordi angyalkák tartják. Legszívesebben megsimogatná őket. Hívogat az anyag, a háromszáz éves öblök és cirádák. Kecses Mária-szobor. Kezében neonzölden világító elektromos rózsafüzér lóg. Barbárság. Az oltárkép csigavonalas oszlopain gombostűkkel felszurkált papírszívecskék. A testén érzi a szúrásokat.

Mindenki tiszteli őket a faluban. Jámbor, istenfélő házaspár, soha nem hiányozhatnak a misén. Tíz gyereket neveltek fel, mindegyikből tisztességes, derék ember lett. Az egyik papnak ment. Nagy büszkeség ez egy falunak.

Talán sosem látott még ilyen festői fekvésű temetőt, mint a brezovinai. A sírokon ugyanaz a három-négy vezetéknev. Šupej. Masný. Gelatka. Mindenkit így hívnak a faluban. Vajon őt is ide fogják eltemetni? Egy idegent?

Errefelé többször láttak már medvét. Legalábbis Miro ezt állítja, márpedig nála jobban senki sem ismeri a környéket. Kicsit fél. De nem mond le a magányos kóborlásról. Az erdő illata részegítő.

Éjszaka valaki letörte a ház előtt parkoló autójuk rendszámabláját. Vagy kétszáz méterrel odébb találják meg, a szántóföld közepén. A kuka is eltűnt a kapu mellől. Csak jó pár hét múlva kerül elő a falu másik végéről. Addigra már vettek egy újat.

Tavasszal a legszebb itt. Ahogy a csupasz, barna hegyoldal kiszöldül. A zsenge világoszöld ezernyi árnyalata. A csoda csak néhány hétig tart. A nyár beköszöntével a zöldek egységessé sötétülnek.

Nem szeret lemenni a faluba. Zavarják az összevissza házak. Az az érzése, minden ablakból figyelik. A szagot sem szereti. Az út menti árkokban bűzös lé csordogál. Csatornázás nincsen, pedig ígéretik már húsz éve. A helyiek úgy oldják meg a dolgot, ahogy tudják. Kinek kell itt csatorna. Nem fognak érte fizetni. Inkább kivezetik az utcára a szennyvizet.

Sötétben minden más. Cuppog a sár a lépése alatt. Csak menni, menni. Az erdő szélén megtorpan. Félelmetes bőgés, ordítás, rohanó paták alatt recseg a gally. Mintha az összes vadállat ide gyűlt volna. Haragszik magára, amiért nem mer belépni a fák közé.

Új káplánt kapott az egyházközség. Negyvenes lehet. Kissé puffadt arca még sejteni enged az egykor nemes vonalú orrot, száját. Soha, egy pillanatra sem mosolyodik el. Filozófiai témákról prédikál. Egészen jól. Mit érhetnek ebből ezek az asszonyok, gondolja magában. Ez az ember nem ide való. Később elér hozzá a mendemonda. Iszik. Azért száműzték ebbe az isten háta mögötti faluba.

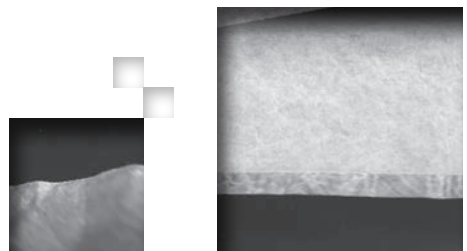
Szentivánjé. A dombhát tetején máglya magasodik. A hatalmas, gúla alakú faszerkezet autógumival tömve. A falu fölött tömény fekete füst terjeng. Be kell csukni az ablakokat. Egyik évben még a rendőrséget is fölhívta. Nem tudnak mit tenni, azt mondták. Gyerekkoromban volt az igazi, meséli a helyi ácsmester. Akkor még le lehetett gurítani az égő gumikat a hegyről.

A máglya helye még három nap múlva is füstöl. A falu fekete ködbe burkolózik.

Tunde? Ilyen név nincs is, mondja a gumigurigató ácsmester a lányának. Én majd inkább Táňának foglak hívni. Szó, ami szó, nem kedvelem a magyarokat, teszi hozzá. Ezer évig uralkodtak felettünk. Erre most mit lehet mondani? Bocsánat, hogy én is magyar vagyok? Megereszt egy kényszeredett mosolyt.

A három nyírfá magányos szigetként áll a szántóföldek közepén. Innen lenézve csupa hullám a világ. Szeszélyesen kanyargó, bozóttal benőtt mezsgyék választják el egymástól a barna, sárga, zöld földcsíkokat. A nyírfák levelei finoman zizegnek a szélben.

Kitagadták a fiukat. A papot. Ördögöt üzött egy idősebb nőből. Az ördög bizonyult erősebbnek. A nő az ujja köré csavarta a férfit, most együtt élnek. Rettenetes szégyen. Azóta a családban tilos kimondani a nevét. Nincs. Meghalt.

Várjon csak, szólítja meg a néni a szélső házból. Ezt a könyvet magának adom, több hasznát veszi, mint én. Csodálkozva nézi a borítót. Václav Havel esszéi magyar fordításban.

Reggeli ködök. Szereti a hajnali futást. Nedves a fű, átázik a cipője, csupa lucok. Felfelé futni szenvedés, de fent minden fájdalmat elfelejt. Nézi, ahogy a reggeli pára átadja helyét a fénynak.

A bolond asszony szőke lányából tíz év alatt tenyeres-talpas, közönséges arcú debella lett.

Őszi reggeleken nem látszik a várrom a szomszédos hegyen. Fokozatosan sejlik csak elő a ködből. A hegyoldalak színorgiáját lassan felváltja a szürkesség. A lombhullató fenyők sárga háromszögei még sokáig dacolnak az elmúlással.

Visszajutott hozzá, mit beszélnek a faluban. Hogy be akarja vezetni a magyar nyelv-oktatást. Nevetséges.

Hír a helyi lapban. Mély fájdalommal szívünkben, de az örök élet és az isteni irgalom végtelenségének reményében tudatjuk, hogy életének 50., papságának 28. évében elhunyt Norbert Haluška nagytiszteletű úr.

Anyá, úgy féltem. Behívott a bácsi. Tudod, az a szemüveges, a kanyarban. Meghül benne a vér. Mit csinált veled? Bántott? Hozzád ért? Nagyon féltem. Behívott egészen a konyhába. Mindenhol agancsok voltak a falon.

A szikláknak messziről csodájára járnak. Ilyen turisztikai látványosság nincs még egy egész Szlovákiában. Szinte érthetetlen, hogyan lehetett ilyen éles, tűhegyes sziklaszirtekre várat építeni. Mára már csak néhány kőrakás maradt belőle.

Az a kisgyerekes család is a várba igyekezett. Egy sziklabarlangba húzódtak a vihar elől. Nem tudták, hogy a kőzet tele van ércvel. A villám egyből végzett az anyával és a kisebbik gyerekekkel. Az apa eszméletét veszítette. Az ötéves kisfiú valahogy lejutott a völgybe. Ő hívott segítséget.

A vadászkalapos kísértet egyszer csak eltűnt. Pedig azt hitte, örök életű. Üres a főutca.

A sziklák tetejéről gyönyörű a naplemente. Ha siet, fél óra alatt fent van. Szédül, ahogy lenéz a mélységbe. Le kell ülnie. A völgyet egészen betölti a sárga ragyogás. Árad, megállíthatatlanul. Átjárja a bőrért, a csontjait. Feláll. Súlytalan a teste. Belelég a fénybe.

SOKNYELVŰ A VISEGRÁDI TÉRSÉG IRODALMA

VISEGRÁDI FORDÍTÓI KEREKASZTAL
AZ IDEI PÁRKÁNYI AQUAPHONE FESZTIVÁLON

Deák Renátával, Eva Andrejčákovával és Mészáros Tündével Király Edit beszélget a MULIVILL, Multilingual Visegrad Literature projekt keretében, a Nemzetközi Visegrádi Alap támogatásával

KIRÁLY EDIT: Arra gondoltam, hogy mielőtt elkezdünk egyenként konkrét művekről beszélgetni, a fordítás általános kérdéseit is érintenünk kellene. Egy idézetet szeretnék felolvasni Paul de Mantól, aki azt mondja, hogy „a fordítás sohasem nyújtja azt, amit az eredeti adott. A fordítás az eredetihez képest mindig másodlagos, a műfordító már eleve vesztes a saját csatájában”.

Szeretném megkérdezni, mit gondolnak erről az idézetről a velem egy asztalnál ülők?

EVA ANDREJČÁKOVÁ: Aki már megpróbálta a műfordítást, az biztosan egyetért azzal, hogy bizonyos szempontból ez így igaz. De azért nyílik itt egy hatalmas tér a nagyon kreatív munkára is, ami ezzel együtt hatalmas kihívás, viszont minden kétség ellenére érdemes birkózni ezzel a feladattal.

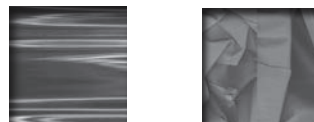
DEÁK RENÁTA: Hát igen, egy csomó ilyen *bonmot*-t lehetne mondani a fordításról. Ha nem lenne fordítás, akkor nem lenne világirodalom. És hát küzdünk a szövegekkel mindig, és tényleg, ahogy Eva mondja, vannak veszteségek, de vannak nyereségek is a fordításban.

Vannak nagyon szkeptikus, irodalomelmélettel és fordítással foglalkozó szakemberek, de vannak optimisták is. Most egy nagyon pesszimistát hoztál föl példának, de ezek a pesszimisták egyébként sokkal inspirálóbbak tudnak lenni, mint az optimisták...

Szóval... igen, ez egy érdekes játék, és tudjuk, hogy nem vagyunk képesek teljes mértékben visszaadni azt, amit a szerző leírt a saját nyelvén, de mi a fordítás nyelvén próbáljuk nem csak hűségesen lefordítani a művet.

MÉSZÁROS TÜNDE: Az a helyzet, hogy igazából nemcsak a műfordító vesztes, hanem vesztes a szerző is. Veszít azzal, ha átültetik. Nyilván rengeteget nyer, de veszít is valahol, ugye? Mert az a szöveg már más. Ahogy Esterházy Péter is mondta, valamelyik németországi nagy könyvvásáron, a saját könyve német fordítását felemelve: *ebben a könyvben egyetlen szó sem az enyém*. Hiszen mindig valaki máson átszűrve jön vissza, a szöveg, és tulajdonképpen ilyen módon vesztes minden olvasó is, aki nem az eredeti nyelven olvassa. De azért hiszem, hogy jó fordítás esetén a veszteség-nyereség aránya kiegyenlítődik.

E.A.: Szerintem ez ebben a formában nincs így... Nem jól van föltéve a kérdés, ha ez kérdés. Ennél bonyolultabb azért. Ezen is el lehet filozofálni.

K.E.: De ez nem kérdés, ez provokáció.

D.R.: Egyébként jók ezek a provokációk. Szegedy-Maszák Mihálynak is voltak hasonló provokációi. Szerinte Esterházyt nem lehet lefordítani, vagy ha lefordították, akkor az már nem Esterházy.

K.E.: A másik véglet vagy az ellenpontja ennek az, amikor azt mondjuk, amikor megszületik egy szöveg magyarul, amit eredetileg szlovákul írtak, vagy megszületik egy szöveg szlovákul, amit eredetileg magyarul írtak, hogy megérkezett a magyar vagy a szlovák irodalomba. Hogy tehát a műfordítás lényegében a saját irodalmat gazdagítja, azt a nyelvet, annak a nyelvnek az irodalmát, amiben megteremtjük, újrateemtjük ezt a szöveget. Nem akartam a műfordítás teljes hiábavalóságát prédikálni, inkább a nehézségét jelezni.

És még valami fontos van ebben az idézetben, mégpedig a fordító láthatatlansága, amiből a másodlagossága is következik.

A FORDÍTÓ LÁTHATATLANSÁGA

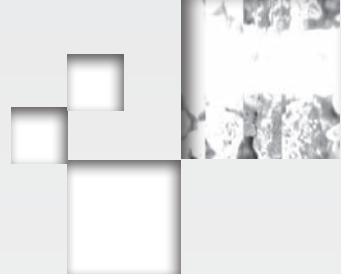
K.E.: Ha Esterházy, mint Tünde említette, azt mondja, hogy ebben a könyvben egyetlen szó sem az övé, akkor megkérdézi az ember, hogy ez esetben miért nem szerepel a műfordító mondjuk a címlapon. Erről ti mit gondoltok? Azt, hogy a műfordító szolgálja a művet, és ezért maradjon láthatatlan, vagy legyen láthatóbb annál, mint amennyire a hagyomány ezt megengedi?

E.A.: Erről elég sok vita volt az utóbbi években a szlovák irodalomban. És hát mindig a szövegtől is függ, illetve a fordító ügyességétől, továbbá attól, mit nyújt neki a szöveg, milyenek a lehetőségei, és hogyan áll a dologhoz a kiadó, amely láthatóbbá teheti a fordítót, mindenféle módon. Például hogy a könyv borítójára kiírja a fordító nevét. Ez néhány kiadónál Szlovákiában sikerült is.

M.T.: Ez pozitív irányba tendáló folyamat. Magyarországon fontos szerepet játszik benne a Magyar Műfordítók Egyesülete, melynek komoly célkitűzése is az, hogy a fordító – lehető leghatékóbbá váljon. Terjed is a trend, hogy a fordítót a címlapon hozzák a kiadók – mint valamiféle társszerzőt. De azért akad bőven kiadó, amelyik ennek ellenáll, például arra hivatkozva, hogy a borítótervező grafikus számára ez nehézséget okozna.

Mindenképpen szeretném megemlíteni, hogy a legelső, aki Magyarországon feltűntette a borítón a fordító nevét, a Kalligram volt, 2014-ben. Az újítás ötletgazdája pont a grafikus, Hrapka Tibor volt, és a fordított Kalligram-könyveken azóta is mindig címlapon szerepel a fordító. Talán épp a Kalligram példáján felbuzdulva döntött aztán a modell mellett több komoly kiadó.

A másik dolog, hogy a fordítótársadalomnak össze kell tartania – gyakran előfordul például, hogy írnak egy kritikát, recenziót, vagy más módon beszélnek szakemberek különféle fórumokon egy könyvről, egy fordított könyvről, és ezt néha sikerül anélkül megoldaniuk, hogy megemlítenék a fordítót. És akkor az illető kolléga, aki ezt épp észreveszi, szól a többieknek, és ha

mondjuk egy Fb-posztról van szó, akkor odaseregünk, és mindnyájan benyomjuk a poszt alá kommentben a #namethetranslator hashtaget. A *Name The Translator* voltaképpen egy, a műfordítók láthatóságát célzó világgkampány. A hashtag figyelmeztet arra, hogy hahó, az adott szöveg nem magyarul íródott eredetileg (vagy az adott fordításkötet nyelvéen).

További rendkívül pozitív példája ennek a háromnapos Irodalom Éjszakája Budapesten és Debrecenben (Prágában és Pozsonyban is létezik a hasonló szerkezetben működő *Noc literatury/ Noc literatúry*). A magyarországi eseményen 24 ország irodalmából olvasnak fel rövid szemelvényeket roppant izgalmas helyszíneken profi színészek; az idén épp a Katona József Színház színművészei. Az eseményt komoly kampány előzi meg, ahol a fordítókra ugyanannyi figyelem jut, mint a szerzőre meg az előadóművészre. Arcképes ismertető, a felolvasásokon mindig elhangzik a fordító neve – úgy érzem, hogy ez így nagyon jó irányba halad, hogy a fordítóknak a tulajdonképpeni, erősen idézőjelesen értendő „társszerzőségét” a szakma mellett egyre inkább kezdi felismerni az olvasóközönség is.

D.R.: Egyébként különböző országokban más a tradíció. Például az orosz irodalomban ki szokták rakni a fordító nevét. Szlovákiában Eva könyve egy nagy kiadónál jelent meg, az ő neve nincs a borítón. Az Esterházy-kötet egy kisebb kiadónál jelent meg, és a fordító neve a borítón van. Szerintem Magyarországon is hasonló a trend, hogy a kisebb kiadók nyitottabbak a változásokra, jobban lehet velük kommunikálni, családiasabb a kapcsolat, nem úgy, mint a nagy kiadóknál, ahol gépiesen mennek a dolgok, és gyakran nem is lehet a szerkesztővel vagy a főszerkesztővel kommunikálni.

Jó, ha látható a fordító neve a borítón, mert a fordító felelős a könyvéért. És igen, nyilván a fordító mindig benne van a műben. Ha akarja, ha nem, egyszerűen az ő alkotása. Szakmai tudás és kreativitás nélkül nem lehetne fordítani. Nemcsak jó műfordítások születnek, rosszak is. És a rossz fordítás esetében is fontos, hogy ott legyen a fordító neve, mert azért is felelősséget kell vállalni.

M.T.: A „ki tehet erről, meg ki tehet arról” vonatkozásában van még egy nagyon érdekes dolog: a fordító és a szerkesztő kapcsolata. Ezt is a saját, plusz sok kollégám tapasztalatából összegyűjtve hozom fel. Miután a fordító elvégezte a munkáját, akkor nagyon jó esetben, ez Magyarországon tudtommal egyetlen helyen létezik, a Magvető kiadónál, van egy kétkörös szerkesztés. Az egyik az úgynevezett kontrollszerkesztés, ahol van egy ember, aki az eredeti nyelvet is bírja, és egybeveti a fordított szöveget az eredetivel. És aztán van még egy belső szerkesztés, amit az irodalmi szerkesztő végez el; utána jön még a korrektúra (az utóbbi kettő minden kiadónál megvan tudtommal). Tehát ez lenne a dolgok rendje, de általában megelégszenek az irodalmi szerkesztés plusz

korrektúrával. Ezeket pedig nagyrészt olyan személy végzi, aki – kis nyelvek esetén – nem is beszél az adott nyelvet. Nagy nyelveknél ez nyilván más. És gyakran hallok kollégákat olyasmire panaszkodni, ami az én első könyvemnél is előfordult, hogy a szerkesztő nem beszélt meg a fordítóval, hogy milyen változtatásokat, milyen módosításokat végez. Holott ugye az ostor a fordítón csattan, hiszen, ahogy mondom, ő viseli a felelősséget a szövegért. Az említett első könyvfordításomnál is ez történt. Megjöttek a tiszteletpéldányok, örültem, felütöttem a kötetet, és csak néztem – ezt nem én írtam, nem így írtam... Felért egy arculcsapással.

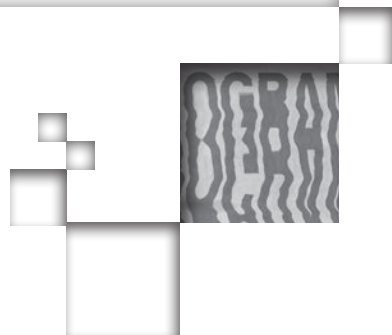
Nem sokkal ezután részt vettem a Műfordítók Egyesületének szakmai hétvégéjén, ahol az egyik program a fordító és a szerkesztő kapcsolatáról szólt. Egy fordító és egy szerkesztő kolléga beszélgetett, és kezdő fordítóként ez volt számomra talán a legfontosabb irodalmi eszmecsere, amin részt vettem: itt ugyanis megtanultam, hogy a fordítóé az utolsó szó. Ezt viszont néhány szerkesztőn elég nehéz átverni. Az viszont nagyon jó, ha a fordító és a szerkesztő kommunikál, vitatkozik. Karádi Éva az egyik kedvenc szerkesztőm, mert mi ketten nagyon jól le tudjuk vitatkozni a dolgokat komoly érvekkel, és olyan is előfordul, hogy nem tudunk dűlőre jutni, mert egyikünk sem enged; ilyenkor azt mondjuk, hogy oké, döntsön egy harmadik szakmai fél.

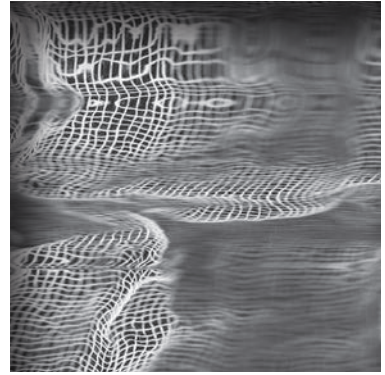
Akkor mindenesetre megtanultam, hogy én vagyok a felelős minden szóért, mindent látnom kell, minden változásról tudnom kell. Pontosan azért, mert az én nevem áll akár a borítón, akár belül a könyvben.

E.A.: Még talán egy picit összefügg ezzel, vagy talán nem is picit, az is, hogy láthatóbb a fordító egy társaság tagjaként. És akkor jobban oda lehet figyelni a jogaira is, arra, hogy milyen szerződések születnek a fordítással kapcsolatban, mennyit fizetnek neki stb. Mindez összefügghet azzal is, mennyire látható a fordító a könyv borítóján.

MI DÖNTI EL, HOGY A KÉTNyelvűEK KÖZÜL
KIBŐL LESZ SZLOVÁK ÉS KIBŐL MAGYAR FORDÍTÓ?

K.E.: Most közelítsünk ehhez a térséghez, amiben élünk, meg pillanatnyilag vagyunk. Lehet, hogy ez egy borzasztóan naiv kérdés, és nevessetek ki érte, de én kívülállóként mindig rácsodálkozom erre a magyar–szlovák világra itt a Duna mellett és a Duna mentén. Mi dönti el, hogy a kétnyelvűek közül kiből lesz szlovák és kiből magyar fordító?

E.A.: Szép kérdés, és ez talán individuális. Mindenkinek megvan a saját útja, amely a fordításhoz vezette, lehetséges az iskolán keresztül, és a bölcsőn keresztül szintén. Ha beszélhetek magamról, én sosem gondoltam volna, hogy fordító leszek. A magyar nyelvet megkaptam a családban. Persze ez konyhanyelv volt, és az is maradt sok éven keresztül. Nem tanultam a magyar nyelvet iskolában, és egy ideig nem is használtam, úgyhogy évek teltek el, hogy nem használtam, és nem voltam kapcsolatban a nyelvvel.

És akkor jött egy fordulat, találkoztam Renivel, és valahogy bátrabb lettem, megpróbáltam. Mivelhogy mint újságíró szövegekkel foglalkoztam, írtam, olvastam, így összejött valahogy, és... és ment. Ment. Eleinte persze, először sokat próbálkoztam csak úgy otthon, bezárkózva, hogyan lehet visszatérni a nyelvhez, hogy tudok-e olvasni magyarul, mit értek belőle, mennyire értem a tartalmát, a szövegeket stb. És minél többet foglalkoztam vele, annál érdekesebb és annál csodálatosabb világ nyílt meg számomra a fordításon keresztül.

D.R.: Ha jól emlékszem, Eva, te szlovák szakos voltál.

E.A.: Igen, én szlovák szakos voltam.

K.E.: És te, Renáta?

D.R.: Nagyon sokan vagyunk kétnyelvűek ebben a térségben. És meghatározó, hogy milyen iskolákat végeztünk, amelyik nyelvet erősítjük meg, arra kellene fordítani.

M.T.: De vagyunk sokan Szlovákiában magyarok, több százezeren, még sincs több százezer fordító. Tehát ez egy nagyon specifikus helyzet itt nálunk, és nagyon sok fordítás is születik. Ami érdekes, hogy nagyon kevesen tanulják a szakmát mint fordítást. Hármunk közül... nem tudom, Reni, te tanultad?

D. R.: Én jártam hungarológiára, de fordítást minimálisan tanultam. Ez nem feltétlenül olyan szakma, amit meg lehet tanulni az egyetemen. Ugyanúgy, szerintem, mint ahogy az írást sem lehet megtanulni. Lehet bizonyos készségeket szerezni, de a műfordítás többet igényel.

E. A.: Az is érdekes, hogy mivel nagyon sokan vagyunk, akik beszéljük mind a két nyelvet, néha nem is tudjuk, hogy ennek értéke van. Használjuk, ahol éppen kell, de számomra is csak huszonegynéhány éves koromban derült ki, amikor olyan környezetbe kerültem, ahol nem tudtak magyarul. És az, hogy én tudtam, érték lett. Akkor döbbsentem rá, hogy ezzel lehet valamit kezdeni. És jött az igény, amikor a szlovák kollégák rákérdeztek, te miért nem fordítasz, hiszen neked van egy ilyen adottságod.

K. E.: És te, Tünde?

M. T.: Mondtál az előbb egy olyat, hogy nem tudom, hány százezer kétnyelvű ember él itt, de nincs ugyanennyi fordító, és látom valahol a hátsó sorokban Hizsnayai Ildikót – lehet, hogy ő meg

tudná mondani, ki az, aki azt mondta, hogy de, ennyi fordító van közöttünk, csak nem mind műfordító. Mindenesetre az ő könyvében olvastam, hogy ahányan vagyunk kétnyelvűek, annyi fordító van tulajdonképpen. Ha nem is műfordítók, de fordítók vagyunk valahol mindnyájan. Visszatérve a kérdés egy másik rétegéhez: vegyes házasságban felnövő emberek esetében az elsődleges nyelvről az iskola tannyelve dönt.

K. E.: És ehhez képest az, hogy az ember hol él, az kevésbé fontos? Ezt most különösen Renátához fordulva mondom, hiszen te, Renáta, Budapesten élsz, és szlovákra fordítasz.

D. R.: Igen, de ez véletlen, a férjem budapesti, én eredetileg nem terveztem Budapesten élni, de így alakult. A család miatt vagyok ott, de próbálok kétlaki lenni, kapcsolatot tartani a szlovák irodalommal, irodalmi közzeggel és egyáltalán a kultúrával. Ezzel foglalkoznom kell. A gyerekeim Budapesten nőttek föl, de beszélnek szlovákul is, csehül is értenek és olvasnak.

KULTÚRÁK KÖZÖTTI FORDÍTÁS

K. E.: Még egy általánosabb kérdés. A műfordítót mindig a nyelvel azonosítják. Ő az, aki kétnyelvű, és aki az egyik nyelvre, ami nyilván az erősebbik nyelve, fordít. De mennyiben fontos a fordítás kulturális része? Mit mondanátok, van-e jelentősége annak, hogy az ember az egyik kultúrából a másikba fordít egy szöveget? Azaz nem egyszerűen szövegeket fordít, hanem az egyik kultúra darabjait fordítja egy másik kultúrába.

M. T.: Ez nagyon érdekes felvetés, mert mindig az a kérdés, hogy melyik két nyelv közötti, melyik két kultúra közötti fordításról van szó. Mi privilegizált helyzetben vagyunk, mert a mi kultúráink, a szlovák és a magyar annyira, de annyira hasonlóak. Akkor kellett rádöbennem, hogy mennyire, amikor Prágában éltem jó pár évig. A csehek meg a szlovákok ugye testvérnemzetnek lettek aposztrofálva, de semmi sem lehetne távolabb a valóságtól, mint ez az állítás. A csehek, ha létezik egyáltalán olyasmi, hogy nemzeti karakter, akkor sokkal inkább a német kultúrkörhöz tartoznak.

A magyarhoz legközelebbi nemzet pedig így karakterológiaiag egészen biztosan a szlovák. Az egész kulturális háttérünk is nagyon közeli. Nyilván vannak specifikumok, mondjuk nem ugyanaz egy szlovák hegyi tanya meg egy dél-alföldi kis tanya, mégis megvan az, hogy nem kell túl sokat magyarázni, egyrészt a közös történelemnek köszönhetően, másrészt meg a negyvenöt utáni fejlődés is ugyanabba az irányba ment. A magyar és a szlovák között nem szorul magyarázatra például egy olyan kijelentés, hogy *bementem a pártbizottságra*. Angolul ugyanezt

már melósabb visszaadni valamilyen módon, és akárhogy adjuk is vissza, tapasztalat híján nem ugyanazok az árnyalatok jönnek vissza.

D. R.: A szlovák–magyar fordítók speciális helyzetben vannak. A magyar irodalmat japánra fordítani egy másik feladat. De csak lengyelre fordítani is teljesen más. Lengyelországban azt, hogy ki a kuruc és ki a labanc, meg kell magyarázni. De Szlovákiában nem fontos. A közös múlt nekünk segít a közvetítésben, de persze nehezíti is a helyzetünket, mert mivel szomszédok vagyunk, bonyolult a viszonyunk, és a politika is folyamatosan használja, ahogy éppen megfelel neki.

Az utóbbi évtizedekben a szlovák közeg megváltozott. Megváltozott a viszony a magyar más-ság iránt. Nagy kulturális változás történt, például Veronika Šikulová, akit Tünde fordít magyar-ra, a könyvébe egy egész oldalas magyar szöveget betesz, beszél a saját, nem etnocentrikus identitásáról, ez a szlovák kulturális identitás bonyolítása irányába mutat. Nagyon sokan hivatkoznak a magyar nyelvű nagyszülőkre, gyökerekre. Ez egy nagyon specifikus irodalmi dolog, amivel a fordító tud dolgozni. Nekünk ez, mint fordítóknak, teret ad arra, hogy mi is megtehetjük, használhatjuk a magyart a szlovák szövegben, bonyolítjuk a szöveg identitását.

Valahol Grendel Lajos kezdte ezt, az ő könyvei ilyen vegyes identitásúak voltak. Ez a hibrid identitás most már a szlovák regényekben is jelen van.

Grendel egyébként nagy inspirátor volt a szlovák irodalom részére. És nagyon elismert a szlovák kollégák közt is (fordítója Karol Wlachovský).

K. E.: És te, Eva, mit gondolsz erről?

E. A.: Eleinte eszembe sem jutott volna, hogy Szlovákiában a magyar nyelv egzotikum lenne, mivelhogy számomra természetes volt ilyen közegben felnőni, illetve élni egy darabig. Utána jött az az időszak, amikor ezzel találkoztam, tehát hogy ez valami egzotikum. És ahogy most Reni mondja, valóban, ez megváltozott. Tényleg sokkal mélyebben próbáljuk megérteni ezt a viszonyunkat. És igen, például Závada Palinál ez annál érdekesebb, hogy mint szlovák származású tótkomlói magyar írónak milyen csodálatosan sikerült a tótkomlói nyelvet belekomponálni a műveibe.

D. R.: Szerintem ő minimálisan komponálta bele. Ezt a szlovákban lehet inkább megcsinálni. Jobban érted szlovákul a tótkomlói nyelvet, mint magyarul.

E. A.: Erről, ne haragudj, erről még egy kicsit beszélnék, hogy ez viszont egy óriási játék, ami a kezünkben volt, mert a tótkomlói nyelv a szlovák irodalmi nyelv hátterén nagyon vicces. Ezt a magyar regényben csak minimálisan tudja a szerző megcsinálni, de azért bevisz a szlovákba, és ez egy akkora pikantériát ad a szövegnek, hogy egészen más szintre hozza. Ez az a helyzet, amikor nem veszítünk a fordítás során, hanem nyerni is lehet. És ilyen szituáció sok van, egyre több.

M. T.: Még ehhez én is kapcsolódnék, az ellenkező irányból, mert ugye főleg a szlovák irodalomban jellemző ez a kilépés a nemzeti sterilitásból valahogy, ami egyrészt egy kihívás a fordítónak, mert mit csinál az ember akkor, amikor a forrásnyelvi szöveg tele van pakolva a célnyelvi szavakkal, amiknek a megléte ugye jelent valamit, utal valamire az eredetiben, ami a magyar fordításból részben vagy egészben elveszhet.

Ilyen esetekben trükközni kell, játszózni, de technikai kérdésekbe most nem mennék bele. Másrészt viszont csatlakoznék ehhez a nagy játszótér-érzéshez, tehát hogy az efféle bonyodalmak adnak egy tág teret, ahol a fordító valóban ki- és megélheti a kreativitását, nem úgy, mint egy ilyen szempontból sterilebb, egyszerű elbeszélő szövegnél.

MENNYIRE VAN NYITOTTSÁG EGYMÁS IRODALMÁRA?

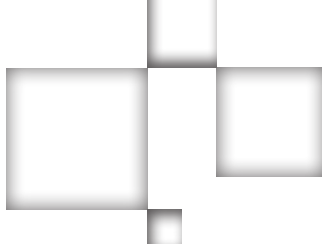
K.E.: Most még egy pillanatra, Tünde, nálad maradnánk, mert ugye te vagy az, aki magyarra fordítasz. Szerinted ez a nyitottság Magyarországon is megvan a szlovák irodalom iránt?

M.T.: Hát ha helyesen értettem a kérdésedet, akkor most ez arra vonatkozna, hogy a szlovák irodalomnak van-e valamilyenfajta befogadása, reflexiója Magyarországon.

A tapasztalat az, hogy a szomszéd a legkevésbé érdekes. Ez így nyilván egy sarkított igazság, és nem csak az irodalomra vonatkozik – hasonló a helyzet például a prágai embernél, aki soha, egyetlenegyszer sem megy ki mondjuk Vyšehradra, vagy valami más, neves helyre, amit azok, aki csupán látogatói a városnak, nem hagynának ki. Szóval a prágai nem megy ki, mert azt mondja, itt élek, bármikor mehetek. Ergo nem megy ki soha. Így az átlag magyarországi olvasó, ha bemegy a könyvesboltba, mit választ? Vagy a saját, tehát a magyar irodalmat, az nyilvánvaló. A fordításirodalmakból pedig az angolszász név a vonzó. Ezt te valószínűleg tudod, mert a németről fordító kollégáknak ugyanez a keserves tapasztalatuk. Tehát egy szlovák, mondjuk egy Daniela Kapitáňová vagy egy Silvester Lavrík, ezek ismeretlen nevek számukra, és nagyrészt azok is maradnak. De aki elkezd egyszer szlovák irodalmat olvasni, ami általában véletlenszerűen történik, legközelebb már nyitottabb lesz rá. És a jó élmény suttopropagandával terjed. Adjá tovább, adják tovább a könyvet, ami tetszett.

D.R.: Szerintem nem olyan rossz a helyzet. Volt most egy nemzetközi műfordítói szeminárium Körmöcbányán, ahol találkoztak a szlovák irodalom fordítói, a németre, angolra, lengyelre, csehre, magyarra fordítók. Mindenhol gond van, tehát mindenhol nehéz átvinni és újat mutatni az olvasónak, mert tényleg az ismerőst és a nagy nevet keresik.

De a szakmában szerintem van nyitottság és van kíváncsiság is, és ez nagyon fontos, mert ott kezdődik minden. Ha fontos magyar írók írnak a szlovák irodalomról, vagy csak elmondanak

egypár pozitív mondatot, az nagyon sokat számít. De ha megnézzük Esterházy Duna-könyvét, ami 1991-ben jelent meg, végigmegy a Dunán, és Pozsonyban nem áll meg.

K.E: Onnan lefelé sincs.

D.R: Onnét lefelé kicsit több van, de Pozsony nincs. Kicsit van Dunaszerdahely, ahol viszont nincs Duna. Azóta írt néhány regényt, amiben viszont a szlovákok benne vannak, mert lett egy személyes kapcsolata Szlovákiával, lett egy barátsága a Kalligram igazgatójával, és megjelent több könyve szlovák fordításban.

K.E: Erre mindjárt visszatérünk, mert ez a következő témánk. Arra szeretnék még egy kicsit ráköttni, hogy én úgy gondolom, hogy ez nem csak személyes. Nem elhanyagolható az a különbség, hogy mekkora magyar kisebbség van Szlovákiában, és mekkora szlovák kisebbség van Magyarországon. Tehát hogy ez mindenképpen meghatározott. Egyszerűen az, hogy van egy tömeg, tudod, mihez lehet viszonyítani, és ahogy mondtad, hogy a szlovák szerzők egy jelentős része felfedezi magában azt, hogy igenis neki a nagyszülei magyarul beszéltek, hogy rengetegen kötődnek közülük valamilyen módon, ez pedig összefügg azzal, hogy mekkora magyar kisebbség van ott, míg ez fordítva nem működik. De nagyon érdekes dolog, hogy mostanában egyre több Magyarországon ismert író-költő és irodalmár mondja, hogy jaj, hát az én dédnagyszüleim is valahonnan Szlovákiából vagy a Felvidékről jöttek, és majdnem mindenkinek van valamilyen kötődése, csak ez sokkal inkább el van temetve, mert régebbi, vagy kevésbé visszakövethető, illetve számontartott, mint a magyar nagymama a szlovákoknál.

D.R: Nem, szerintem ugyanúgy van. Nekem az a tapasztalatom Budapesten, amit te most mondtál, sokan reagálnak hasonlóan, ja, persze, nekünk is vannak rokonaink Felvidéken, vagy az én nagymamám is onnét jött. Tehát ez van Magyarországon is, ez vice versa dolog, de ez a szlovák viszony Magyarországon nem olyan fontos, mint Szlovákiában a magyar, ahol reflektálja már az irodalom.

M.T: Itt azért azt is figyelembe kell venni, hogy ezek a szlovákiai rokonok egyáltalán nem biztos, hogy szlovákok. Néha azok, de gyakran magyarok.

E.A: Én csak annyit fűznék hozzá, csak egy ilyen icipici példa, hogy a fiam magyar iskolába jár, és most tanultak Petőfiről. Együtt tanultunk. Nemigen kapott olyan információt, hogy Petőfi anyja szlovák volt, nem tudott magyarul.¹

1 Ebben a kérdésben a magyar szakirodalom Arany János emlékezését tartja irányadónak: „Atyja felföldi kiejtéssel, de jól beszélt magyarul, anyja nem mindig ejtette tisztán a magyar szót, de folyvást beszélte.” (PÖM, VII. 416. – Levelezés. S. a. r. Kiss József és V. Nyilassy Vilma. Akadémiai Kiadó, 1964.). Bővebben ezzel többek között Margócsy István foglalkozik *Illyés Gyula Petőfi-könyvéről* című tanulmányában a Holmi 2009/8. számában (<https://www.holmi.org/2009/08/radics-ket>). (A szerk. megj.)

K.E.: Anyja és apja is szlovák volt, ő pedig Petrovicsként született. De az anyja például nem is tudott magyarul. A papája beszélt már, de előzőleg ez egy szlovák família volt.

E.A.: Pedig ez nagyon fontos dolog, és még mindig csak azt az információt kapják, hogy Petőfi Sándor a legnagyobb magyar költő stb. Az is, de nem csak az. A kontextust, a háttért gyakran nem tanítják.

K.E.: Érdekesebb lenne tényleg. Ezt az egyetemen szoktuk néha tematizálni. És a hallgatók számára ez tényleg nagy felfedezés.

AZ IRODALMI FESZTIVÁLOK JELENTŐSÉGE

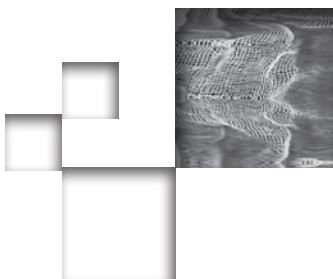
K.E.: Szerintetek az olyan könyvfesztiváloknak, mint amilyen például másfél vagy majdnem két éve volt Budapesten, ahol Szlovákia volt a díszvendég, azoknak van-e ilyen téren jelentőségük? Segítenek-e abban, hogy a magyar irodalom antennáit egy kicsit Szlovákia felé fordítsák? Vagy ezek inkább csak ilyen, hogy is mondjam, dömpingek, amiknek sok értelme nincs?

D.R.: Te ezt ne mondd nekünk így, mert mi csináljuk ezeket a fesztiválokat, ezek nagyon fontosak. A networking például. Ezekon találkoznak a magyar szerzők a szlovák szerzőkkel, a fordítók, a szerkesztők, a kiadók. Tehát ha más nem is történne, csak annyi, hogy ezek az emberek találkoznak, akkor az már egy nagyon nagy dolog. Mert máshol nincs alkalom találkozni. Ez évtizedes munka eredménye. Mert rátelepedett nagyon negatív módon mindenre a politika, egy csomó traumánk van emiatt. Nagyon fontos, ha elkezdik ezeket földolgozni az írók a műveikben, ha megkezdődik a traumatikus múltunk feldolgozása.

ESTERHÁZY DUNA-KÖNYVE SZLOVÁKUL

K.E.: Köszönöm. Picit akkor kanyarodjunk egy adott műhöz, Esterházy Péter szlovákul frissen megjelent *Hahn-Hahn grófnőjéhez*.

Itt szeretném elmondani, mert egy időben magam is foglalkoztam ezzel a könyvvel, hogy 1991-ben jelent meg, és előbb fordították le svédre és dánra, mint mondjuk a környező országok nyelvére. Ezt egyszer végignéztem és nagyon meglepett. Miközben azt gondolná az ember, hogy a Duna miatt le kellett volna fordítani, mert ugye ez egy dunai utazás leírása – persze lehetnek arról más elképzelések is, hogy miről szól ez a könyv, de nyilvánvalóan a Duna az egyik fonál, amire fel van fűzve. Hogy lehet az, hogy ez nem „fordult le” akkor? Tehát, hogy

a közép-európaiság, ami a könyv egyik fontos kérdése, az nem volt olyan hívószó, amire a környező országokban haraptak volna?

És nemcsak szlovákra nem fordították le, hanem emlékeim szerint szerbre és románra sem. Renáta, ezt mivel magyarázod?

D.R.: Erre válaszolj először te. Engem érdekelne, hogy te mit gondolsz erről. Szerinted miért?

K.E.: Fogalmam sincs, azt gondolom, hogy egyszerűen pontosan emiatt a szomszédsági dolog miatt. Én azt képezem, hogy Esterházy népszerűsége a német irodalmon keresztül érkezett más országokba, és amikor a német nyelven és a német nyilvánosságon keresztül bekerült egy európai köztudatba, akkor fölmerült az, hogy nem kéne-e ezeket a könyveket lefordítani más nyelvekre is. Urambocsá, még a Duna-könyvét is.

D.R.: Igen, ez biztos, hogy benne van, hogy a szlovák kiadók megvárják, mi történik Németországban. És nemcsak a szlovák kiadók, hanem a franciák, a spanyolok és mások is megvárják. 1990–92-es Csehszlovákia. Nézzük meg, hogy milyen helyzet volt. Ki adott ki magyar irodalmat fordításban? Melyik kiadó? Milyen fordítók voltak, hányan? A vasfüggöny éppen lehullott. És egy csomó problémája volt az országnak. Új kiadók születtek, a Kalligram, de még nagyon friss volt. Fordító se volt igazán, aki ezzel tudott volna foglalkozni, mert ilyen típusú irodalom, mint a *Hahn-Hahn grófnő pillantása*, nem volt Szlovákiában. Most ért meg az idő arra, hogy megjelenjen szlovákul.

E.A.: Viszont a posztmodern irodalom azért reflektálva volt már ezekben az években, és a hungarológia szak is létrejött akkoriban.

D.R.: De még pelenkás volt mindegyik. 90-ben kezdtünk, és 91–92-ben még nem voltunk sehol.

K.E.: Jó, ez nem is vád, mert hány olyan könyv van, amivel a magyar fordításirodalom adósa a világirodalomnak! Inkább a dolog dinamikája érdekel. Az az érdekes, hogy ugye ezt a könyvet azért is sztárolták annak idején, mert egyrészt volt egy Magris-könyv, amire ez felelt, tehát a *Hahn-Hahn grófnő*, ha akarom, egy Magris-paródia. És maga a Magris-könyv valami elképesztően népszerű és fontos lett egy időben. Az ember utólag nem is érti, vannak ilyen hisztériák! De utólag felfoghatatlan, hogy miért volt ez ennyire nagy dolog! Különösen Kelet-Európából nézve, amiről Magris eléggé pontatlanul, vagy talán túlságosan is tudóskodóan ír, és az ember ezt valahogy nem szívesen olvassa. De hát ugye a könyveknek is megvan a maguk sorsa. És akkor jön Esterházy, aki válaszol ennek a nyugat-európai szerzőnek, jóval viccesebb és szellemesebb szöveget ír, tele kétségekkel a Közép-Európa-gondolattal, -álommal kapcsolatban.

Picit azt gondolom, hogy ez a könyv, én nagyon szeretem, de nagyon erősen be van ágyazva egy bizonyos korba, amiről sokat mondott.

És azok a szlogenek, amikről szó van benne, ma így nem működnek, ez evidens. Persze a Duna jó, mi szeretjük. De egyébként a Duna mint politikai hívószó mintha ma nem lenne annyira erős, mint az 1990-es években volt. Mit csinál azzal az ember, hogy ez most nem egy abszolút aktuális könyv?

D.R.: Köszönöm ezt a kérdést. Én is feltettem magamnak.

Ha csak magamra gondolok, szerelmes voltam Közép-Európába. Ez az eszem megoldása volt minden nacionalizmus okozta problémára. Megszületett a Kalligram, fordította egymás után a szerzőket, új, fontos folyóiratok jöttek létre, az OS folyóirat, azt is a Kalligram adta ki, óriási dolog volt ez a Közép-Európa-gondolat. Én naiv vagyok, de nem vesztettem el a hitemet most sem, óriási és pozitív dolog volt, és most is az.

De hogy ezt miért most? Tartottam attól, hogy lehet, hogy késő van, hogy most nem lesz aktuális ez a könyv. De most már nem gondolom, mert azt hiszem, hogy ez a könyv nagyon fontos azért is, mert visszahozza a Közép-Európa-témát, és mert egy szabadsághimnusz. A regényírásról szól, az irodalomról, az írásról, reflektál olyan nevekre, mint Magris, Kundera, Danilo Kiš, akik most folyamatosan jelennek meg szlovákul. Kell ez a könyv, mert mindent megkérdőjelez. Találkoztam szlovák olvasókkal, az egyik költő, Michal Tallo, a másik író, a Veronika Šikulová, és mind a kettőnek nagyon pozitív élménye volt a könyvről. Sőt, Veronika Šikulová azt mondta, hogy szerinte ez az opus magnum, ha nem olvasta volna a *Harmonia Caelestis*, akkor azt mondaná, hogy ez a nagy könyv, és hogy ilyen vicces könyvet még nem olvasott életében. Tehát ha a szlovák irodalom reflektál rá, talán van értelme.

K.E.: Akkor rögtön jön a kérdés, hogy hogyan lehet ezt a viccet lefordítani. Mert ez az, ami nyilvánvalóan a legnehezebb Esterházyban. Lehet esztétikai koncepciókat kidolgozni vele kapcsolatban, de azt a primér örömet, amit ezek a szövegek okoznak, nehéz elemezni. Több-ször tapasztaltam, hogy a hallgatók, akik nem ismerték előtte Esterházyt, amikor felolvasott, bár nem tudták, pontosan miről is szól a szöveg, de végighullámozott a röhögés az egész publikumon. Ez majdhogynem érzéki sajátsága volt a szövegeinek, hogy lehet ezt átadni a másik nyelven?

D.R.: Hát figyelj, Esterházy zseniális volt, és zseniálisan tudta felolvasni a műveit, és ahogy olvasta, úgy értelmezte, és ezzel szórakoztatta a közönséget. Tehát ezt nehéz visszaadni, mert őt nem tudjuk helyettesíteni. De volt egy élményem, és az nekem egy életre elég. Meghívtak Losoncra egy irodalmi fesztiválra, ahol az volt a lényeg, hogy írók, költők, fordítók kaptak 15 percet, felmentek a színpadra, és felolvastak. Én az *Egy nő* szlovák fordításából választottam egy részletet. Egy új ruha volt rajtam. Kiültem a színpadra, és elkezdtem felolvasni, az emberek elkezdtek rö-

hőgni, borzasztóan, nagyon kínosan éreztem magam, azt hittem, hogy valami baj van, valami baj van velem. Valahol lyukas a harisnyám, kilóg a... nemtudom. Végig nevettek. A szövegen nevettek. Valami csoda van az Esterházy-szövegekben.

K.E.: Azt akartam még hozzáfűzni, hogy emlékszem, amikor megjelentek a német fordítások, ezek nagyon jó fordítások voltak, nagyon jó fordítók készítették őket, és akkor Wilhelm Droszte azt mondta az egyikre, hogy tudod, ez nem elég katolikus. És ez annyira vicces volt, hogy tulajdonképpen ezt most hogyan kell érteni? Hát hogy ez olyan nagyon protestáns. Na jó, oké, világos, hogy erre érti, ha nem elég katolikus, akkor túlságosan protestáns, de hogy mi az, ami katolikus benne? Mi az az íz Esterházynál, ami „katolikus”, amit bele kell fordítani? Te éreztél ilyet?

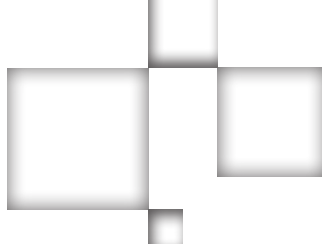
D.R.: Nem tudom, hogy elég katolikus-e. De van erre egy cselem, és szerintem Tündének és Evának is, hogy a szöveg elvét kell fordítani, soha nem fordítjuk a mondatokat, Esterházynál még a bekezdéseket sem, hanem a könyv egészét kell valahogy megfogni, és hagyni, hogy a szlovák nyelv szólaljon meg. És persze, amennyire lehet, tartani magunkat az eredetihez, de meg kell szólalnia a szlovák kontextusnak. Esterházynál is egyes könyvei másképp, más feladatokat adnak. Tehát mindegyik könyvével másképp kell dolgozni. A *Harmonia caelestis*nél az egyes mondatokkal különbözőképp kellett dolgozni, mert minden mondat egy külön világ.

E.A.: Csak azt akarom hozzáfűzni, hogy igen, rengeteg munka van mögötte persze, mivel magyar vagy idegen nyelvről szlovákra fordítjuk, hogy mennyi dikció maradhat benne a szövegben, ha nincs kicsiszolva. Rengeteg munka van vele.

D.R.: De ami fontos, hogy az öröm maradjon. Hogy ez az öröm legyen része a fordításnak. És akkor ez átjön a szlovák szövegen.

K.E.: Még egy kérdésem van Esterházyval kapcsolatban. Tudvalevő, hogy a művei tele vannak vendégszövegekkel. Egyébként az említett könyv egyben *ars poetica* is volt, mert arról szólt, hogy az írás sosem eredeti, hanem mindig valaminek a továbbírása. Mint a Duna. A Duna is folyik, folyamatosan történik, nincs igazi forrása, se pontosan meghatározható vége, ez nagyon fontos egyébként már Magris könyvében is, és ezt Esterházy átveszi.

Az ő szövegei is mintegy megtörténnek, mert átvesznek más szövegeket, és egy adott idézetből valami egészen mást tud csinálni. Ő egyébként panaszkodott, nem tudom, ez igazi panasz volt-e, vagy ahogy mondani szokás, Sáli, te dicsekszel, tehát lehet, hogy igazából dicsekvés volt, hogy Budapesten volt egy nagy népi játék, kitalálni, hogy honnan valók az idézetek.

Létrejött egy internetes oldal, ahol ezt a 2000-es évek elején gyűjtötték.² Mindenki meg akarta mutatni, hogy mennyire művelt, és hogy honnan származnak ezek az idézetek. Az az érdekes, hogy ez itt egy játék, Németországban viszont úgy próbálták ezt megoldani, hogy odaírták a *Harmonia caelestis* margójára, hogy kitől van az idézet, mert annyira rettegtek a copyright-ügyektől. Egy kevésbé ismert német író be is perelte Esterházyt, hogy tőle vett át valamilyen részletet. Most az a kérdés, hogy szerinted ezzel mit csinál a fordító? Te mit csináltál? Itt is egy halom idézet van, amit az ember vagy észrevesz, vagy nem. Kikerested?

D.R.: Az idézetekkel sok mindent lehet csinálni. Ahogy mondtad, ezek fordított idézetek is. Tehát ismerjük fel egy német szerzőnek a magyar fordítását, és találjuk ki, mit csináljunk vele szlovákul. Ezeknek a 90 százaléka nem jelent meg szlovák fordításban. Tehát nem tudom visszakeresni azt, ami nincs. Az, hogy ez idézet, a fordításban úgy mutatkozhat meg, hogy egy kicsit másképp hangzik a szöveg, vagy érezni, hogy ez valamiért más. Esterházy-nak mondtam, hogy nem tudom átadni azt, ami a magyarban van. Azt válaszolta, hogy nem baj, az a lényeg, hogy hangozzon versnek. És az elég. Azt, ami a magyar mögött ott van, nem tudjuk beletenni. De bele tudunk tenni olyat, ami a szlovák mögött van. Vagy a világirodalomban van. Vagy van extrém megoldás. Még a *Harmonia caelestisszel* volt egy esetem. Van benne két vicces, pikáns, vulgáris vers, amit nem akartam lefordítani, mert éreztem, hogy ez Magyarországon ismert lehet, tehát nem lehet lefordítani csak úgy. Akkor történt, hogy Michal Viewegh cseh írónak jelent meg egy regénye szlovák fordításban, amit én csak úgy érdekességből megnéztem, hogy hogyan hangzik ez a cseh szerző szlovákul, és abban találtam két versikét, tehát a megoldást. Egy cseh szerző, egyébként egy szlovák író fordította, Pavol Weiss, akinek a két versét behelyettesítettem a *Harmonia caelestis*be, és ezt nem biztos, hogy tudja a szlovák olvasó. De mégis idézet és ilyen módon intertextualitás. Ez is az elvnek a fordítása, nem a két versnek.

A *Harmonia caelestis*hez a szerző 40 listát ad az idézetekből. Ha a Bibliáról van szó, akkor könnyebb a helyzetünk, mert az megvan. De olyan is megtörtént, hogy pont akkor jelent meg Danyiil Harmsz könyve szlovákul, amiben benne volt az a szöveg, amit Esterházy használ. Pont akkor jelent meg Danilo Kiš is. És akkor van esély, hogy a szlovák olvasó észreveszi, hogy ezt már olvasta valahol. Esterházynál az is fontos, hogy saját magát idézi. Tehát hogyha megjelenik 8 könyve fordításban, akkor nagyon jó, ha egy fordító fordítja őket, mert tudja, hogy ezt már fordította, odanyúl, kiveszi, beteszi.

2 A *Harmonia caelestis*ben alkalmazott idézéstechnika körüli vita a Litera irodalmi internetes portál honlapján 2007 elejétől AJTÓ ABLAK NYITVA VAN – SZÖVEGKERESŐ TÁRSASJÁTÉK, ki mit lel a HC-ben cím alatt zajlott. A vitát Forgács Zsuzsa Bruria robbantotta ki A visszaadás művészeté című írásával 2007 januárjában a Magyar Narancsban (https://magyarnarancs.hu/konyv/a_visszaadas_muveszete-66587). Irodalomelméleti távlatba helyezve ezzel a kérdéssel Kulcsár-Szabó Zoltán foglalkozott *Idézet vége – Intertextualitás-fogalmak a magyar irodalomkritikában 1981 és 2007 körül* című tanulmányában, amely a szerző *A jelölő visszahúzódása* (ELTE Eötvös Kiadó, 2021) című kötetében is megjelent, és online elérhető: <https://www.eltereader.hu/media/2021/09/KulcsarSzabo-WEB.pdf>. (A szerk. megj.)

K.E: Nagyon köszönöm, mert az ember érzi, hogy mennyi kreativitás van abban, ami egy ilyen szövegben megjelenik, vagy beletöltődik, vagy beleapplikálódik.

MIT FORDÍTANAK SZÍVESEN?

K.E: Most szeretném a másik két fordítót is megkérdezni, hogy nektek mi az utolsó igazán nagy fordítói élményetek, mi az, amit ti nagyon szerettetek fordítani? Tudom, Eva, te fontos Závada-fordító vagy, de nem akarlak erre leszűkíteni.

E.A: Nagyon szép élményem volt Mednyánszky László naplóinak fordítása is. Ez nem olyan szöveg, ami irodalmilag fontos lenne, de mint dokumentum nagyon érdekes, és nagyon fontosnak látom, még a festményeivel kapcsolatban is. De persze Zavadától a *Természetes fény* fordítása volt talán a leginkább a szívem ügye, igazából. Pont a tótkomlói nyelvvel kapcsolatban, mivelhogy a nagyszüleim szintén áttelepültek voltak, Dél-Magyarországon éltek, és a komlói nyelvet nagyon jól beszélték, vagyis hát abban éltek, és 1947-ben, amikor visszajöttek Szlovákiába, akkor mi ezt a nyelvet használtuk a nagyszüleimmél. Így nagyon-nagyon közel álltam azokhoz az érzésekhez, amelyek szerintem a Závada Palinál is működnek, és nagyon szerettem játszani ezzel a nyelvvel a fordítás közben.

K.E: Miközben pont ebben a műben, emlékeim szerint, olyan nagyon sok szlovákosság nincsen.

E.A: Egyes hősöknek a származásuk ilyen, és voltak dialógusok, ahol nyereségként lehetett használni, és ki is használtam. Ezáltal beleíródhatott a komlói nyelv a szlovák fordításba. Az olvasók tapasztalatai szerint is nyereség, többen jelentkeztek, akiket nagyon megérintett ez a téma, és pont ezeket az érzéseiket tudták feldolgozni ennek köszönhetően.

K.E: Van Závada Palinak egy alteregója a könyvben, aki valóban Szlovákiába települt át, és ezt a nyelvet beszéli.

E.A: Van egy komlói szótár is, szlovák–komlói tájszótár, ahol sok mindent meg lehetett találni, de nem azzal a stratégiával, hogy kikeresem az egyes szavakat komlóiul, hanem folyamatosan olvastam a szótárt, és ha valami megtetszett, vagy amiről azt gondoltam, hogy ezt lehet, hogy majd használok, akkor gyorsan felírtam magamnak. És így létrejött egy kis szótár, az én saját szótáram, ahonnet válogathattam, ahol tudtam mozogni. Természetesen

segített az is, hogy már sok mindent tudtam a nagyszüleimtől. Továbbá sok segítséget kaptam a fordító kollégáktól is.

K.E: És te, Tünde? Neked melyik fordításod volt nagy élmény? Valami, amit nagyon ki kellett találni?

M.T: Itt csatlakozom Evához, meg részben Renihez is. Számomra a legnagyobb élmények mindig ezek a nyelvteremtő fordítások. Tehát ahol egyfajta küvét kell létrehoznom, vagy pedig egyszerűen csinálni annak az adott műnek egy magyarul megszólaló nyelvet úgy, hogy abból egy élvezhető és hiteles olvasmány legyen. Három ilyen mondanék, ezek mostanában az állócsillagaim.

A legrégebbi ezek közül a már említett Veronika Šikulová *Menettértije*. Több könyve is megjelent, de azt hiszem, hogy ez volt az opus magnuma. Ebben szintén sok magyar, vagy a szerző által magyarnak ítélt szöveg szerepel. Aki olvasta, ismeri a művet, tudja, hogy ezt miért mondom. Emellett meg kellett teremteni a három női elbeszélő hangját, akik különböző mértékben használtak akár dialektusokat, akár egyedi nyelvet, akár vizuális nehezítő elemeket. Jól elkülöníthető hangokat kellett csinálni az eredeti jellemzők megtartásával.

A másik Daniela Kapitánová *Könyv a temetőről* című műve, amelynek a főhőse Samko Tále, ilyen álnéven is jelent meg először ez a nagyon sok kiadást megérett, sok nyelvre lefordított kötet. A magyar volt a tizenötödik... Ebben a könyvben egy 40-41 éves félig, vagy akár teljesen együgyű, szellemi fogyatékos férfi nyelvét kellett megcsinálni, tiszteletben tartva a szerző eredeti szándékát.

És a mostani nagy kedvenc Silvester Lavřík, a *Vasárnapi sakkpartik Tisóval*, illetve a hamarosan megjelenő, *Az utolsó k. u k. bárónő*.

Csak visszatérni tudok ahhoz, amit már mondtam, hogy ez egy nyelvteremtő rendszer – van egy világ, amit fel kell építeni, ehhez van egy kerítés, amin belül kell elférni, de hogy aztán azon belül hogy alakítja az ember az ösvényeket, az már rajta múlik...

K.E: Ha jól értem, az a szép feladat, hogy ezt ki lehet találni.

Mi itt a Szent Időtlenségben ülünk, mert egyikünknel sincs óra, de ha jól látom, lejárt az időnk... Köszönjük a beszélgetést.

A beszélgetést lejegyezte: Karádi Éva.

NÉMETH ZOLTÁN

HALLUCINÁCIÓK 11.

TRANSZ

Nem szabad arcba nézni. Főképp szemekbe nem.

A véres csíkot követtem az utcán. Napok óta izgatott. Végül a következő héten elkezdtem követni a véres csíkot. A Dobráról átvitt a parkon keresztül a Karowára, majd a Krakowskie Przedmieście következett, aztán a Nowy Świat, kanyar, a Chmielna egyik hátsó épületében egy emeleti szobába. Egy nő nyitott ajtó, és azt mondta: Hello.

A legváratlanabb helyzetekben elájulok. Tegnap két metrószerelvény húzott el fölöttem, mire valaki észbe kapott, és hatan kihúztak a peronra. Fogat mostam a Pełną Parą mosdójában, és folytattam az utam.

Arra eszmélek, hogy egy sötét helyiségben forgok. A szememen fekete kötés. Ismeretlen nyelven arra utasítanak, hogy járjak helyben. Járjon csak helyben, mondja egy mély férfihang magyarul.

A kőhegyesi csata huszonöt perc harminckét másodpercénél egy ágyúgolyó egész egyszerűen leszakította a fejem a nyakamról. Semmit sem éreztem, vitt tovább a lendület. Két tatár lovast még vaktában átszúrtam, majd levágtam a zászlós kezét. Csak utána dőltem el. Emlékszem, két vesszor járt a fejemben, három méterrel mögöttem.

Mindig megdöbbsentett, milyen erős érzelmi többlet adható egyetlen névelő elhagyásával vagy beillesztésével. Egyetlen átkozott névelő, mondhatnánk, és megváltozik a világ.

Egy író az eladatlan könyveinek példányaiból épített házat magának a Hala Gwardii oldalán. A kitépott lapokat ügyesen összeillesztve készített tetőt föléje. A bőrével fűtötte. Ült a könyveiből emelt falak között a könyveiből készült hokedlin, és folyamatosan írt a könyveiből készült asztalkán. Láttam a miniatúr ablakon keresztül. Magam mellé tettem a hátizsákom, mintha keresnék valamit. 70 éves idős nő. Folyamatosan írt a -10 fokos, elviselhetetlen kockakő hidegben. Lehetővének párájával melegítette elfagyó ujjait. A könyveiből emelt ház alig volt nagyobb a testénél. Tulajdonképpen szigetelte a bőrét. A könyvei alkották a bőrét. Vagy másképpen: a könyveit ruhaként húzta magára.

A névelő túlságosan is barátságos. Elsimítja az érdes szavak kapcsolódását. Utakat hoz létre ott, ahol nem kívánatos az út. Szakadjon szét a mondat! Szakadjanak szét a szavak is!

Hello! – mondta a nő, és tágra nyitotta az ajtót. Beléptem. Engedelmesen ráfeküdtem az ágyra, lehúztam a nadrágomat és az alsónadrágomat. Már megszoktam, hogy a nők össze-vissza fogdossák a nemiszervemet. Engedelmesen hajolt a női tenyérbe. Ebben a pillanatban csípős vegyszert spriccel a makkra. Minden csillog, kíváncsi, hátborzongató műszerek körben. Egy tökéletesen berendezett urológiai műterem. A nő két centiméter átmérőjű gumicsövet vett a kezébe, a másikkal a nemiszervemet zselézte. Lassú, óvatos mozdulatokkal nyomta fel a csövet a húgyvezetéken át a húgyhólyagig. Most köhögjön – szól. Még egyszer. Még egyszer!

Néhány perc múlva a lovasattak következtében szinte azonos időpontban esett le a fejemről a bal fülem és a törzsről a bal kezem. Egy kéz, amely a csatátéren oda akar kúszni a fülhöz, hogy megmarkolja, és egy fül, amely a csatátéren oda akar kúszni a kézhez, hogy megmarkolja. A grammatikának mindig köze van a zenéhez.

Jól van, mondja a férfihang, és felkapcsolja a villanyt.

A nő óvatosan kihúzza a gumicsövet a nemiszervemből. Nehezen járok, kicsit széttett lábakkal. A nő becsukja mögöttem az ajtót. Véres csíkot húzok magam mögött. Úgy megyek előre, ahogy a mögöttem húzott véres csík irányít. Láthatatlanul.

A szerző a szöveg megírása idején a Kisebbségi Kulturális Alap alkotói ösztöndíjában részesült.

RÓZSA II.

SZERZŐINK

ANDREJČÁKOVÁ, EVA (1970, GÚTA) MŰFORDÍTÓ ■ **DEÁK RENÁTA** (1968, POZSONY) MŰFORDÍTÓ ■ **FODOR BALÁZS** (1981, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **HAVRAN KATI** (1991, VÁGSELLYE) ÚJSÁGÍRÓ, KRITIKUS ■ **KARÁDI ÉVA** (1946, BUDAPEST) SZERKESZTŐ, TANÁR, ESZMETÖRTÉNÉSZ ■ **KÉRCHY ANNA** (1976, SZEGED) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM) ■ **KIRÁLY EDIT** (1959, BUDAPEST) MŰFORDÍTÓ ■ **LUKÁCS FLÓRA** (1994, MISKOLC) KÖLTŐ ■ **MACSOVSZKY, PETER** (1966, ÉRSEKÚJVÁR) ÍRÓ, KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **MAROS DIÁNA** (1976, KECSKEMÉT) TANÁR, PUBLICISTA ■ **MÉSZÁROS TÜNDE** (1970, POZSONY) MŰFORDÍTÓ ■ **NAGY GABRIELLA ÁGNES** (1973, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ ■ **NAGYPÁL ISTVÁN** (1987, BUDAPEST) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ, SZERKESZTŐ ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, KÉMÉND) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (VARSÓI EGYETEM) ■ **PANÁGL ZSÓFIA GABRIELLA** (1998, BUDAPEST), IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, DOKTORANDUSZ (ELTE) ■ **PLONICKY TAMÁS** (1990, KIRÁLYHELMEC) ÍRÓ, SZERKESZTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY - MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM - DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR - KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC - GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS - MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA - MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK - KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY - „SPOLOK MADÁCH - MADÁCH EGYESÜLET“, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
TORNALJA - TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST - ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

RARE |

9 771336 508003 11